

अनुक्रमणिका ।

पत्राङ्कः

विषयः

- १ नमनम्
- २ तदस्ता विदधीत न क्रियाम्
- ३ किमयन्त्यनुपायेन
- ४ अग्निमुखो मनुजः
- ५ अयोध्यापर्वणम्
- ६ परीक्षितम् मध्यमोऽष्टः
- ७ " त्रि० अंशः
- ८ " तृ० अंशः
- ९ वीरसम्यग्मन्त्रणम्
- १० पुष्पोद्गमकथा
- ११ दानवीरो भोजदेवः
- १२ दारिद्र्यम्
- १३ स्वमायो दुष्टविजयः
- १४ कौटिल्यः
- १५ अनुस्तोत्रादिः प्र० अंशः
- १६ " त्रि० "
- १७ न कार्यं परकार्यवर्षा
- १८ नीतिश्लोकाः
- १९ वृष्पातिः
- २० राज्याभिषेकसंभाषः
- २१ तत्पर्वीत्यादिः प्र० अंशः

संस्कृतः	१
हितोपदेशः	२
पंचतन्त्रम्	६
"	११
काव्यकावचम्	१३
कारिपर्व	१५
"	१७
"	१८
अयोध्याकावचम्	१९
राजसूक्तपरिचयम्	२४
भोजकथाः	२६
वृष्पादिचम्	२८
हितोपदेशः	३२
शुद्धावकाशम्	३४
कारिपर्व	३७
"	३८
हितोपदेशः	४१
संस्कृतः	४३
अयोध्याकावचम्	४५
"	४६
शुद्धावकाशम्	४८

विषयः

पत्राङ्कः

२२ सत्यवीरव्याचिकः द्वि० अंशः	दुर्योधनीश	२१
२३ उर्वशीपुरुषसोः कथा	कथामरिणागरः	२३
२४ धर्मः	मनुस्मृतिः	२६
२५ वृद्धकपञ्चवर्णनम्	कादम्बरी	३८
२६ शुकस्य चिन्तनम्	"	२१
२७ सदाचारः	मनुस्मृतिः	६०
२८ वीरो द्रौणायनिः	वेणीसंहारम्	६२
२९ सप्तर्षीणां शिवस्य दर्शनम्	कुमारसंभवम्	६४
३० दिलीपस्य परीक्षणम्	रघुवंशम्	६६
३१ शुकशिशो रक्षणम्	कादम्बरी	७०
३२ चित्रकूटः	अयोध्याकाण्डम्	७१
३३ रामेण कृते भरतस्य समाश्वासनम्	"	७३
३४ महर्षिजाबालेपथमः	कादम्बरी	७५
३५ लाघाणकदाहः	स्वप्ननाटकम्	७६
३६ संकीर्णपद्यानि	संग्रहः	८०
३७ मिश्रतापसरूपिणौ राज्ञसौ	प्रसन्नराघवम्	८२
३८ सप्तलोकः शिलाधरद्वः	मोघम्	८६
३९ महाराष्ट्रवर्णनम्	विष्णुणाट्यदर्शनम्	८८
४० मध्याह्नः	माझविकाग्निमित्रम्	९०
४१ मोघनसमयः	विक्रमोर्वशीयम्	९०
४२ इन्दुमतीधरणम्	रघुवंशम्	९१
४३ बालक्रीडा	कुमार०	९२
४४ सेनापतेः पुष्पमित्रस्य लेखः	माझवि०	९४
४५ कपटपत्रम्	मुद्राराक्षसम्	९५
४६ तारापीडस्य लेखः	कादम्बरी	९६

विषयः

पत्राङ्कः

४७ प्रकीर्णपद्यानि	
४८ प्रश्नोत्तराणि	
४९ वर्षाशानुः	
५० दैमन्तवर्णनम्	
५१ शिशुपालस्य संतापः	
५२ " पद्यः	
५३ राजनीत्यानुपदेशः	
५४ भोजस्य राज्यप्राप्तिः प्र० भागः	
५५ " द्वि०	
५६ विदुरनीतिः	
५७ भोजस्य विदुसापचनम्	
५८ अजयिलापः	
५९ परमैष्टिनः स्तुतिः	
६० शिवायतातः	
६१ उपदेशदशकम्	
६२ विचारिणामनुशासनम्	
६३ आर्यंसा	

संग्रहः	६७
शंकराचार्यः	६८
किष्किन्ध्या०	६९
आर्यवशासकम्	१०१
समापर्व	१०२
"	१०४
इशकुमारचरितम्	१०७
भोज्य०	११८
"	११९
उद्योगपर्व	११४
"	११५
रघु०	११८
रघु०	१२०
शिवभारतम्	१२२
वेदान्तलोकाधि	१२३
तैत्तिरीयोपनिषद्	१२५
संग्रहः	१२६

प्रथमः पाठः ।

1. These verses are taken from Raghurana's of Kālidāsa, Nīl'satāla of Bhartṛhari, Venkaṭhāra of Bhaṭṭa Nārāyaṇa, Kādambarī of Rīna, Saṅgīta of Mallināth and Subhāshita Ratna Bhāṇḍigīra of Parāśa.

नमनम् ।

रजोबुधे जग्मनि सत्यवृत्तये
स्थितौ प्रज्ञानां प्रहये तमःसृष्टे ।

अज्ञाय सर्गस्थितिनाशदेतये
त्रयीमयाय त्रिगुणान्मने नमः ॥ १ ॥

बागर्धाषिष्य सम्भूक्तौ बागर्ध्वप्रतिपत्तये ।

जगतः पितरौ बन्धे पार्यंतीपरमेश्वरौ ॥ २ ॥

शारदा शारदाम्भोजप्रदना प्रदनाम्बुजे ।

सर्वदा सर्वदाऽस्माकं सन्निधिं सन्निधिं क्रियात् ॥ ३ ॥

जयन्ति ते सुकृतिनां रससिद्धाः कवीश्वराः ।

नाम्नि येषां यशःकाये जयामरवृत्तं भयम् ॥ ४ ॥

कवीन्दुं नमि पाल्मीर्किं वस्य रामायणी कथाम् ।

चन्द्रिकामिष चिन्दन्नि चकोरा इव साधवः । ५ ॥

अथलाञ्जलिपुटपेवं विरचितयान् भारताव्ययमृते वः ।

तमदमरागमवृत्तं वृत्ताद्वैपायनं बन्धे ॥ ६ ॥

जयन्ति जितमत्सराः परहितार्थमभ्युद्यताः

पराभ्युदयपुष्टिताः परविपत्तिरोदाकुलाः ।

महापुदयसन्कथाधवचक्रातकौमुदलाः

समस्तदुर्गितार्थव्यकटसेनवः साधवः ॥ ७ ॥

द्वितीयः पादः ।

१. *Hapoda's*—'Sutary Adva'—is written by Nivara in the ninth Century A.D. It is divided into four books, called *Vijayana*, *Madhe*, *Vish* and *Sadhi*. The style is not so simple except in the second book, however, from the works of other poets.

महया विद्ध्यैव न क्रियाम् ।

अथगेहकारा विधिमाह्वये परमात्मनः । ततो ब्रह्मसामः
 ज्ञानतः कुर्यात्तन् । गच्छतीदे तूने भो भोः पान्था इदं शुभार्थं कृतं
 मन्त्रमाह । ततो गच्छतीदे केन विद्यामन्त्रेण सोविताह । मातु-
 नेन गच्छतीदे । १३० विद्यामन्त्रमन्त्रेण सोविताह । ततो—

सर्वकारात्पुष्पाभेऽपि न सर्वे ज्ञातेत्यस्य सूत्रम् ।

नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

[illegible]

॥ श्रीगुरुभक्तानाम् नमः ॥ श्रीगुरुभक्तानाम् नमः ॥

संज्ञायाः प्रत्ययान्तस्य सति द्विवचनं सूचयति ।। ३ ।।

॥ अथ कथं भवति ॥ अथ कथं भवति ॥ अथ कथं भवति ॥

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ आत्मनि भगवत् । कर्म भगवत् ।
॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ आत्मनि भगवत् । कर्म भगवत् ।

इति च तत्त्वम् । अत्रापि च तत्त्वम् । अत्रापि च तत्त्वम् ।

अनेकरो मृता दारुण्य । साम्प्रतं वंराहीनद्याहम् । ततः केन-
विद्वार्मिषेणाहमादिष्टः । दानधर्मादिकं परतु भवानिति ।

तदुपदेसादिदानीमहं स्नानशीलो दाता वृद्धो गलितनम्रदन्तो
दयाशंख । कर्म न विधासभूनिः । उक्तं च—

इत्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः दामा ।
अतोभ इति मार्गोऽयं धर्मेस्वाष्ट्यधिः स्मृतः ॥ ३ ॥
अत्र पूर्ववन्तुर्पुण्यं दम्भाद्येवमपि लेप्यते ।
उत्तरस्तु चतुर्पुण्यं महात्मन्वेव तिष्ठति ॥ ४ ॥

मम पैताबांजोभविरहो येन स्वहस्तगतमपि सुवर्णकङ्कणं
धरन्ने कस्मेदिहानुमिच्छामि । तथापि न्यायो मानुषं स्वादतीति
लोकप्रवादो दुर्निवारः । यतः—

गतानुगतिको लोकः कुहनीमुपदेशिनीम् ।
प्रमाणयति नो धर्मे यथा गोदामपि विजम् ॥ ५ ॥
मया च धर्मराष्ट्राण्यधीतानि । शूल—

मरुस्थत्यां यथा धृष्टिः तुधाते मौजनं तथा ।
दृष्टिरे वीपते दाने सप्तलं पाण्डुमन्दन ॥ ६ ॥
प्राणा यथाऽऽत्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।
आर्मापम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ ७ ॥

अपरं च—

प्रत्यास्थाने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।
आर्मापम्येन पुरयः प्रमाणमधिगच्छति ॥ ८ ॥

अन्यथ—

मातृपुत्रपरदारेषु परद्रव्येषु लोप्यन् ।

आत्मवत्सर्गभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ ९ ॥

त्वं चातीव दुर्गतः । तेन वस्तुभ्यं दातुं सयत्नोऽग्रम् ।

तथा शोकम्—

दृष्टिद्वान्मर कौन्तेय मा प्रयच्छेभ्यरे धनम् ।

प्याधितस्यौषधं पथ्यं मीरुजस्य किमौषधैः ॥ १० ॥

अन्यथ—

वातव्यमितियदाने दीयतेऽनुपकारिणे ।

देये काले च पात्रे च गदानं सार्व्विकं विदुः ॥ ११ ॥

तत्र मरणि स्नात्वा सुवर्णकङ्कणं गृहाण । ततो जातवि-

श्यामो वाचवसो सरः स्नानुं प्रविशति तावदेव गदापट्टे निमग्नः ।

पञ्चायिनुमचमः । पट्टे पतितं दृष्ट्वा श्यामोऽवदन् । अहम् मया-

पट्टे पतितोऽगि । अतस्त्वामहमुत्थापयामि । इत्युक्त्वा शनैः

शनैरुपगम्य तेन श्यामेण धूनः न वाग्धोऽविस्तपन् ।

न धर्मशास्त्रे न स्मृतीनि कार्त्तणं

न नार्तिः पेशाभ्यपन्नं नृणां मनः ।

अमाय एवात्र लघानिगिह्यते

यथा मृदुल्या मयुक्ता गता वयः ॥ १२ ॥

दिन—

अवर्गं नृपविजानी दृष्टिभ्यामिव क्रिया ।

नृर्धेगावर्णयार्थो ज्ञानं भावः क्रिया विजा ॥ १३ ॥

(५)

तत्र मया भद्रं कृतं यदत्र मायामये विधामः कृतः । तथा
कृतम्—

नदीनां शालपाणीनां नसिनां शृङ्गिणां तथा ।
विशालो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १४ ॥
अथ च —

सर्वस्य हि परीक्ष्यते स्वभावा नैवरे गुणाः ।
अनीत्य हि गुणस्तर्थांस्वभावो मूर्ध्नि वर्तते ॥ १५ ॥
अथ च—

स हि गगनपिहारी कल्मषार्थहन्तकारी
दण्डतकटधारी ज्योतिषां मध्यकारी ।
विधुरपि विधियोगाद् ग्रस्यते राक्षसास्तौ
लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कः समर्थः ॥ १६ ॥
इति विन्तयप्रवासौ व्याघ्रं व्यापादिवः रादिवश्च । अतः
। अविचारितं कर्म न कर्तव्यम् ।

तृतीयः पाठः ।

३. *Parthian* dated into the book is the *Valerianus* in the fifth Century A.D. The History records in the last part of which which are not present with an attention of historical events.

तथा च—

भगवित्वा बहुभ्यस्यानुक्तमाधममध्यमान् ।

अतिलोत्पादकः कथिन्मृतः कर्कटकप्रदात् ॥ ४ ॥

तादृशनुः वधमेतन् । सोऽप्रधीन् ।

अस्मिन् अस्मिन्धित्यदेशे मानाञ्जलपरमनायं सरः । तत्र च
कृताभयां वक एषो बुद्धभाबमुपागतो मन्थान् स्यादादयिमुस-
मयः । ततश्च दुःखामकरठः सरस्वीर उपविष्टो मुत्तकल-
महरोत्पुप्रबादैर्धरातलमभिपिघ्नन्त्यरे । एकः कुलीरको नाना-
अलपरममेनः ममेत्य तस्य दुःखेन दुःखितः स्यादस्मिन्मूषे ।
साम दिग्गद्य त्वयादात्पुत्तिर्नानुधीयते । केवलमधुपूर्णनेत्राभ्यां
सनिःशामेन स्वीयते । न आह । यत्स मत्पुपलक्षितं भवता ।
मया हि मन्थ्यादनं प्रति परमवेद्यवतया सांयत्तं प्रायोपवेशनं
कृतम् । तेनाहं समीपगमानपि मन्थ्याम भक्षयामि । कुलीरकस्त-
वदुत्था आह । किं तद्वेद्यवत्परदम् । ॥ आह । यत्स अहम-
स्मिन्मयनि आतो कृद्धिं गतश्च । तन्मयैतच्छुतं यद् द्वादशावर्षि-
क्यनाशुष्टिः सम्पद्यते लग्ना । कुलीरक आह । कस्मात्तद्वृतम् ।
वक आह । दैवतपुरातन् । यतः शनैश्च ये रोहिणीरावटं भिक्षा
प्रयास्यति । कतः च वरुहमिदिरेण ।

यदि रोहिण्याः शकटं भिनत्ति रविमन्धनो गगनधीध्याम् ।

द्वादशवर्षाणि तदा न हि वर्षेति यास्यो मूमौ ॥ ५ ॥

तदेतत्सरः स्वल्पलोपं वर्तते । शीघ्रं शोषं यास्यति ।

अस्मिञ्छुष्के यैः सहाहं वृद्धिं गतः सदैव क्रीडितश्चेत सर्वे
 तोयाभावाज्जारां यास्यन्ति । तत्तेषां वियोगं द्रष्टुमहमसमर्थः ।
 तेनेतत्सायोपवेशनं कृतम् । साप्रतं सर्वेषां स्वल्पजलारायानां
 जलचरा गुरुजलारायेषु स्वस्वजनैर्नीयन्ते केचिच्च मकरगोषारि-
 शुमारजलहस्तिप्रभृतयः स्वयमेव गच्छन्ति । अत्र पुनः सरसि
 ये जलचरस्ते निश्चिन्ताः सन्ति तेनाहं विरोधाद्गोदिमि यद्वीजरो-
 पमात्रमप्यत्र नोद्धरिष्यति । ततः स तदाकर्ष्यान्येषामपि जल-
 चरणां तत्तस्य वचनं निवेदयामास । अथ ते सर्वे भयत्रस्त-
 मनसा मत्स्यकरवपनप्रभृतयोऽभ्युपेत्य तं पश्यद्भुः । माम् अगति-
 कश्चिदुपायो येनास्माकं रक्षा भवति । वक्र आह । अस्त्यस्य
 जलारायस्य नातिदूरे प्रभूतजलमनायं सरः पद्मिनीगरहमदिह
 यच्चगुर्विराटपि वराण्यामवृष्ट्या न शोषमेति । तद्यदि मम वृष्टे
 कश्चिरापोहनि तदहं तं तत्र गमामि ।

अथ ते तत्र विधाममागमास्तान् मानुज धातरिति वृषाणां
 अहं पूर्वमहं पूर्वमिति ममन्तात्परितम्युः । सोऽपि वृष्टारायः
 क्रमेण तान्पृष्ठमारोप्य जलारायस्य नातिदूरे शिलां गमत्ताप
 नस्यामाक्षिप्य भ्येच्छया मसृपित्वा भूयोऽपि जलारायं रागाभाय
 जलचरगणां सिध्वावातामन्देराक्षेमनां निरुज्जयभिः पानिषादारू-
 तिमच्छां । अन्यस्मिन् दिने ग बुधैरक्षेणोत्तः । माम् नपा
 सह ते प्रथमः स्नेहमिषाणः संजातः । तर्हि सां परिग्याग्या-
 जयमि । तन्मादत्त मे प्राणयानं बुध । तदाद्यये सोऽपि वृष्टा-

तद्विहितवत् । निर्बलत्वात् । अथवा तद्वत् । तद्वत् ।
 कुलीनत्वं तद्वत्जनमथान् । कथं ।

[illegible]

अथ न तां वक्ष्यमीति नमोऽस्तु शनैः शनैस्तुल्यं जलपयसा-
भाह । ततः सर्वैरेव जलपयैः बृहः । भोः कुलीरक विनिमित्तत्वं
पश्चादायातः । कुशाक्षधारणं निवृत्तिः । न मनुजोऽपि नायातः ।
नन्वि विरयसि । वयं सर्वे संव्युष्टाः कुशाक्षस्तुल्यमः । एवं
तैरभिहिते कुलीरकोऽपि विदस्योक्त्य । मूर्खः सर्वे जलपयस्तेन
मिथ्याष्टदिना वञ्चयित्वा नन्विदूरे शिलातले मसिष्य भक्षिताः ।
तन्मयाऽऽमुंशेषतया तस्य विधातयावस्थामभिप्रायं श्रुत्वा
दीर्घेयमानीता तदहं सम्भवेण । अपुना सर्वजलपयणो हेमं
भक्षिष्यति ।

अतोऽहं प्रवीमि भक्षयित्वा बहून्मत्स्यानिति । वायस आह
 भद्र तत्कथय कथं स दुष्टसर्पो बधमुपेक्ष्यति । शृगाल आह
 गच्छतु भवान्किञ्चिन्नगरं राजाधिष्ठानम् । तत्र कस्यापि धनिनः
 राजामात्यादेः प्रमादिनः कनकमूत्रं हारं वा गृहीत्वा सत्त्वोदरे
 प्रक्षिप्य येन सर्पस्तद्ग्रहणेन धम्यते । अथ तरङ्गात्काकः काकं
 च तदाकर्ण्योत्सेच्छयोत्पतितौ । ततश्च काकी विचित्सरः प्राप
 यावत्परयति तापत्तन्मध्ये कस्यचिद्राजोऽन्तःपुरं जलासन्नं न्यस्त
 कनकमूत्रं मुक्तमुत्तगहारवस्त्राभरणं जलक्रीडां कुरुते । अथ
 वायसी कनकमूत्रमेकमादाय स्थगृहाभिमुखं प्रतस्थे । ततश्च
 कर्पुकिनो वर्षपराश्च तन्नीयमानमुपलक्ष्य गृहीतलगुडाः सत्व
 मनुययुः । काक्यपि सर्पघोदरे तत्कनकमूत्रं प्रक्षिप्य सुदूरम
 स्थिता । अथ यावद्राजपुरुषास्तं दृष्टमाकृष्ट सत्त्वोदरमथलोकयन्ति
 तावत्कृष्णमर्षः प्रसारितभोगमिच्छति । ततश्च लगुडग्रहारेण हत्वा
 कनकमूत्रमादाय यथाभिलषितं स्थानं गताः । वायसदम्पती अवि
 ततः परं सुमनेन वमतः ।

चतुर्थः पाठः ।

अग्निमुखो मत्स्यः ।

॥ हाविहानतीत्यस्य अद्भुतस्यः प्रतिधयः ।

मन्त्रुलस्य च दोषेषु दत्ता मन्दविस्तर्पिणी ॥ १ ॥

असि वस्यविन्मदीपनेमैगेरमं शयनस्थानम् । तत्र श्वेन-

हरपटसुगलमभ्यसंस्थिता मन्दविस्तर्पिणी कृत्वा प्रतिवर्गति स्म ।

ता च तस्य मदीपने रक्तमास्वादयन्ती शुरगेन बलं मयमाना

निष्ठति । अग्न्येनुम तत्र शयने वस्यिद् भ्राम्यमाग्निमुखो नाम

मन्त्रुलः समायातः । अथ तं दृष्ट्वा ता विस्वरुवरना प्रोवाच ।

भो अग्निमुख कुनरश्चमत्राशुवित्तस्थाने समायातः । तथाचन

वसिष्ठेति तावन्दीप्तं गम्यतामिति । ॥ आह । भगवति गृहा-

गतस्याग्राधोरपि नैतनुगम्यते वक्तुम् । उक्तं च—

एतागच्छतु समाभ्यस्तानमिति वस्माच्चिराद् दृष्टपरे

वा वार्ता अति दुर्बलोऽपि कुशलं ग्रीनोऽस्मि ते दर्शनाम् ।

एवं नीयजनेऽपि युज्यति गृहं प्राप्ते सतां सवेदा

धर्मोऽयं गृहमेधिनां निगदितः स्मार्तैर्लघुः स्वर्गदः ॥ २ ॥

अपरं भवानेकमनुवाक्यामनेवविधानि कथियस्यास्वादित्वा-

न्याहारदांपात्यदुवित्तज्जवायाम्स्तरसास्वादानि नच कदापिन्मधुररक्तं

समास्वादितम् । तथादि स्वं प्रमदं कर्त्तेपि तदस्य नृपतेर्विविधम्य-

स्तनाभपानचोप्यलंघन्याद्वाहारवरादस्य शयिरे यन्मिष्टं रक्तं संजातं

नदास्वादनेन सौख्यं सम्पादयामि जिह्वाया इति । उक्तं च—

अतोऽहं ब्रवीमि भक्षयित्वा बहुन्मत्स्यानिति । वायस आह ।
 भद्र तत्कथय कथं स दुष्टसर्पे वधमुपेक्ष्यति । शृगाल आह ।
 गच्छतु भवान्किञ्चिन्नगरं राजाधिष्ठानम् । तत्र कत्यापि घनिनो
 राजामात्यादेः प्रमादिनः कनकसूत्रं हारं वा गृहीत्वा तत्कोटरे
 प्रक्षिप्येन सर्पस्तद्वद्दण्डेन बध्यते । अथ तत्क्षणात्काकः काकीं
 च तदाकर्ण्योत्सेच्छयोत्पतितौ । ततश्च काकी किञ्चित्तरः प्राप्य
 यावत्पश्यति तावत्तन्मध्ये कस्यचिद्राक्षोऽन्तःपुरं जलासन्नं न्यस्त-
 कनकसूत्रं मुक्तमुक्ताहारवस्त्रामरणं जलक्रीडां कुरुते । अथ स
 वायसी कनकसूत्रमेकमादाय स्वगृहाभिमुखं प्रतस्थे । ततश्च
 कञ्चुकिनो वर्षधराश्च तन्नीयमानमुपलक्ष्य गृहीतलगुडाः सत्वर-
 मनुययुः । काक्यपि सर्पकोटरे तत्कनकसूत्रं प्रक्षिप्य सुदूरमव-
 स्थिता । अथ यावद्राजपुरुषास्तं वृक्षमारुह्य तत्कोटरमवलोकयन्ति
 तावत्कृष्णसर्पः प्रसारितभोगस्तिष्ठति । ततस्त्वं लगुडप्रहारेण हत्वा
 कनकसूत्रमादाय यथाभिलषितं स्थानं गताः । वायसदम्पती अपि
 सतः परं सुखेन वसतः ।

—पञ्चान्ते

(१३)

अथातो गौरीपतिः गृह्यपवित्र इव गृह्ययज्ञं त्यक्त्वा
 तत्परादेवोपितः । अतो हासनामय प्रसादनपटे मञ्चुरां
 वृक्षं च गृह्य निष्ठानि वेनाटं दृष्ट इति । अथ ये कल्पविनामय
 विद्यमाने तद्वर प्रसादनपट गौरीया मृत्प्रमदहना कीर्तिपत्रः ।
 अत्रान्तो न मञ्चुरायाः कथायाः दृष्टान्त मविष्टः । न च मन्त्रविस्-
 रित्यापि वाङ्मयभ्यान्तर्गता तदंष्टा व्यासदिना च ।
 —पञ्चमः

पञ्चमः पाठः ।

5. Ramayan is written in the Sanskrit, Valmiki, long
 from the 6th Century B.C. It is a great mentioned in
 in Indian Literature. The work is well known to every
 ancient student. It is the first great epic—a Mahabharata.

अयोध्यावर्णनम् ।

काश्यां नाम मुदित स्फीतो जनपदो महान् ।
 निविष्ट मगध्नीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ १ ॥
 अयोध्या नाम नगरी तत्रासीन्नोदविधृता ।
 मनुजा मानवेष्वेण वा पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ २ ॥
 आधत्ता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
 धीमती श्रीणि विस्तीर्णां सुविभक्तमहापथा ॥ ३ ॥
 राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
 मुक्तपुण्यावकीर्तेन अलसिकेन निम्बरा ॥ ४ ॥
 तां नु राजा दशम्यो महाराष्ट्रविध्वजः ।
 पुरीमावात्सयामास दिवि देवपतिर्धया ॥ ५ ॥

रंकस्य नृपतेर्योपि जिह्वासीत्यं समं स्मृतम् ।

तन्मात्रं च स्मृतं सारं तर्ह्यं यतते जनः ॥ ३ ॥

यद्येष न भवेन्नोके कर्मजिह्वाप्रतुष्टिदम् ।

तत्र भृत्यो भवेत्कश्चित्कस्यचिद्वशगोऽथवा ॥ ४ ॥

यदसत्यं यदेन्मर्त्यो यद्वाऽसेष्यं च सेषते ।

यद्गच्छति विदेशं च तत्सर्वमुदरार्थतः ॥ ५ ॥

तन्मया गृहागतेन शुभ्रव्या पीड्यमानेनावि त्वत्सकाराङ्गो-
जनं क्षम्यम् । तत्र त्वयैकाकिन्यास्य भूपते रक्तभोजनं कुरु
मुच्यते । तच्छ्रुत्वा मन्दधिसर्पिण्याह । भो मत्पुत्र अस्म्य नृपते-
र्निद्रावशं गतस्याहं रक्तमास्यादयामि । पुनस्तस्माग्निमुच्यमपहम् ।
तद्यदि मया सह रक्तपानं कुर्येति तन्निष्ठ । अभीष्टतररक्तमा-
स्यादय । भोऽमयीन् । भगवति एवं वक्षिष्यामि । यावत्सं-
मास्यादयामि प्रथमं भूपरतः तावन्मम देवगुह्यतः शपथः स्यादपी-
तदास्यादयामि । एवं तयोः परस्परं वदतोः स राजा तच्छ्रुत्वा
माताम प्रसुतः । अथागौ भक्तुगो जिह्वालौह्योत्कृष्टौतुक्पा-
लापनमपि नं महीपतिमदरात् । अथवा माध्विदमुच्यते ।

स्वमायो भोपदेशेन शक्यते कर्तुमप्यथा ।

गुह्यमपि पार्श्वे पुनर्मेच्छति शीतताम् ॥ ६ ॥

यदि स्वाच्छीतो यदि शीतांशुर्दन्तामकः ।

न स्वमायोऽत्र मर्षानो शक्यते कर्तुमप्यथा ॥ ७ ॥

(१३)

अथासौ महीपतिः सूर्यप्रविष्ट इव सद्ययनं त्यक्त्वा
तत्क्षणदेवोत्थिनः । अहो हायतामत्र प्रच्छादनपटे मत्कुणो
यूय वा नूनं तिष्ठति येनाहं दष्ट इति । अयं ये कञ्चुकिनस्तत्र
स्थितास्ते मत्वरं प्रच्छादनपटं गृहीत्वा सूर्यमदृष्ट्वा वीक्षां यतुः ।
अत्रान्तरे म मत्कुणमापल्यात्तद्द्वान्तं प्रविष्टः । स मन्दविस्-
र्जित्यपि वसमन्ध्यन्तर्गता तैर्दृष्टा व्यापादिता च ।
—पञ्चमः—

पञ्चमः पाठः ।

3 Rikūyana is written by the great sage, Valmiki, long before the tenth Century B C. He is a just mentioned in the Vedic Literature. The work is well known to every Sanskrit student. It is the first court epic—Mahākavya.

अयोध्यावर्णनम् ।

कोशलो नाम मुदितः स्वीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ १ ॥
अयोध्या नाम नगरी तत्रासीन्नोकविधिता ।
मनुष्या मानवेन्द्रेण वा पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ २ ॥
आपता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
धीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापरा ॥ ३ ॥
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावलीर्लेन जलसिक्तेन निम्नराः ॥ ४ ॥
तां नु राजा दशरथो महागङ्गप्रविधनः ।
पुरीमावासयामास निवि देवपतिर्यथा ॥ ५ ॥

रंकम्य नृपतेषांपि जिह्वासौख्यं समं स्मृतम् ।

तन्मात्रं च स्मृतं सारं तदर्थं यतते जनः ॥ ३ ॥

यद्येय न भवेन्नोके कर्मजिह्वाप्रतुष्टिदम् ।

तत्र भूत्यो मयेत्कथित्कस्यचिद्वशगोऽधया ॥ ४ ॥

यदसत्यं यदेन्मर्त्यो यद्वाऽसेष्यं च सेषते ।

यद्गच्छति विदेशं च तत्सर्वमुदरार्थतः ॥ ५ ॥

तन्मया गृहागतेन युमुक्षया पीड्यमानेनापि त्वत्सकाराङ्गो
 जनं लाभ्यम् । तत्र त्वयेष्टादिन्यास्य भूपते रक्तभोजनं कर्तुं
 युज्यते । तन्मृत्वा मन्दयित्वापिहयाह । भो मत्कुण भस्य नृपते
 निर्दिष्टां गतस्याहं रक्तमास्यादयामि । पुनस्तवमग्निमुत्तरप्रपन्नम् ।
 तद्यदि मया सह रक्तपानं कुर्येति तन्निष्ठ । अभीष्टतररक्तम-
 स्वादय । भोऽभवीन् । भगवति एवं करिष्यामि । माषा-
 नांवादयामि प्रथमं भुवस्तः तावन्मम देवगुरुतः शपथः स्वाधी
 तन्वांवादयामि । एवं तयोः परस्परं वदतोः स राजा तन्मृत्वा
 मामात्र प्रगुतः । अयान्ते मन्तुगो जिह्वाभौक्यात्तृष्टीगुण-
 क्षामनमपि तं महीधनिमदरात् । अथवा माध्विदमुच्यते ।

इत्यप्यो भोगदेशेन शक्यते कर्तुमप्यथा ।

गुणनमपि धार्तः पुनर्गच्छति शीतनाम् ॥ ६ ॥

यदि स्वाद्यदीनसो वदिः शीतांगुर्द्विजात्मकः ।

न इत्यप्योऽत्र मर्त्यानां शक्यते कर्तुमप्यथा ॥ ७ ॥

अधामौ महीपतिः मृष्यमविड इव सखदयनं त्यक्त्वा
 तत्सखादेवोपितः । अहो ज्ञायतामत्र प्रच्छादनपटे मन्त्रुणो
 यूय वा नूनं निष्ठति येनाहं दष्ट इति । अथ ये कश्चुपिनस्तत्र
 विधत्माने गम्बरं प्रच्छादनपटं गृहीत्वा मृसमदृष्ट्वा वीर्यापवुः ।
 अत्रान्तरे न मन्त्रुणामावस्थानमदृष्टान्तं मविष्टः । स्या मन्दविस्त-
 रित्यपि बालमन्थ्यन्तर्गता तैट्टिा व्यापादिता च ।

—————

—वृत्तान्तम्

पञ्चमः पाठः ।

5. Ramayana is written by the great sage, Valmiki, long before the sixth Century B.C. He is a poet mentioned in the Vedic Literature. The work is well known to every Sanskrit student. It is the first court epic—a Mahākāvya.

अयोध्यावर्णनम् ।

कोशलो नाम मुद्रितः स्वर्गीनो जनपदो महान् ।
 निविष्टः सरस्वतीरे प्रभूतधनधान्यधान् ॥ १ ॥
 अयोध्या नाम नगरी तत्रासीज्जोकविधृता ।
 मनुजा मानवेन्द्रेण वा पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ २ ॥
 आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
 धीमती व्रीहि विस्तीर्णा सुविमलमहापथा ॥ ३ ॥
 राजमार्गेषु महता सुविमलैः शोभिता ।
 मुनःपुष्पावकीर्णैः जलसिक्तैः निम्पराः ॥ ४ ॥
 तां मु राजा दशरथो महापट्टविषर्धनः ।
 पुरीमायासयामास दिवि देवपतिर्धया ॥ ५ ॥

पष्ठः पाटः ।

6. Mahabharata, an Indian epic, is written by Vyasa, after Krishna's death. The date of Krishna's death is not known. It can not be later than the sixth century B.C. The contents of this epic are well known.

परीक्षितश्च-प्रथमोऽष्टः ।

परीक्षिताय राजासीद् ब्रह्मन् ब्रह्मचर्यव्रतम् ।
तथा पाण्डुरमेदापादुर्ध्वधनुर्धनपरो मुनिः ॥ १ ॥

न कदाचिन्मृतो विदो वायंनाननपर्यया ।
पृष्ठतो धनुरादाय रत्नात् गदमे वने ॥ २ ॥

परीक्षितो नोऽष्टस्य विदो वपयाम्यश्रुतः ।
दूतं वापयतस्तेन मृतेण स मदीपतिः ॥ ३ ॥

परिधातः पिपासात् आतसाद् मुनिं वने ।
तमभिदुष्य वेगेन स राजा संश्लिप्ततमः ॥ ४ ॥

अपृच्छदनुदयस्य तं मुनिं कुच्छाम्भितः ।
भो भो ब्रह्मसहं राजा परीक्षिदभिमन्युजः ॥ ५ ॥

मया विदो मृगो नष्टः कश्चित् दृष्टवानसि ।
स मुनिस्तं तु भोषाथ किञ्चिन्मीनवतं स्थितः ॥ ६ ॥

तस्य स्वगर्धे मृतं सर्वं कुञ्जो राजा समासजम् ।
न स किञ्चिदुपायेन शुभे वा यदि वाऽशुभम् ॥ ७ ॥

न हि तं राजादूतस्त्वा धर्मपरायणम् ।
जानाति भरतधेष्टस्तत् यन्मधर्वयत् ॥ ८ ॥

तदणस्तस्य पुत्रोऽमृत्तिगमनेऽत्र मदात्तपाः ।
भट्टी नाम महाशोभो बुधसाक्षो महाव्रतः ॥ ९ ॥

[illegible]

पष्ठः पाठः ।

(Mahābhārata, an Indian epic, is written by Vyāsa, after Rāmāyana. Like the date of Rāmāyana, the date of this epic also is not known. It can not be later than the tenth Century B.C. The contents of this also are well known.)

परीक्षितश्चित्रम्—प्रथमोऽङ्कः ।

परीक्षिताय राजर्षिदुःशतम् श्रीमन्धर्मयुक्तः ।
 यथा पातदुर्महापातदुर्धनुर्धर्मयो युधि ॥ १ ॥
 न कदाचिन्मृते विद्वाः कालेनात्मनपयंशा ।
 मृतेनो धनुरादाय रस्तार गदने वने ॥ २ ॥
 परीक्षितो मरेन्दुस्य विद्वोः यमरुषाम्भूयः ।
 दूरे पापदहनस्तेन मृतेषु न मदीपतिः ॥ ३ ॥
 परिधाम्नः पिपासातं व्याससाद् गुनि वने ।
 तमभिद्वय वेगेन स राज्ञा संश्रितव्रतम् ॥ ४ ॥
 अपृच्छदुःखदुःखस्य नं गुनि क्षुब्धमाश्रितः ।
 भो भो ब्रह्मपदं राज्ञा परीक्षितमिमम्युक्तः ॥ ५ ॥
 मया विद्वो गुणो नष्टः कथिर्न दृष्टवानसि ।
 स गुनिर्न तु मांवाच किंचिन्मीनमसे स्थितः ॥ ६ ॥
 तस्य स्वान्धे मृतं सपिं कुण्डो राज्ञा समासजन् ।
 न स किंचिदुपायैमं शुभे वा यदि वाऽशुभम् ॥ ७ ॥
 न हि तं राजपार्श्वमस्तथा धर्मपरायणम् ।
 जानाति भग्नधेष्टस्तत एवमधर्मवत् ॥ ८ ॥
 तदणस्तस्य पुत्रोऽभूत्सिमन्तेश महामताः ।
 मृगी नाम महाबोधो दुःप्रसादो महामतः ॥ ९ ॥

कपाटतोरणवती सुविमलान्तरापणाम् ।
 सर्वयन्त्रायुधवनीमुपितां सर्वशिल्पिभिः ॥ ६ ॥
 सूतमागधसम्याधां श्रीमनीमतुल्यभाम् ।
 उद्याटालध्वजवती शत्रुघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ७ ॥
 उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ।
 दुर्गमम्भीरपरिष्ठां दुर्गामन्यैर्दुःखसदाम् ॥ ८ ॥
 सामन्तराजसंघैश्च बलिकर्ममिरावृताम् ।
 नानादेशनियासैश्च वणिग्मिरपशोभिताम् ॥ ९ ॥
 प्रासादै रत्नचिह्नैः पर्वतैरिव शोभिताम् ।
 कूटागारैश्च सम्पूर्णमिन्द्रस्येवामरायतीम् ॥ १० ॥
 चित्रामण्डपदाकारां वरनारीगणायुताम् ।
 सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ ११ ॥
 दुग्धुभीमिमृदङ्गैश्च घण्टाभिः पण्यैस्तथा ।
 नादितां मृशमन्यर्घ्यं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ॥ १२ ॥
 ये च घण्टैर्न विच्यन्ति विचिक्तमपरापरम् ।
 शुद्धवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ १३ ॥
 सिंहव्याघ्रपराङ्मणां मत्तानां नदतां वने ।
 हस्तारो निशितः शस्त्रैर्वलादुयाहुयसैरपि ॥ १४ ॥
 तादृशानां सहस्रैस्त्रामभिपूर्णा महारथैः ।
 पुरीमायासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ १५ ॥
 तामग्निमद्भिर्गुणयद्भिरावृतां
 द्विजोत्तमवेदपद्मपारगाः ।
 सदृश्रदैः सन्धरतैर्महान्यभि-
 मंदर्गिकरपैश्च विभिन्ना केयलैः ॥ १६ ॥

पष्ठः पाठः ।

6 Mahābhārata, an Indian epic, = written by Vyasa after Rāmāyana. Like the date of Rāmāyana, the date of this epic also is not known. It can not be later than the tenth Century B.C. The contents of this also are well known.

परीक्षितश्चिन्तितम्-प्रथमोऽङ्कः ।

परीक्षिताय राजासीदु प्रहसन् कौरवपञ्चजः ।
 यथा पाण्डुर्महापातुर्धनुर्धरस्यो मुधि ॥ १ ॥
 स कदाचिन्मृतं विद्धा वायेनात्मनपर्यया ।
 पृष्ठतो धनुरादाय ससार गदमे वने ॥ २ ॥
 परीक्षितो नरेन्द्रस्य विद्वो यथायाम्भुगः ।
 दूरं धापदहतस्तेन मृगेण स मदीपतिः ॥ ३ ॥
 परिधातः पिपासातं आससाद मुनि वने ।
 तमभिदुस्य वेगेन स राजा संश्लिप्तमतम् ॥ ४ ॥
 अपृच्छदनुदधम्य मं मुनि शुष्कमान्वितः ।
 भो भो प्रहसन् राजा परीक्षितमिमम्युजः ॥ ५ ॥
 मया विद्वो मृगो नष्टः कश्चिन् दृष्टवानसि ।
 स मुनिर्न मु नोपाय किञ्चिन्मीनते स्थितः ॥ ६ ॥
 तस्य स्वगन्धे मृतं सर्वं मुञ्चो राजा समासजत् ।
 न स किञ्चिदुपायेन शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥ ७ ॥
 न हि तं राजगार्हस्तथा धर्मपरायणम् ।
 जामाति भरतधेनुस्तात वनमधर्षयत् ॥ ८ ॥
 तदणस्तस्य पुत्रोऽभूत्किञ्चनेन मदातपाः ।
 भृङ्गी नाम मदाबोधो दुर्मतादो मदायतः ॥ ९ ॥

आविष्टः स हि कोपेन शशाप नृपतिं तदा ।

यायुं पस्पृश्य तेजस्वी क्रोधवेगवलात्कृतः ॥ १० ॥

योऽसौ वृद्धस्य तातस्य तथा कृच्छ्रगतस्य ह ।

स्कन्धे मृतं समाम्नात्तीन्यश्रमं राजकिलिबपी ॥ ११ ॥

तं पापमतिस्कन्दस्तक्षकः पद्मगेश्वरः ।

सत्तरात्रादितो नेता यमस्य सन्दनं प्रति ॥ १२ ॥

तमग्रयान्पिता ब्रह्मंस्तथा कौपसमन्विनम् ।

न मे प्रियं कृतं तात नैव धर्मस्तपस्यिनाम् ॥ १३ ॥

यपं तस्य नरेन्द्रस्य विषये नियतामहे ।

तेनेह लुधितेनाद्य भ्रान्तेन ख तपस्यिना ॥ १४ ॥

अज्ञानता कृतं मन्ये धत्तमेतदिदं मम ।

न ह्यर्हति नृपः शापमस्मत्तः पुत्र सर्वथा ॥ १५ ॥

जानाम्युग्रप्रमार्थं त्यां तात सत्यगिरं तथा ।

मानृतं चोक्तपूर्वं ते नैतन्मिथ्या मविष्यति ॥ १६ ॥

क्रोधो हि धर्मं हरति यतीनां दुःखसंचितम् ।

ततो धर्मविहीनानां गतिरिष्टा न विद्यते ॥ १७ ॥

शम एव यतीनां तु क्षमिणां सिद्धिकारकः ।

क्षमायतामयं लोकः परधैव क्षमायताम् ॥ १८ ॥

तस्माच्छरेयाः सततं क्षमाशीलो जितेन्द्रियः ।

क्षमया प्राप्स्यसे लोकान् ब्रह्मणः समनन्तरम् ॥ १९ ॥

मया तु शममास्थाय यच्छुक्र्यं कर्तुमद्य वै ।

तत्करिष्याम्यहं तात प्रेषयिष्ये नृपाय वै ॥ २० ॥

तनस्त्वं प्रेषयामास राजा गौरमुखं तदा ।
 भूयः प्रसादं मगधान्करोन्विह ममेति वै ॥ ११ ॥
 तस्मिंश्च गतमात्रेऽयं राजा गौरमुखे तदा ।
 मन्त्रिमिमन्त्रयामास सह संयुग्ममानसः ॥ १२ ॥
 संमन्य मन्त्रिमिश्चैव स तथा मन्त्रतन्त्रवित् ।
 प्रसादं कारयामास एकस्त्रयं मुञ्जितम् ॥ १३ ॥
 रक्षां च विदधे तत्र मिवज्जघौषधानि च ।
 ब्राह्मणान्मन्त्रसिद्धांश्च सूर्यनो वै न्ययोजयत् ॥ १४ ॥
 राजकार्योणि तत्रस्थः सर्वान्पेयाकरोश्च सः ।
 मन्त्रिमिः सह धर्मज्ञः समन्तात्परिहितः ॥ १५ ॥
 न चैनं कश्चिदारुढं लभते राजसत्तमम् ।
 यातोऽपि निश्चरंस्तत्र प्रवेशे विनिवार्यते ॥ १६ ॥
 प्राते च दिवसे तस्मिन् सतमे द्विजसत्तमः ।
 काश्यपोऽभ्यागमद्विद्वांस्तं यजानं चिकित्सितुम् ॥ १७ ॥
 तं ददृ पद्मगेन्द्रेण करिष्येऽहमपज्यत्म् ।
 तत्र मेऽर्थश्च धर्मश्च भयितेति विचिन्तयन् ॥ १८ ॥
 तं ददृ स नागेन्द्रस्त्वह्मकः काश्यपं पथि ।
 गच्छन्तमेकमनसं द्विजो भूत्वा ययोऽतिगः ॥ १९ ॥
 तमग्रयोत्पद्मगेन्द्रः काश्यपं मुनिपुङ्गवम् ।
 क्व भयांस्त्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ॥ २० ॥

काश्यप उवाच—

नृपं कुटकुलोत्पन्नं परीक्षितमस्मिन्दमम् ।
 तत्तकः पद्मगधेष्टलोचसाऽद्य प्रयदयति ॥ २१ ॥
 तं ददृ पद्मगेन्द्रेण तेनाग्निसमतेजसम् ।
 गच्छामि स्वरितं सौम्य सद्यः कर्तुमपज्यत्म् ॥ २२ ॥

तद्वत् कदाच—

अहं न मत्तको मह्यं मे धर्यामि महोपनिम् ।
निघर्तनं न शक्तमप्यं मया ददं विचित्रिनिनुम् ॥ २३ ॥

अष्टमः पाटः ।

परीक्षित्वादिप्रश्न—नृसीयोऽशः ।

त० ४०—

यदि ददं मयेदं न्ये शक्तः विचित्रिनिनिनुम् ।
ततो वृत्तं मया ददमिमे जीवप काश्चप ॥ १ ॥
परी मन्त्रवले वने नदर्यप वनस्य व ।
न्यमोधमेन धर्यामि वदयनमे द्विजोत्तमम् ॥ २ ॥

त० ४०—

यद्य नानेन्द्र वृत्तं न्ये वद्येतद्विमन्त्रसे ।
अदमेन त्वया ददं जीवयिष्ये भुञ्जहम् ॥ ३ ॥
एवमुक्तः ॥ नानेन्द्रः काश्चपेन मदात्मना ।
अदशद्वयमभ्येत्य न्यमोधे वद्यमोत्तमः ॥ ४ ॥
न वृत्तमेन ददन्तु वद्यमोत्तम मदात्मना ।
आयोपियविपोतेतः प्रज्जग्वाल समन्ततः ॥ ५ ॥
हं दग्धा ह मगे जाताः काश्चपे पुनरग्रवीत् ।
वुद वलं द्विजधेष्ठ जीवयमे वनस्पतिम् ॥ ६ ॥
ततः स भगवान्विद्वान्काश्चपो द्विजसत्तमः ।
मस्मराशीकृतं वृत्तं विद्यया समजीवयन् ॥ ७ ॥
त ददृषा जीवितं वृत्तं काश्चपेन मदात्मना ।
उपाय तक्षको महर्षितद्वयदुतं त्वयि ॥ ८ ॥

द्विजेन्द्र यद्विषं हन्या मम वा
 यत्सेऽभिलषितं प्राप्तुं फलं ..
 अहमेव प्रदास्यामि तत्तं यथा
 विप्रशापामिभूते च क्षीणायुति
 घटमानस्य ते विप्र सिद्धि ..

का० ४०—

धनार्थं याम्यहं .. ५५
 लब्ध्वा वित्तं मुनि .. ५६
 निवृत्ते काश्यपे तस्मिन्
 जगाम तत्तकस्तूर्णं नगरं
 अथ शुभाय गच्छन्तः ..
 मग्नैर्गर्देषिषद्दरं ..
 ततस्तापसरूपेण ..
 फलदभौदकं गृह्य ..
 गच्छन्त्य यूयमथ्यग्रा
 कलपुष्पादकं नाम
 ते .. ५८
 उपनिग्युम्नथा ..
 तद्य मय्य म ..
 गतेषु तेषु .. ६०
 भक्षयन्तु म ..
 यस्मिन्नेव कले
 ततां
 दृश्यते ..

विजेन्द्र यज्ञिणं ह्यग्रा मम वा यज्ञिष्ठम्य वा ।
 वनेऽमिलपिणं प्राप्नुं कर्म तस्मान्नृगोलमान् ॥ ६ ॥
 अहमेव प्रदास्यामि तमे यद्यपि दुर्लभम् ।
 पित्रशागामिमूने च दीन्यायुषि नगाधिपे ॥ १० ॥
 घटमानस्य ते पित्र मित्रिः संधयिना भवेन् ।

का० ६०—

घनार्थां धाम्यहं तत्र तमे वेदि भुञ्जहम ॥ ११ ॥
 सख्या पित्रं मुनिवत्सलकाचायदीम्भितम् ।
 निवृत्ते कारय्ये तस्मिन् समयेन महात्मनि ॥ १२ ॥
 जगाम तदाकस्त्रुर्लं नगरं नागसाङ्गयम् ।
 अथ शुभाय गच्छन्स तदाको जगतीपतिम् ॥ १३ ॥
 मन्त्रैर्गदैर्विपहरे रक्षमाणं प्रयत्नतः ।
 ततस्तापसरूपेण प्राहिणोन्स भुञ्जहमान् ॥ १४ ॥
 फलदर्शोदकं गृह्य राज्ञो नागोऽथ तदाकः ।
 गच्छन्त्य यूयमप्यग्रा राज्ञानं कार्यवत्तया ॥ १५ ॥
 फलपुष्पोदकं नाम प्रतिप्रादयितुं नृपम् ।
 ते तदाकसमादिष्टास्तथा चक्रुर्भुञ्जहमाः ॥ १६ ॥
 उपनिभ्युस्तथा राज्ञे दर्शनापःफलानि च ।
 तथ सर्वे स राजेन्द्रः प्रतिजग्राह धीर्यवान् ॥ १७ ॥
 गतेषु तेषु नागेषु तापसच्छत्ररूपिषु ।
 अमात्यान्सुहृदश्चैव प्रोवाच स नराधिपः ॥ १८ ॥
 भक्षयन्तु भवन्तो वै स्वादूनीमानि सर्वशः ।
 तापसैरपनीतानि फलानि सहिता मया ॥ १९ ॥
 यस्मिन्नेव फले नागस्तमेवामक्षयत्स्वयम् ।
 ततो भक्षयतस्तस्य फलात्कृमिरभूदणुः ॥ २० ॥
 हस्त्यकः कृष्णनयनस्ताम्रवर्णोऽथ शौनक ।

नवमः पाठः ।

यौवराज्यमन्त्रणम् ।

ततः परिषदं सर्वामामन्त्र्य वसुधाधिपः ।

१ ॥

स्थरेण मदता राजा जीमूत इव नादयन् ॥ २ ॥

राजलक्षणयुक्तेन कान्तेनानुपमेत च ।

उपाद्य रसयुक्तेन स्थरेण नृपतिर्नृपान् ॥ ३ ॥

विदितं भयतामेतद्यथा मे राज्यमुत्तमम् ।

पूर्वैरेमं रात्रेन्द्रेः सुतयत्परिपालितम् ॥ ४ ॥

सोऽहमिदवाकुभिः सर्वैर्नरेन्द्रेः प्रतिपालितम् ।

श्रेयसा योक्तुमिच्छामि सुखादमञ्जिलं जगत् ॥ ५ ॥

मयाव्याचरितं पूर्वं पन्थानमनुगच्छता ।

प्रजा नित्यमनिद्रेण यथाशक्त्यभिरक्षताः ॥ ६ ॥

इदं शरीरं हृत्स्मस्य लोकस्य चरता हितम् ।

पाण्डुरस्यातपत्रस्य वृक्षायां जरितं मया ॥ ७ ॥

प्राप्य ययंसहस्राणि बहुम्यायुं वि जीयतः ।

जीर्णस्याम्य शरीरस्य विध्रान्तिमभिरोचये ॥ ८ ॥

राज्यमायनुष्टं च दुर्बहामन्तितेन्द्रियैः ।

परिधातोऽस्मि लोकस्य गुपी धर्मधुरं वहन् ॥ ९ ॥

सोऽहं विधाममिच्छामि पुत्रे कृत्या प्रजाहिते ।

सन्निवृत्तानिमांससर्शाननुमान्य द्विजयमान् ॥ १० ॥

अनुज्ञातो हि मां सर्वैर्गुणैः धेष्टो ममात्मजः ।

पुरन्दरस्यो वीर्ये रामः परपुत्रव्यः ॥ ११ ॥

तं चन्द्रमिव पुष्पेण शुभं धर्मभूतं वरम् ।
 पाँचराज्ये नियोजितासि प्रातः पुरुषपुङ्गवम् ॥ १२ ॥
 अनुवृत्तः ॥ यो मायो लक्ष्मीर्वाङ्ममलाभजः ।
 ईर्ष्यालोक्यमपि नाथेन येन म्हापापपरात् ॥ १३ ॥
 यदिदं मेऽनुवृत्तार्थं मया नाथु सुमन्त्रितम् ।
 मयस्तां मेऽनुमम्यन्तां वार्धे वा करपाणपद्मम् ॥ १४ ॥
 इति सुपुत्रं शुदिताः प्रात्यक्षन्मृगा नृपम् ।
 वृष्टिमस्तं मदाग्नेये नर्दन्त इव वर्दिनः ॥ १५ ॥
 तस्य धर्मार्थेविदुषो भावमाहाय सर्वतः ।
 ब्राह्मणा बलमुन्वाह्य पीरज्ज्ञानपदैः सह ॥ १६ ॥
 समेन्द ते मन्त्रविदुः समनागनदुष्टयः ।
 ऊधुध्न मनसा बान्धा वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ १७ ॥
 अनेकवर्षसादसो वृद्धरूपमसि पार्थिव ।
 स तामं युवराजानमभिविभ्रम्य पार्थिवम् ॥ १८ ॥
 एष्टामो हि महाबाहुः कपुवीर महाबलम् ।
 गजैर्न महता वाम्ने रामे दुश्चातुरात्मनम् ॥ १९ ॥
 रामः सत्पुदसो लोके सत्यः सत्यपरायणः ।
 साक्षाद्रामाद्विनिर्गृप्तो धर्मध्यापि धिया सह ॥ २० ॥
 वीरान् स्वजनयस्त्रित्वं पुण्ड्रं परिपृच्छति ।
 पुत्रेभ्यस्त्रिषु दारेषु प्रेम्पश्चिष्यतणेषु च ॥ २१ ॥
 रामो लोकतमिरामोऽयं शौर्वर्दीयेपराक्रमैः ।
 प्रजापालनसंयुक्तो न रामोपहितेन्द्रियः ॥ २२ ॥

दशमः पाठः ।

10. *Dasakumāracharita*—a romance describing vividly the adventures of Ten Princes—was written by Dandin in the latter half of the fifth Century A.D. the date is still open to dispute. It is in prose and remarkable for the charming arrangement of jingling words and wit and humour. The ten princes are राजराज, सोम, पुष्पोद्भव, उपहारवर्धन, उपहारवर्धन, सर्वपाश, प्रमत्ति, मिश्रगुप्त, मन्त्रि and विष्णु. Mark the rhythm and alliteration in the passage.

पुष्पोद्भवजन्मकथा ।

कदाचिद्दामदेवशिष्यः सोमदेवरामो नाम कंचिदेकं कालं
रुहः पुरो निषिष्याभाषत । देव रामतीर्थे स्नात्वा प्रत्यागच्छता
मया काननायनो वनितया कयापि धार्यमाणमेनमुम्बलाघरं
कुमारं विलोक्य सादरमभाषि । स्थविरे, का त्वम् ? एतस्मिन्
वीमर्ष्ये बालकमुद्बहन्ती किमर्थमायासेन भ्रमसि, इति । वृद्धया
प्यभाषि । मुनिवर, बालवचननाम्नि द्वीपे कालगुप्तो नाम
धनाढ्यो वैश्यवरः कश्चिदस्ति । तत्रादिनी तयनानन्दधारिणी
सुपुत्रां नामैतस्माद् द्वीपादागतो भगवनायमन्त्रिसम्भवो रत्नोद्भवो
नाम रमणीयगुणालयो धान्तमूबलयो मनोहारी व्यवहार्युपयन्य
सुवस्तुसम्पदा सगुरेण सम्मानितोऽभून् । कालक्रमेण नताङ्गी
गर्भिणी जाता । सतः सौंदर्यविशोकनकुतूहलेन रत्नोद्भवः कर्म-

विष्णुश्चतुरभ्युनीय चपललोचनयानया मह प्रवदतुमाधु-
 पुष्पगुरमभिपन्नम्भे । बभ्रोलमालिचमिदतः पंतः मनुद्राग्म-
 न्यमजम् । गर्भमगुलसां तां सलनां धार्त्रिमाचनं चन्निपगाहं
 वराभ्यामुदहन्ती पल्लवमेकमधिदत्त देवगन्था तीरभूमिमगमम् ।
 सुहृन्नपरिपुतो रानोद्भवस्तत्र निमग्नो वा केनापायेन तीरमगमद्वा
 न जानामि । बलेरास्व परां च्छामधिगता मुवृत्ताऽस्मिन्नटवी-
 मध्येऽद्य सुप्रममृत । प्रमवचेदनया विचेतना स्य प्रच्छापरीतले
 तद्वतले निवसति । विजने बने स्थानुमराकयतया अनपदगामिनं
 मार्गमन्वेष्टुमुपुहया मया विवशायास्तन्याः समीपे बालकं निक्षिप्य
 गन्तुमनुपिठमिति कुमारोऽप्यानायि, इति । तस्मिन्नेव क्षणे दन्यो
 वारणः कधिददरपत । तं विलोक्य भीता स्य बालकं निपात्य
 प्रादूबन् । अहं समीपलतागुल्मके प्रविरय परीक्षमाणोऽविष्टम् ।
 निपतितं बालकं पल्लवकवलमिवाद्दति गजपतौ कट्योरथो भीमरथो
 महाभरेण न्यपतन् । भयाकुलेन दन्तावलेन मष्टिति विपति
 समुत्पात्यमानो बालक्ये न्यपतन् । विण्मुष्मत्तयाऽऽमग्नोप्रवतद-
 शास्याममार्मानेन वानरेण केनचित्पक्षपल्लवुष्या परिण्य फलेवर-
 तया विततस्फन्धमूलं निक्षिप्तोऽभून् । सोऽपि मर्ष्टः कक्षिद-
 गान् । बालकेन सत्त्वमम्पप्रतया मच्छकलेशसदेनामावि । केसरिणा
 चरिणं निहत्य कुत्रचिदगामि । सतागृहाजिगेतोऽहमपि तेजःपुंजं
 बालकं शनैरवर्त्तारहादवतार्य वनान्तरे वनितामन्विष्याविलोक्यैन-
 म्पनीय गुरवे निवेद्य तन्निदेशेन मवग्रिष्टमानीतवानस्मि, इति ।

मयुजोऽस्मि । मयमः प्राह—वत्स, यदि त्वं मयुजोऽसि ततो
 दीर्घायुर्भवे । षट् शुन आगम्यते, किं ते नाम, अत्र य किं
 वार्यम् । द्वितीयः प्राह—विप्र, भास्कर इति मे नाम । पश्चिम-
 मनुद्वीपे प्रभासतीर्थममीपे चम्वतिर्भूमि । तत्र भोजस्य वितरणं
 बहुभिष्यां वर्णितम् । ततो याचिनुमहमागतः । त्वं मम वृद्धत्वा-
 त्पितृकल्पोऽसि । स्वमपि स्वपरिचयं षट् । ॥ आह—वत्स,
 शाकल्य इति मे नाम । मयेष्टिलानगर्षो आगम्यते भोजं प्रति
 द्रविणाराया । वत्स, स्वयानुक्तमपि दुःखं त्वयि शायसे । कीदृशं
 तद्वद । ततो भास्करः प्राह—तात, किं ब्रवीमि दुःखम् ।

सुप्तमाः शिशवः शया इव भूतं ममदाशया चान्धया
 लिता भर्भेत्पर्यन्ती जगुर्लघ्नो मां तथा बाधते ।
 गेहिभ्यां घृष्टितांशुकः घटयितुं कृत्वा सक्ताकुलितं
 कुप्यन्ती मनिषेष्टम लोकगृहिणी सूचि यथा याचिता ॥१॥

राजा भुत्वा सर्वाभरणान्युत्तार्य तस्मै दत्त्वा प्राह—भास्कर,
 मीदन्त्यतीव ते बालाः । मरिते देवं याहि । ततः शाकल्यः
 प्राह—

अयुद्धृता यस्तुमनी दलितोऽरिर्धर्मः
 शोडीकृता बलधना बलिगजलक्ष्मीः ।
 एकात्र जन्मनि हतं यदनेन यूना
 जन्मत्रये तदकरोन्पुरुषः पुराणः ॥ २ ॥
 ततो राजा शाकल्याय लघुत्रयं दत्तवान् ।

—भोजयन्ने

सर्वेषां सुहृदामेकदेवानुकूलदेवाभावेन महदाश्रये विधाणो राज
रत्नोद्भवः कथमभवदिति विन्तयस्तन्नन्दनं पुष्पोद्भवाभये
विधाय तदुदन्तं व्याख्याय सुश्रुताय विषादसन्तोषावनुभवस्त
दनुजतनयं समर्पितवान् ।

—दशकुमारचरिते

एकादशः पाठः ।

11. Bhojaprabandha is written by Ballāla after the eleventh century and it describes the life of the King Bhoja of Dhar in Central India. It brings together a number of poets, living in different times and coming to the King's Court. It has no historical value. The language is easy and simple.

दानवीरो भोजदेवः ।

एकदा राजा धारानगरे विचरन् कश्चिच्छिद्यालये प्रसुप्तं
पुरुषद्वयमपरयत् । तयोरेको विभक्तनिद्रो वक्ति । अहो ! ममा-
स्तनमत्र एव कस्त्वं प्रसुप्तोऽसि जागर्षि नो वा । ततस्त्वर
आह-विप्र, प्रणनोऽस्मि । अहमपि प्राङ्मण्डपस्थामत्र प्रथम-
रात्रौ शयनं वीक्ष्य प्रदीपे च प्रदीपे कमण्डलूपवीतादिभिर्मोक्षणं
शान्तां भवदाम्भनमत्र एवाहं प्रसुप्तः । इदानीं स्वद्विरमाकर्ण्य

प्रमुहोऽस्मि । प्रथमः प्राह—वत्स, यदि त्वं प्रमुहोऽसि ततो
 दीर्घादुर्ध्वम् । वद कुत आगम्यते, किं ते नाम, अत्र य किं
 वायम् । द्वितीयः प्राह—विश्व, भास्वर इति मे नाम । पश्चिम-
 तनुद्वर्तारं प्रभातनीचमस्मीये चन्दनिर्मम । तत्र भोजस्य विवरणं
 वदुमिष्योवर्णितम् । ततो वाविनुमदमगतः । त्वं मम वृद्धत्वा-
 त्पितृवत्सोऽसि । त्वमपि स्वपरिचयं वद । म आह—वत्स,
 शाकल्य इति मे नाम । मयैवशिलानगरां आगम्यते भोजं प्रति
 द्विविश्राया । वत्स, स्वयानुवतमपि दुःखं स्वयि ज्ञायते । वीटसं
 तद्वद । ततो भास्वरः प्राह—तत्त, किं प्रवीमि दुःखम् ।

धुम्धामाः शिरःपः शया इव भूयं मन्त्राशया बान्धवा
 लिमा भर्भरघर्षरी अनुत्सर्वभो मां तथा बाधते ।
 गेदिन्या वृष्टिनांगुलं घटपितुं कृत्वा सकाकुलितं
 दुःख्यन्ती प्रतिवेह्य स्तोकपुदिनी गृध्रि यथा पायिता ॥१॥

राजा भुक्त्वा सर्वामरगान्नुत्तार्य तस्मै दत्त्वा प्राह—भास्वर,
 मीदम्यतीव ते बाधाः । मदिवि देवं यादि । ततः शाकल्यः
 प्राह—

अशुद्धपूता यसुमनी दलितोऽरिषर्गः
 धोडीकृता बलवता बलिराजसदमीः ।
 एवञ्च जन्मनि हर्षे यदनेन पूता
 जन्मत्रये तदकरोत्पुरुषः पुराणः ॥ २ ॥
 ततो राजा शाकल्याय लक्षत्रयं दत्तवान् ।

द्वादशः पाठः ।

12. *Mricchhakatika*—the clay-cart—is a drama written by S'ūdraka in the fifth Century A.D. Its first four acts are almost the same as those in the *Chārudatta* of Bhāsa. It contains ten acts and so belongs to the *Prakarana* class of drama. It describes the society of the time and is extremely humorous.

दारिद्र्यम् ।

चारुदत्तः—

(ऊर्ध्वमवलोक्य स्निर्वेदं निःश्वस्य)

यासां बलिः सपदि सदुगृहदेहलीनां
हंसैश्च सारसगणैश्च विलुप्तपूर्यः ।
तास्येय संप्रति विरुद्धाङ्गारुकुरासु
पीडाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ १ ॥

(इति मन्दं मन्दं परिक्रम्योपविशति ।)

विदूषकः—

एष आर्यचारुदत्तः । तद्यावत्ताम्रतमुपस्पर्शामि । (उपमृष्ट
स्वस्ति भवते । वर्षतां भवान् ।

चारुदत्तः—

अये सर्वकालमित्रं भैत्रेयः प्राप्तः । सखे, स्वागतम्
आस्यताम् ।

विदूषकः—

यद्भक्षणाद्वापयति । (उपविश्य) ओ वयस्य, एष ते प्रियवयस्येन जूणंबुद्धेन जातीकुमुमवासिनः प्रावाच्यंऽनुपेक्षितः सिद्धीकृतदेवचार्यस्यायं चारुदत्तस्य स्वयंप्रपन्नोऽस्य इति । (ममर्पयति)

(चारुदत्तो गृहीत्वा सन्निवः स्थितः ।)

विदूषकः—ओः, किमिदं चिन्त्यते ।

चारुदत्तः—वयस्य,

पुच्छे हि पुष्काम्पनुभूय शोभते
घनान्धकारेष्विव दीपदर्शकम् ।
पुष्कान्धो यो याति नरो वरिद्धतां
भूतः शरीरेण भूतः ॥ जीवति ॥ २ ॥

विदूषकः—ओ वयस्य, मरणहरिष्ठाद्वा कतरत्ते रोषते ।

चारुदत्तः—वयस्य,

हारिष्ट्यामरणाद्वा मरणं मम रोषते न वारिष्टम् ।
अल्पफलं मरणं वारिष्टमनन्तकः पुच्छम् ॥ ३ ॥

विदूषकः—

ओ वयस्य, अहं मन्त्रिणेन । मल्लविजनमंज्जामिनिभिषस्य गुरजनपीनरोषस्य अनिपङ्गूयेव वरिष्ठयोऽपि तेऽधिकतरं समलीयः ।

चारुदत्तः—वयस्य, न ममार्थोऽस्ति देव्यम् । परम ।

पततु मां दहति यद् गृहमस्मदीयं
 क्षीणार्थमिन्यतिथयः परिवर्जयन्ति ।
 संशुष्कसान्द्रमदलेखमिव ध्रुमन्तः
 कालात्यये मधुकराः करिणः कपोलम् ॥ ४ ॥

वेदूपकः—

भो वयस्य, एते खलु दास्याः पुत्रा अर्थकल्यवर्ता वरदाभीष्ट
 इव गोपालदारका करण्ये यत्र यत्र न स्थायन्ते तत्र तत्र
 गच्छन्ति ।

चारुदत्तः—वयस्य,

सत्यं न मे विमथनाशङ्कताऽस्ति चिन्ता
 भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यास्ति ।
 पततु मां दहति नष्टधनाथयस्य
 यत्सीद्वाद्यपि जनाः शिथिलाभवन्ति ॥ ५ ॥

अपि च,

दारिद्र्याद् धियमेति ह्रीपरिगतः प्रधर्षते तेजसो
 निस्तेजाः परिभूयते परिमषामिष्येदमापद्यते ।
 निर्विण्णः शुधमेति शोकपिहितो युद्धया परित्यज्यते
 निरुद्धिः क्षयमेत्यदो निधनता सार्धोपदामास्पदम् ॥ ६ ॥

वेदूपकः—भो वयस्य, तमेवार्थकल्यवर्तं स्मृत्वाऽहं सन्तापितेन ।

चारुदत्तः—वयस्य, दारिद्र्यं हि पुरुषस्य ।

निवासधियायाः परपन्थियो वैरमपरं
 जुगुप्सा मित्राणां स्वजनजनविउपकरणम् ।
 वर्णं गन्तुं पुद्भिर्भवति च कलत्रात्यरिमयो
 हृदिस्थः शोकाग्निर्न च दहति शम्भारयति च ॥ ७ ॥

सद्व्यस्य, श्रुतो मया गृहदेवताभ्यो बलिः । गच्छ ।
स्वभावे चतुष्पथे मानृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः—न गमिष्यामि ।

चारुदत्तः—किमर्थम् ।

विदूषकः—

यत एवे पृथ्यमाना अपि देवता न ते प्रसीदन्ति । तत्त्वो
गुणो देवेष्वर्चितेषु ।

चारुदत्तः—यस्य, मा मैवम् । गृहस्थस्य नित्योऽयं विधिः ।

तपसा मनसा यागिभ्यः पूजिता बलिकर्मभिः ।

मुप्यन्ति शमितां नित्यं देवताः किं विचारितैः ॥ ८ ॥

तद् गच्छ । मानृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः—

मां न गमिष्यामि । अन्यः कोऽपि प्रयुज्यताम् । मम
पुनर्प्राप्त्यस्य सर्वमेव विपरीतं परिणमति । आदर्शगतैव छाया
वामतो दक्षिणा दक्षिणतो वामा । अन्यचेतस्यां प्रदोषवेलायामिह
राजशर्मे गणिका विद्याधेटा राजवल्लभाश्च पुरुषाः सञ्चरन्ति ।
तस्मान्मण्डूकलुब्धस्य बालसर्पस्य भूषिक इवामिगुणपतितो
वप्य इदानीं भाषिष्यामि । त्वमिहोपविष्टः किं चरिष्यामि ।

चारुदत्तः—भवन्तु । तिष्ठ तावन् । अहं सम्पार्थिं निर्वर्तयामि ।

—मृगशरिरे

त्रयोदशः पाठः ।

स्वभावो दुरतिक्रमः ।

अस्ति शृगालः कश्चित्स्वेच्छया नगरेषान्ते धर्मशीलसन्धानभाण्डे निपतितः पञ्चादुत्थानुमसमर्थः प्रातरात्मानं मृतवत्सन्दर्शय स्थितः । अथ नीलीमारुडस्वामिना मृत इति ज्ञात्वा तस्मादमौ समुत्थाप्य दूरे नीत्वा परित्यक्तः । ततोऽसौ वनं गत्वाऽऽत्मानं नीलवर्णमवलोकयान्विन्तयन् । अहमिदानीमुत्तमवर्णस्तदात्मनः किमुत्कर्षं न साधयामि । इत्युक्त्वा शृगालानाहूय तेनोक्तम् । अहं भगवत्या वनदेवतया स्वहस्तेनारण्यराज्ये सर्वेषधिरस्नाभिषिक्तः तदचारभ्यारण्येऽस्मदाक्षया व्यवहारः कथं । शृगालारच तं विरिशृषणमवलोक्य साश्राद्गपातं प्रणम्योचुः । ययाऽऽज्ञापयति देवः । इत्यनेनैवक्रमेण सर्वेष्वरण्यकान्तिष्वधिपत्यं तस्य वभूव । ततस्तेन स्वज्ञातिभिरमृतनाभिक्यं माधिसम् । ततस्तेन सिंह्याग्नादीनुत्तमपरिजनान् प्राप्य मदसि शृगालानवलोक्य राजमानेनावजाय स्वज्ञातयः सर्वे दूरीकृताः । ततो विषण्णाङ्कुशालानवलोक्य केनचिद् बृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातम् । मा विपीद्व । यदनेनानभिज्ञेन नीतिविदो मर्मज्ञा वयं स्वसमीपात्परिभूतास्तद्यथाऽयं मरयति तथा विधेयम् । यतोऽग्रामी ज्याग्नादयो वर्णः प्रविप्रलम्भाः शृगालमज्ञात्वा राजानममुं मन्यन्ते । तद्यथायं परिपीयते तथा कुदत । तत्र चैवमनुष्ठेयं यथा वदामि । सर्वे

(३३)

सन्म्यासमये तत्सन्निधाने महाशिवमेकदेव करिष्यथ । तत्तत्सं
शब्दमाकर्ण्य आविस्वभावात्तेनापि शब्दः कर्तव्यः । ततस्तथाऽनु-
ष्ठिते सति तद्वृत्तम् । यतः—

यः स्वभाशो हि यस्यास्ति स निम्नं दुरतिव्रजः ।
भ्या यदि क्रियते राजा तर्हि भाङ्गाद्युपायदम् ॥ १ ॥

ततः शब्दादभिज्ञाय स व्याघ्रेण हतः । तथा चोक्तम्—

क्षिप्रं मर्यं च कीर्यं च सर्वं येन निजो रिपुः ।
दहत्यन्तर्गतश्चैव शुभ्रः कृत्स्नमिवात्मनः ॥ २ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि—

आमपत्तं पतिव्रज्य परपत्तेषु यो रतः ।
॥ परैर्दम्पते मूढो नीलवर्णशृगालवत् ॥ ३ ॥

—दितोपरेणे

चतुर्दशः पाठः ।

14. *Mudrā-Rākṣasa*—the minister Rākṣasa and the Seal—is a drama of seven acts, written by Viśākhaḍatta in the latter part of the eighth Century A.D. It describes the plot of the Brāhmaṇa politician Chāṇakya—The King-maker—to win over the noble Rākṣasa, the minister of the Nandas who were all destroyed by the tricks of Chāṇakya. It is a unique play, having only one unimportant female character and still full of life and action and most interesting. The language is difficult.

कौटिल्यः ।

(ततः प्रविशति मुक्तां शिखां परमृशन्कुपितश्चाणक्यः),

चाणक्यः—कथय क एष मयि स्थिते चन्द्रगुप्तमभिनिमित्तुमिच्छति । नन्दकुलघलमुजर्गी मे शिखां को वध्योऽपि वध्यमानां नेच्छति । शार्ङ्गेरथ शार्ङ्गेरथ ।

(प्रविश्य) शिष्यः—उपाध्याय आज्ञापय ।

चाणक्यः—वत्स, उपवेशुमिच्छामि ।

शिष्यः—उपाध्याय, नन्विद्यं संनिहितवेशासतैव द्वारप्रक्षेत्रशाला । तदस्थामुपवेशुमर्हत्युपाध्यायः ।

चाणक्यः—वत्स, कार्याभिनियोग एवास्मान्ध्याकुलपतिः, न पुनरुपाध्यायसद्विभूः शिष्यजने दुःशीलता । (नाट्येनोपविश्यात्मगतम्) कथं प्रकाशातां गतोऽयमर्थः पोरेषु यथा किल

नन्दपुलविनाराजनितरोषो राक्षसः पितृवधामर्षितेन सख्यनन्द-
राज्यपरिपणुनप्रोत्साहितेन पर्वतकपुत्रेण मलयकेतुना सह सन्धाय
तदुपगृहीतेन च महता म्लेच्छराजपत्नेन परिशृतो वृषलमभियो-
क्तुमुद्यत इति । (विधिन्य) अथवा येन मया सर्वलोकप्रचारां
नन्दवंशवधं प्रतिज्ञाय निस्तीर्णां दुस्तरा प्रतिज्ञामरितोऽहमिदानीं
प्रचारीभवन्तमप्येनमर्थं न समर्थः किं प्रारम्भयितुम् । इदानीमव-
सितप्रतिज्ञाभायेऽप्यहं वृषलापेक्षया राखं पारयामि । येन मया—

समुत्थाता मन्त्रा मय हृदयरोगा इय भुवः

कृता मीर्यै सरमीः सरसि मलिनीय रिधरपदा ।

द्वयोः सारं तुदयं व्रित्तपमभिधुक्तेन मनसा

पालं कोपमीत्योर्द्विषति च विमक्तं तुहदि च ॥ १ ॥

अथवाऽगृहीते राक्षसे विमुक्तगतं मन्दवंशस्य किं वा

स्थैर्यगुत्पादितं चन्द्रगुप्तसाम्याः । (विधिन्य) अहो राक्षसस्य

मन्दवंरो निरतिशयो भवितगुणः । स खलु बहिर्मन्त्रिदपि जीवति

मन्दान्वयावयवे वृषलस्य स्मरिष्यं सादयितुं न शक्यते ।

(मत्स्यराक्षसापरो सरयं बद्धा) मधु अमात्यराजा मधु ।

मधु भोत्रिय मधु । मधु मन्त्रिपुत्रपते मधु । दुर्लभास्तदाहराः

वृत्तिनो ये भर्तुः प्रसयेऽपि भवत्या कार्यपुत्रं वदन्ति । अथ

पयारमाहं स्वचन्द्रदे वलनः कथमग्रे वृषलस्य स्मरिष्यमहरेण

सानुपदः स्यादिति ।

तन्मयाऽप्यस्मिन्बभूवुनि न शयानेन कथीयते । पयारारित

क्रियते तदपहरं भति वलनः । कथमिह । अत्र तावद्वृषलपर्वत-

कथोरन्यतरिधनारोनापि चाणक्यस्यापहृतं यजनीति विद्वत्
 राक्षसेनाम्माकमन्यन्तो नगरि मित्रं धानिनम्नपन्नी पर्वतक इति
 संगारितो जगति जनापवादः । लोकत्रयगार्यमायैवार्थम्नानि
 व्यक्तये पिना ते चाणक्येन धानिम इति रहमि ग्रामयिन्का प्रसु
 रायणेनापशादिनः पर्वतकपुत्रो मनयकेनुः । राक्षसः मन्ते
 राक्षसमतिपरिगृहीतोऽपि व्युनिष्ठमानः प्रज्ञया निप्रहीतुम् । च
 पुनरस्य निप्रहात्पर्वतक्यपोत्पन्नं राक्षसस्यापराः प्रक्षरीभवन्प्रमादु
 मिच्छामि । प्रयुक्ताश्च स्वपक्षपरपक्षयोरनुरक्तापरक्तजनजिज्ञासरा
 बहुविधदेशवेषभाषाचारवेदिनां नानाव्यञ्जनाः प्रणिधयः । अन्वि-
 द्यते च कुसुमपुरवासिनां नन्दामान्यमुहुरां निपुणं प्रचारगढम् ।
 तत्तत्पदरसमुत्पाद्य कूनकृत्यतामापादिताश्चन्द्रगुणमहोत्पायिनो मन्-
 मटप्रभृतयः प्रधानपुरुषाः । शत्रुप्रयुक्तानां च तीक्ष्णरमदायिनां
 प्रातिविधानं प्रत्यप्रमादिनः परीक्षितमक्तयः क्षितिपतिप्रत्यासन्न
 नियोजितास्त्वत्र तत्रातपुरुषाः । अस्ति चास्माकं सहाध्यायि
 मित्रमिन्दुरार्मा नाम प्राज्ञः । स चौरानस्यो दण्डनीत्यां चतुः-
 ष्योतिःशास्त्रे च परं प्रावीण्यमुपगतः । स मया सपण-
 नन्दवंशवधप्रतिज्ञानन्तरमेव कुसुमपुरमानीय सर्व-
 सख्यं प्रादितो विरोपतश्च वस्मिन्नाहसः समु-
 त्तेनेदानीं महत्प्रयोजनमनुष्ठेयं भविष्यति । तदे-
 त्यते । शृणुत एव केवलं प्रधानप्रकृति-
 । अथ वा यत्स्वय-

(३७)

मभियोगदुःखैरसापारणैरपाकृतं तदेव राज्यं मुखयति ।

शुद्धः—

त्वयमाहृत्य मुञ्जाना बलिनोऽपि स्वभावतः ।
गजेन्द्रास्य नरेन्द्रास्य मायः कीदृन्वि दुःखिताः ॥

—शुक्लाक्षसे

पंचदशः पाठः ।

शकुंतलोत्पत्तिः—प्रथमोऽष्टः ।

शकुन्तलोत्पत्तिः—

वधाऽप्यमागमो मया वधाचेदमभूत्पुनः ।
मृगु राजन् वधातस्य वधाऽस्मि दुहिता शुभे ॥ १ ॥
श्रुतिः कथिदिहागम्य मम जन्माम्यखोदयन् ।
तस्मै प्रोवाच भगवान्यथा तच्छृणु पार्थिव ॥ २ ॥

वदत उवाच—

तप्यमानः किल पुरा विस्तारिषो महत्तपः ।
बुभुक्षु तापयामास शत्रुः तुरगाणैस्तपम् ॥ ३ ॥
तपसा वीरवीर्योऽयं कथामात्मा व्यावर्धेदिनि ।
भीतः पुरन्दरराजस्य मोगशामिदमप्रवीन् ॥ ४ ॥
शुणैरप्यररां दिव्यैर्मेकैः न्य विदिष्यसे ।
अयो मे कुत वदस्यसि यथा वदयामि तच्छृणु ॥

कयोरेन्यतरविनारोनावि चाणक्यस्यापकृतं मध्वीति विरहन्त
 राक्षसेनास्म्यकमत्यन्तोपधरि मित्रं धातितस्नपस्वी पर्वतक इति
 संचारितां जगति जनापवादः । लोकप्रत्ययार्थमाप्येवार्थे
 व्यक्तये पिता ते चाणक्येन धातित इति रहसि प्रास्यित्वा प्र
 राखणेनाश्वाहितः पर्वतकपुत्रो मलयकेतुः । राक्षसः ततो
 राक्षसमनिपरिगृहीनोऽपि व्युत्पिष्टमानः प्रज्ञया निमहीतुम् ।
 पुनरस्य निमहात्पर्वतक्यधोत्वमं राक्षसस्यायशः प्रकाशीभवत्पर्व
 भिद्यामि । प्रयुक्ताश्च स्वराक्षपरपक्षयोरनुरक्षतापररक्षजनमिश्रक
 बहुविधं राक्षसं समाश्वारवेदिनां नानाव्ययुताः प्रलिपयः । कति
 व्यने च कुगुमपुरवामिनां नग्दामायमुहसो निपुणं प्रचारणम् ।
 तनाश्चरणमुत्थाय कृत्स्नकृत्यनाम्नाश्रितामन्दगुममहोन्पादिनां प्रा
 भडमधुनयः प्रपानपुत्राः । राक्षसपुत्रानां च मीरगुमर्तव्य
 धनिविधानं मयप्रमादिनः परीक्षितमनसः शिनिर्निवन्धक
 नियोजितान्मत्र नत्रात्रपुत्राः । अस्मिन् नास्माकं सहाय्यी
 मित्रमिदुगमो नाम आद्यतः । ॥ शोरान्मर्तो वल्लभी चो व
 वल्लभं शोनिःशाम्ने च परं भारीव्यमुत्तमः । ॥ मया वल्ल
 धनिप्रभाती नन्दवगवध्यानिमान्मन्मन्व वृगुमपुत्राणीव त्वे
 नन्वास्मादेः मह मन्व पादिनां शिरोवन्ध तस्मिन्नाद्यतः म
 त्वनिवन्धः । तेनेरानी मन्त्रयोजनमनुवेने भीवन्ति । शो
 वमामनो न विविन्तीहावने । वृत्रत गव देवतं प्रधातादुमि
 त्वाभ्यर्त्तितगवतन्वमाः मगनमुत्तमे । अथ वा वल्लव

असायादित्यसंकाशो विश्वामित्रो महानपाः ।
 तव्यमानस्नपो घोरं मम कम्पयन्ते मन ॥ ६ ॥
 मेनके तव भारोऽयं विश्वामित्रः सुमध्यमे ।
 शंसितात्मा सुदुर्धर्य उग्रे तपसि वर्तते ॥ ७ ॥
 स मां न च्याययेत्स्थानात्तं वै गत्वा प्रलोभय ।
 धर तस्य तपोविघ्नं कुरु मेऽविघ्नमुत्तमम् ॥ ८ ॥
 रूपयौवनमाधुर्यंचेष्टितस्मितभाषणैः ।
 लोभयित्वा वरारोहे तपसस्तं निवर्तय ॥ ९ ॥

मेनकोवाच —

महातेजाः स भगवांस्तद्यैव च महातपाः ।
 कोपनश्च तथा ह्येनं जानाति भगवानपि ॥ १० ॥
 तेजसस्तपसश्चैव कोपस्य च महात्मनः ।
 त्वमप्युद्विजसे यस्य नोद्विजेयमहं कथम् ॥ ११ ॥
 महामागं वसिष्ठं यः पुत्रैरिष्टैर्व्ययोजयत् ।
 शत्रुजातश्च यः पूर्वमभयद् ब्राह्मणो बलात् ॥ १२ ॥
 शौचार्यं यो नदीं चक्रे दुर्गमां बहुभिर्जलैः ।
 पां तां पुण्यतर्मां लोके कौशिकीति विदुर्जनाः ॥
 मर्तंगं वाज्रपांचक्रे यत्र प्रीतमनाः स्वयम् ।
 त्वं च सोमं भयाघस्य गतः पानुं सुरेश्वर ॥ १४ ॥
 यकाराग्न्यं च लोकं वै क्रुद्धो नक्षत्रसंपदा ।
 प्रतिधयणपूर्वाणि नक्षत्राणि यकार यः ॥ १५ ॥
 एतानि यस्य कर्माणि तस्याहं मृगमुद्विजे ।
 ययासी न वहेत् क्रुद्धस्तथा क्षापय मां विमो ॥ १६ ॥
 तेजसा निर्देष्टोक्तान्कम्पयेद्वरणीं पदा ।
 संनिपेद्य महामेढं तूर्णमावर्तयेद्विधः ॥ १७ ॥

माऽगच्छन् प्रणिता मूर्ध्नि गामग्नयमिच्छन्ती ।
 अगमामनेन मन्त्रीदं प्राक्तनं गन्धर्विजो ॥ १ ॥
 परधनस्तत्र तत्रैरव्यभिचर्येभ्यः ।
 विष्णामिप्रमनस्तां तु विषमम्यामनिन्दिताम् ॥ २ ॥
 शूदां वामनि सम्भ्रान्तां मेनकां मुनिमनम ।
 अनिर्देशययोरुपायपरयप्रिगृतां तदा ॥ ३ ॥
 तस्या रूपगुणान्दृष्ट्वा स तु निजसंभ्रमता ।
 शकार भावं संमर्गानया कामयशु तत्र ॥ ४ ॥
 न्यमन्त्रयत धान्येनां सा चार्य्यदृशनिन्दिता ।
 तौ तत्र सुचिरं कालमुभौ व्याहरता तदा ॥ ५ ॥
 रमणीया यथाकामं पर्येकदिवसं तथा ।
 जनयामास स मुनिर्मेनकायां शकुन्तलाम् ॥ ६ ॥
 प्रस्ये हिमयतो रम्ये मालिनीमभिनां नदाम् ।
 आतमुन्मृज्य तं गर्भे मेनका मालिनीमनु ॥ ७ ॥
 हृतकार्या ततस्पूर्णमगच्छच्छुद्धकमसदम् ।
 तं यने पिबने गर्भे निहिव्याग्रममाकुलं ॥ ८ ॥
 दृष्ट्वा शयानं शकुन्ता समन्तान्पर्ययाग्यन ।
 नेमां हिंस्युर्वने शाला कव्याश मांसगृह्णिन ॥ ९ ॥
 पर्यरक्षन्त तां तत्र शकुन्ता मेनकान्मज्जाम् ।
 उपस्पृष्टुं गनध्याहमपश्य शयितामिमाम् ॥ १० ॥
 निर्जने विपिने रम्ये शकुन्तं परिधागिताम् ।
 आनयित्वा ततश्चेनां दुहितृन्वे न्यवेश्यम् ॥ ११ ॥
 शरीरकृत् प्राणदाता यस्य चाश्रानि भुञ्जते ।
 क्रमेणैते त्रयोऽप्युक्ता पितरौ धर्मशासने ॥ १२ ॥
 निर्जने तु यने यस्माच्छकुन्तः परिवारिता ।
 शकुन्तलेति नामास्या कृत्वा चापि ततो मया ॥ १३ ॥

ममोरसोमे न जानानि । तेनाधुना ममाहारदानंयुवि मन्दारः ।
 विना विपुररसोने स्नामिनोऽनुजीविनु मन्दारय मयनि ।
 गर्भो मूले-मूलु रे बरि.

पावने कार्यकाले वा किञ्चुल्यः वा किञ्चुद्वयः ।

कुचुगो मूले-

धृत्वात्मोपाययेद्यनु कार्यकाले वा किञ्चुल्यः ॥ २ ॥

तपो गर्भः मरोगमादः । वाते कुचुमने, वातिशोभं वृत्तिने
 स्नामिनामै वीता वीति । मयनु । तथा स्वामी आत्मिनी
 तथा मया वीत्यम् । वयः-

मूलुव मययेदके अदरेण मूनाममम् ।

स्नामिने मयैनामंन पचलोचममायवा ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा मी-मीन मी-वाग्मय वृत्तवान् । तथा व
 इत्युक्त्वा मी-वाग्मय वृत्तवान् । तथा व
 वादनामयः । देनामो वदन् वमममम् । वयः । वाग्मिनामय
 वाग्मिना न वदन् वममम् ।

— विनामरेने

ममोपयोगं न जानाति । तेनाधुना ममाहुरदानेऽपि मन्दादयः ।

विना विधुरदर्शनं स्वामिनोऽनुजीविषु मन्दादयः भवन्ति ।

गर्दभो मूढे—शृणु रे बर्बर,

पाचते कार्यकाले यः किमृत्युः स किंसुदृक् ।

कुक्कुटो मूढे—

मृत्पात्रसंभाषयेद्यस्तु कार्यकाले स किमभुः ॥ २ ॥

ततो गर्दभः सपोपमाह । अरे दुष्टमते, पार्ष्णीयास्त्यं दक्षिणं

स्वामिधर्यं उपेक्षां करोषि । भवतु । यथा स्वामी जागरिष्यति

तथा मया कर्तव्यम् । यतः—

पृष्ठतः सेवयेद्दकं जडरेण द्रुताशनम् ।

स्वामिने सर्वमायेन परलोकात्ममायया ॥ ३ ॥

इत्युक्त्वा सोऽजीव पीनवारशर्धं कृतवान् । ततः ।

रजकमेन पीनवारेण प्रमुहो निद्रामग्नकोशदुःस्थाय गर्दभं क्षणं

ताडयामास । तेनाग्नौ पञ्चत्वमगमत् । अतः पराधिकात्

प्राज्ञेन न कराणि कार्या ।

—विभोक्तं

यज्ञादपि कठोरानि मृदूनि कुसुमादपि ।
 लोकोत्तराणां चेतांसि को नु विज्ञानुमर्हति ॥ १२ ॥
 यस्यानपि निस्तोज्ञाः कस्य नाभिमयास्पदम् ।
 निःशुंके दीयते लोकैः पश्य मस्मच्चये पदम् ॥ १३ ॥
 कुसुमस्तयकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
 सयैषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्येत वनेऽथवा ॥ १४ ॥
 एकधप्रो रथो यस्ता विक्रलो विपमा हयाः ।
 आक्रमयेय तेजस्वी तथाप्यकौ नमस्तलम् ॥ १५ ॥
 न कचिद्य दहियांन्ति मानिनां प्रार्थनागिरः ।
 यदि निर्यानुमिच्छन्ति तदा प्राणपुरःसराः ॥ १६ ॥
 मनस्यी क्षियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति ।
 अपि निर्याणुमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १७ ॥
 माजीवन्त्यः पराथञ्चादुःसदग्धोऽपि जीयति ।
 तस्याजननिरेषास्तु जमनीक्लेशकारिणः ॥ १८ ॥
 संहतिः श्रेयसी राजन् विगुणेष्वपि बन्धुषु ।
 तुषैरपि परिधृष्टा न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ १९ ॥
 सन्तुतं सर्वशास्त्रार्थनिश्चितज्ञानशोभितम् ।
 भूषणं सर्ववचसां तज्जयेय कुलयोपिताम् ॥ २० ॥
 कल्पद्रुमः कल्पितमेव सूते
 सा कामधुकामितमेव दोग्धि ।
 चिन्तामणिश्चिन्तितमेव सूते
 सतां हि संगः सकलं प्रसूते ॥ २१ ॥

अनेनैशमिषेकेण भरतो मेऽभिरिष्यताम् ।
 यो द्वितीयो वरो देव दत्तः प्रीतेन मे त्वया ॥ १२ ॥
 तदा देवास्तुरे शुद्धे तस्य कालोऽवसामनः ।
 मय पश्य न्य वर्गोणि दग्धकारण्यमाधितः ॥ १३ ॥
 धीराजिनधरो धीरो रामो मयनु तापसः ।
 भरतो मज्जनामघ धीराज्यमकृतकम् ॥ १४ ॥
 एव मे परमः कामो दशमेय वरं वृणे ।
 अथ येन हि पश्येयं प्रयाप्तं राघवं वने ॥ १५ ॥
 स राजराजो मय राघवमंगरः कुलं न्य शीलं न्य हि जग्न रत्न व ।
 परत्र वागे हि वदन्त्यनुजमे तपोधना राघवस्यो द्विने सुताम् ॥ १६ ॥

—अशोकवर्मा

विंशः पाटः ।

राज्याभिषेकमंगारः ।

तमः प्रभातां राज्ञीःसुदिने न्य दिवाकरे ।
 वृणोते मन्त्रवर्षां न्य मृष्टो न्य गमागने ॥ १ ॥
 वीर्या गुणमन्त्रां छिन्ने न्यिष्वन्मया ।
 इत्युवाच स्वजातार्जुनं वृणोतमाम् ॥ २ ॥
 अहं न्यराज्यामृष्टो न्यराज्यामृष्टो न्यराज्यामृष्टो ।
 अहं न्यराज्यामृष्टो न्यराज्यामृष्टो न्यराज्यामृष्टो ॥ ३ ॥

अनेनैवामिपेकेण भरतो मैऽमिपिच्यताम् ।

यो द्वितीयो धरो देव इत्तः प्रीतेन मे त्वया ॥ १२ ॥

तदा देवासुरे युद्धे तस्य कालोऽमयागतः ।

नव पञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाधितः ॥ १३ ॥

धीराजिनधरो धीरो रामो भवतु तापसः ।

भरतो भजतामद्य यौधराज्यमकण्टकम् ॥ १४ ॥

एष मे परमः कामो दत्तमेव वरं कृणु ।

अद्य धैर्यं हि पश्येयं प्रदान्तं राघवं धने ॥ १५ ॥

स राजराजो भव सत्यसंगः कुलं च शीलं च हि जग्न रक्ष च ।

परत्र धासे हि वदन्त्यनुत्तमं तपोधनाः सत्यधनो हितं कृणाम् ॥ १६ ॥

—अयोध्याधरो

विंशः पाठः ।

राज्यामिपेरुसंभारः ।

ततः प्रभानां राज्ञीमुदिते च दिवाकरे ।

पुण्ये तन्मययोगे च मुहूर्ते च ममागते ॥ १ ॥

यसिष्ठो गुणमग्नयश्चिह्न्ये परिकृतमनया ।

उरगृह्यातु सम्भाराग्रविशेषं पुरोत्तमाम् ॥ २ ॥

महोत्सवसमायुक्तं राघवाद्ये समुत्सुकाम् ।

चन्दनागुच्छपुष्पैश्च सर्वतः परिधुविनाम् ॥ ३ ॥

ना पुरी समन्तिवत्य पुरंदरपुरोपमाम् ।
 ददंशान्तपुरे धीमाघानाम्भोजपातुतम् ॥ ४ ॥
 नदम्न पुरमाग्राध व्यतिथशाम न जनम् ।
 वसिष्ठः परमशीलः परमार्थविराजितः ॥ ५ ॥
 न स्वपदवद्विनिष्क्रान्ते सुमन्त्रं नाम सारथिम् ।
 शोरे मनुजसिद्धयः सचिषं त्रिषदंशम् ॥ ६ ॥
 नमुषाण्य मदानेजाः गूतपुरं विशारदम् ।
 वसिष्ठः सिद्धमाधरव नृपतेर्भामिदागमम् ॥ ७ ॥
 इमे गङ्गोदकचटाः स्वागरेभ्यश्च बाह्वुजाः ।
 र्धादुम्बरं मद्रपीठमभिपेकार्थमाहुतम् ॥ ८ ॥
 सर्वपीठानि बाग्धाद्य रत्नानि विविधानि च ।
 र्शोर्दं दधि पूते लाजा दमोः सुमन्तः पथः ॥ ९ ॥
 अष्टौ च कन्या दधिरा मत्तश्च बाग्धारण ।
 चतुष्को रथः धीमाधिरिच्छो धनुस्त्वमम् ॥ १० ॥
 वादनं नगसंयुक्तं द्धनं च शशिससिमम् ।
 शोने च बालव्यक्ते मङ्गारं च दिग्दमयम् ॥ ११ ॥
 हेमदामपिण्डश्च ककुप्पान् गणहुरो वृषः ।
 केसरी च चतुर्दण्डो हस्तिधेष्ठो महाबलः ॥ १२ ॥
 सिंहासने व्याप्ततनुः समिधश्च दुताग्रजः ।
 तथैवादित्रयं धाव्य वेश्याध्यासं कृताः श्रियः ॥ १३ ॥
 आचार्यो ब्राह्मणो गायः पुण्याश्च मृगपरिणः ।
 पौरजानपदधेष्ठा नैगमाश्च गलेः सत् ॥ १४ ॥
 पते चाम्पे च बहवः प्रीयमाणाः त्रिवेणदाः ।
 अभिषेकाय रामस्य सत् निष्ठन्ति पार्थिवैः ॥ १५ ॥
 स्वरपस्य महापथं यथा समुदितेऽदनि ।
 पुराणे महप्रयोगे च रामो पाठ्यमवाप्नुयात् ॥ १६ ॥

अनेनैवामिषंकेण भरतो मेऽभिपिच्यताम् ।

यो द्वितीयो वरो देव दत्तः प्रीतेन मे त्वया ॥ १२ ॥

तदा देवासुरे युद्धे तस्य कालोऽभ्यागतः ।

नय पञ्च च वर्षाणि दण्डकारण्यमाश्रितः ॥ १३ ॥

वीराजिनश्रो धीरो रामो भवतु तापसः ।

भरतो भजतामद्य यौधराज्यमकण्टकम् ॥ १४ ॥

एष मे परमः कामो दत्तमंय वरं वृणे ।

अद्य वैध हि पश्येयं प्रयान्तं राघवं दने ॥ १५ ॥

स राजराजो मय सत्यसंगरः कुलं च शीलं च हि जग्न रत्न च ।

परत्र वासे हि यदन्त्यनुत्तमं तपोधनाः सत्यवचो हितं नृणाम् ॥

—सयोप्राप्तो

विंशः पाठः ।

राज्याभिषेकसंमारः ।

ततः प्रमातां रजनीमुदिते च दिवाकरे ।

पुरेपे नक्षत्रयोगे च मुहूर्ते च समागते ॥ १ ॥

पसिष्ठो गुणसम्पन्नः शिष्यैः परिभूतस्तथा ।

उपपृच्छान्छु सम्मारान्प्रयियेश पुरोत्तमाम् ॥ २ ॥

महोत्सवसमायुक्तां राघवाद्यै समुत्सुकाम् ।

घण्टनागुदधूपैश्च सर्वतः परिभूषिताम् ॥ ३ ॥

एकविंशः पाठः ।

21 Purusha Pariksha was written by Vidyapati Thakkar, a Mathura poet, in the 15th Century, A D It contains forty two stanzas out of which the Satya Vira is one The language is easy just like that of Pancha Tatra and Hiteswara's. The stanzas refer to human beings and not to birds and beasts.

सत्यवीरयाचिकः प्रथमोऽङ्कः ।

बलां कामादिभिर्मुक्तो मानवोऽनुनयापि ।

सत्यवीरकायो भूत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥

पुण दम्तिनामि नगरे महामदनाम यवनेधरो बभूव ।
तस्मिन्नाममुद्रं धरणीवल्लवं शासनि तदुत्कर्षोर्मदिषुः वरपरराज-
स्तमभियोदुं मयस्यसरादितन्नाजगताम् । यवनेधरस्तमापान्तं
हात्वा बाम्बोजैगुर्गन्ध्याधवारिवंदुभिर्लसैः परिपुता पुण्ड्रदिर्भूय
तेन ममं साहस्राममन्त्रीयकर । तदुभयममारब्धे महामे मदीयसा
वरपरराजसैन्येन दन्वमना मद्गदवल्लयोपाः परावभूवुः । तत-
स्तादरा सिद्धमयार्दितं वरियूयमिव पलायमानं निगबधं दृष्ट्वा
यवनेधर ववाच । रे रे मम सैन्यमुभया राजानो राजपुत्राश्च
मुष्माकं मध्ये कोऽपि तथा नास्ति य इदानीं रिपुमयमानं मम
सैन्यं स्वयादुबलेन चणुमयस्तम्बवे । तव यवनराजपवनं धृत्वा
वाणादिकुलसम्भवो नरसिंहदेवनामा चौवाणकुलसम्भवद्राचिक-

इति तस्य वचः श्रुत्वा सूतपुत्रो महाबलः ।
 स्तुवन्मृपतिशार्दूलं प्रविवेश निवेशनम् ॥ १७ ॥
 स समीपस्थितो राजस्ताम्रस्थामञ्जुद्विधान् ।
 याग्भिः परमनुष्णामिषमिष्टोतुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥
 यदा यक्तुं स्वयं दैन्यात् शशाङ्क महीपतिः ।
 तदा सुमन्त्रं मन्त्रज्ञा कैकेयी प्रत्युवाच ॥ १९ ॥
 सुमन्त्र राजा रजनीं रामहर्षसमुत्सुकः ।
 मञ्जागरपरिधास्तो निद्रायशमुपागतः ॥ २० ॥
 तद् गच्छ त्यरितं सून राजपुत्रं यशस्विनम् ।
 राममानय मद्रं ते नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥
 अश्रुत्वा राजययनं कथं गच्छामि मामिति ।
 तच्छ्रुत्वा मन्त्रिणो याक्यं राजा मन्त्रिणमब्रवीत् ॥ २२ ॥
 सुमन्त्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुन्दरम् ।
 स मन्वमानः कल्याणं हृदयेन ननन्द च ॥ २३ ॥
 निर्जंगाम महातेजा राघवस्य विदशया ।
 सागरद्वदसंकाशात्सुमन्त्रोऽन्तःपुराच्छ्रुमात् ॥ २४ ॥

एकविंशः पाठः ।

21 Purusha Pariksha was written by Vidyapati Thakur, a Mathura poet, in the 15th Century, A. D. It contains forty two stanzas out of which the Satya Vira is one. The language is very just like that of Pancha Tantra and Hitopadesha. The stories refer to human beings and not to birds and beasts.

सत्यपीरक्षाचिह्नः प्रथमोऽंशः ।

बलौ कामादिभिर्पुक्तो मानयोऽनृतयागपि ।

सत्यपीरक्षां भुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १ ॥

पुरा हस्तिनासि नगरे महामरुताय यवनेधरे बभूव ।
तस्मिन्नासमुद्रं धरणीवल्लयं शासति तदुत्कर्षांमदिप्लुः कपारयज-
स्तम्भयोर्दुः सप्तसप्तसहितस्तत्राजगाम । यवनेधरस्तस्यान्तं
हात्वा वाम्बोजानुगुण्यैवाधकारैर्बहुभिर्लसैः परिप्लुतः पुराद्विर्भूय
तेन समं सत्साममग्रीपचारः तदुभयसमारभ्ये गह्वराभे महीपसा
कपारयजसैन्येन हन्यमाना महामरुतलोभाः पश्यन्भूयुः । तत-
स्ताप्यां सिद्धमपादितं करिपूषमिव पलायमानं निजपक्षं दृष्ट्वा
यवनेधर उवाच । हे देवम सैन्यमुभया राजानो यजपुत्राय
पुष्पाक्षं मध्ये बौद्धि तथा मामि य इदानीं रिपुमयमानं मम
मेन्यं स्वबाहुबलेन सृणुमवलम्बते । तच्च यवनराजयवनं भुत्वा
बाणैर्दुलसम्भयो नरसिंहेवनाय्य ओवाण्डुलसम्भवशाचिक-

इति तस्य वचः श्रुत्वा सूतपुत्रो महाबलः ।
 स्तुवन्नृपतिशार्दूलं प्रथिवेशं निवेशनम् ॥ १७ ॥
 स समीपस्थितो राजस्तामवस्थामज्जिह्वान् ।
 धार्मिकः परमतुष्टामिष्टमिष्टोतुं प्रचक्षमे ॥ १८ ॥
 यदा वस्तुं स्वयं दैव्यान्न शशाकं महीपतिः ।
 तदा सुमन्त्रं मन्त्रज्ञा कैकेयी प्रत्युवाच ह ॥ १९ ॥
 सुमन्त्र राजा रजनीं रामहर्षसमुत्सुकः ।
 मजागरपरिध्रान्तो निद्रावशमुपागतः ॥ २० ॥
 तद् गच्छ स्परितं सूत राजपुत्रं यशस्विनम् ।
 राममानय भद्रं ते नात्र कार्या विचारणा ॥ २१ ॥
 अश्रुत्वा राजवचनं कथं गच्छामि भामिनि ।
 तच्छ्रुत्वा मन्त्रिणो धाम्ये राजा मन्त्रिणमब्रवीत् ॥ २२ ॥
 सुमन्त्र रामं द्रष्टव्यमि शीघ्रमानय सुन्दरम् ।
 स मन्त्रमानतः कल्याणं हृदयेन मनन्द य ॥ २३ ॥
 निर्गंगाम महातेजा राघवस्य दिदृश्या ।
 सागरद्वर्त्मकपाशसुमन्त्रोऽन्तःपुराद्भुमान् ॥ २४ ॥

एकविंशः पाठः ।

21 Purusa Pariksha was written by Vidyapati Thakur, a Marathi poet, in the 15th Century, A. D. It contains four stanzas out of which the Satya Viram is one. The language is very good like that of Pancha Tantra and Hitopadesha. The stories refer to human beings and not to birds and beasts.

सत्यवीर्याचिदः प्रथमोऽध्याः ।

बली वात्पारिमिर्पुनो मानसोऽनुभवतवि ।

वायवीरकां भुत्वा तर्पणैः प्रमुष्यते ॥ १ ॥

पुण दस्तिनामि नगरे महमदनाम् यवनेधरो बभूव ।
 तस्मिन्नाममुदं परलीचवयं शासति तदुत्कर्षोन्मिदिपुः वरपरराज-
 तम्भियोदुं महमदलरादितम्भनामगाम । यवनेधरस्वमायान्तं
 तात्वा बम्भोजेनुकलं प्राधकार्येदुभिर्लसेः परितुतः पुण्ड्रदिर्भूय
 तेन तमं सह्याममप्रीयवारः तदुभयममारुधे गह्वामे मदीयसा
 वरपरराजोन्वेन दम्भमाना महमदलसयोधाः वरुवभूवुः । तत-
 स्तादरां निंदमयार्दितं वरिदूयमिव पलायमानं निजवशं दृष्ट्वा
 यवनेधर बवाच । रे रे मम मैत्र्यमुभटा राजानो राजपुत्राय
 मुप्राप्तं गन्धे कोऽपि तथा नास्ति य इदानीं रिपुमपमानं मम
 सैन्यं स्वबाहुयजेन तुल्यप्रयत्नान्वने । तव यवनराजवपनं भुत्वा
 बार्णाटकुलसम्भयो नरसिंहदेवनाम्भ्योबाखकुलसम्भयप्रापिक-

देवनामा च राजकुमारदूतनुः । राजन क इदानीं निष्क्रामिदुर्गं
 पतनः पयम् ॥ रिपुग्राममग्नय्य भवदुर्गम्य परिग्राना भवतु ।
 यदि क्षणं पराशृत्य भवानालोक्यते तदावामेव भवतो वित्तं
 स्वर्गधारप्रहारपरिहृत्तशिरस्कं करवाच । यवनेधर उवाच । मयु
 कुमारो मयु । युवाभ्यामन्यः क एवं व्यथस्यति ।

ततो नरसिंहदेवः पुलकान्कृतवाद्भूमलः कुलिरापाताधिष्ठे
 क्षापातेन तुरगं स्वरयित्वा पराशृत्यान्किन एव क्षफरराजवं
 प्रविवेश । प्रविश्य च जितारिमेन्यं प्रकाशितमायान्तं सितावय-
 परिचितं क्षफरराजं शल्येन हृदि प्रहृतवान् । क्षफरराजस्तु
 गतप्राणो भूमौ निपपात । चाधिकदेवेन भूमौ पतितस्य तस्य
 शिरश्छित्त्वा यवनराजस्य पुरो नीतम् ।

यवनेधर उवाच । कस्येदं शिरः । चाधिकः कथयति ।
 क्षफरराजस्य । यवनेधर उवाच । केनासौ हतः । चाधिके
 म्रूते । राजन् तुलितपार्श्वेन नरसिंहदेवेन हतः । ततः पश्चाद्गमिना
 मया शिरश्छिन्नम् । यवनेधरः पृच्छति । नरसिंहदेवः कुत्र ।
 चाधिको म्रूते । क्षफरराजसन्निधानवर्तिभिः स्वामिवधामर्षितैः
 सुमदैर्बहुभिरेक्ये हन्यमानो मया दृष्टः । क्व गतः क्वेदानीं
 वा तत्र ज्ञायते ।

द्वाविंशः पाठः ।

सत्यवीरयाचिह्नः द्वितीयोऽश्वः ।

ततो यवनराजः परमैन्धं हस्तनायकं पलायमानं दृष्ट्वा परम-
स्नानन्दो बभूव । तदनुगामिनाञ्च स्वमौनिष्ठान् प्रत्याह । रे रे
मम सैनिकराः, पलायमानान् भटान् किं हय । संप्रति मम
राज्यरक्षिणारं क्षयरराजह्वान्यं नरस्पर्शं सिंहमेव नरसिंहदेवं
ज्ञापयत । तदनन्तरमेकत्र मङ्गलमभरेतो बहुतरनायकमिभराष्टरे
बहुदुषिरभासासदृशं पुष्पिष्ठं किंशुचमिष वेदनामूर्डितं नरसिंहदेवं
यवनराजो ददरो । गुह्यादुत्तीर्ष्य च बभाषे । हे नरसिंहदेव,
जीविष्यसि ।

नरसिंहदेव उवाच—

राजन, मया यत्कृतं तद्वचनं भवता ।

यवनेष्टर उवाच—

ज्ञातं मया । कथितं याचिकदेवेन स्वया मम शत्रुर्दतः ।

नरसिंहदेव उवाच—

वर्हि जीविष्यामि । यतः—

स्वीकृतं पुष्करं कर्म मया यस्य हितेच्छया ।

तेन विहायमानो मे फलितः अमपादयः ॥ १ ॥

देवनामा च राजकुमारवृत्तुः । राजन् क इदानीं निम्नाभिर्नुवं
पततः पयस इव रिपुत्रासमग्नस्य भवदूलस्य परिव्राना भवतु ।
यदि क्षणं परावृत्त्य भवानालोक्यते तदावामेव भवतो विर्ग
खग्नधारप्रहारपरिकृत्तशिरस्कं करवाव । यवनेश्वर उवाच । सप्त
कुमारो साधु । युवाभ्यामन्यः क एषं व्यवस्यति ।

ततो नरसिंहदेवः पुलकालदूकृतयादुमूलः कुलिशपातापिकेन
क्षयापातेन तुरगं स्वरयित्वा परावृत्त्यातर्कित एव अफरराजस्य
प्रविर्षेण । प्रविरय च जितारिसैन्यं प्रकाशितमायान्तं सितावपत्र-
परिचितं अफरराजं शल्येन हृदि प्रहृतवान् । अफरराजस्तु
गतप्राणो भूमौ निपपात । आचिक्रेदेवेन भूमौ पतितस्य तत्त्व
शिरशिष्ठत्वा यवनराजस्य पुरो नीतम् ।

यवनेश्वर उवाच । कस्येदं शिरः । आचिक्रेः कथयति ।
अफरराजस्य । यवनेश्वर उवाच । केनासौ हतः । आचिक्रे
भूतं । राजन् तुलितपार्श्वेन नरसिंहदेवेन हतः । ततः पद्माग्रमिमा
मया शिरशिष्ठम् । यवनेश्वरः पृच्छति । नरसिंहदेवः कुत्र ।
आचिक्रे भूते । अफरराजमग्निघानवर्तिभिः स्वामिषधामर्षितैः
सुभटेर्बहुभिरेकां हन्यमानो मया दृष्टः । क्व गतः कवेदानीं
वर्तते वा तत्र स्थायते ।

त्रयोविंशः पाठः ।

कथामहिमताः—“Owen of Rivers of Stories” — based on कथका ल युवाय, written in Pāṇṇāchi language in the first century A D — was composed by तोमरेय—Kashmirian Brahmana-poet in the latter half of the eleventh century A D. It contains 22,000 verses, equal to almost twice as much as the Iliad and Odyssey put together. It is divided into 124 सर्ग or “wars” included in eighteen खण्ड or books. On this are based various plays and prose works in Sanskrit Literature.

उपरीपुरुषसोः कथा ।

आसीन्पुरुषा नाम राजा परमवैष्णवः ।
 अभूद् भुवीय नाकेऽपि वस्याप्रतिदत्ता गतिः ॥ १ ॥
 भ्रमस्तं भन्दने जातु तं ददौ किलापराजः ।
 कर्पशी नाम कामस्य मोहनाद्यमिवापरम् ॥ २ ॥
 दण्डमात्रेण तेनाभूत्सा तथा दत्तचेतना ।
 यथा स्वयमभ्यादितस्त्रीवेतांस्यकम्पयत् ॥ ३ ॥
 सोऽपि तां वीर्य लाघवयत्मनिर्भरिणी दूषः ।
 यथा प्राय परिष्वंगं तृपात्रास्तो मुमुर्छं तदा ॥ ४ ॥
 अणादिदेश सर्वत्रो दृष्टि सोमगुधिस्थितः ।
 नारदाख्यं मुनिवदं वर्तमानमुपागतम् ॥ ५ ॥
 देवये भन्दनोद्यालयनी राजा पुरुरवाः ।
 उपरीदत्तचित्तः सन् स्थितो विगदनिःसहः ॥ ६ ॥

त्रयोविंशः पाठः ।

क्यामविलसत्—“Ocean of Rivers of Stories”—based
 on the first century A. D.—was composed in Panchajanya language
 by Kāśmīrian Brahmins part in the latter half of the ele-
 venth century A. D. It contains 22,000 verses, equal to
 almost twice as much as the Iliad and Odyssey put
 together. It is divided into 124 सर्ग or “songs” included
 in eighteen स्कन्ध or books. On this are based various
 plays and prose works in Sanskrit Literature.

उर्वशीपुरुषपदोः कथा ।

आसीन्पुरुषा नाम राजा परमदिव्यः ।
 अमृतं भुञ्जीत नाकेऽपि परयाप्रतिदत्ता मतिः ॥ १ ॥
 भ्रमन्तं नन्दने ज्ञानु तं ददौ विलासनाः ।
 उर्वशी नाम कामाय मोदनात्यमिषापरम् ॥ २ ॥
 ददमात्रेण तंताभून्मया तथा दमचेतसा ।
 यथा समयाग्मादिगलीवेतांयवस्त्वयम् ॥ ३ ॥
 सोऽपि तां वीर्यं लब्ध्वात्सर्गनिर्भरिणीं सुखं ।
 यत्र प्राप पत्न्येनैव ददामासौ गुणैर्लभं तम् ॥ ४ ॥
 अथादिदेव सर्वतो हतिः सोमस्तुधिरिष्यः ।
 आदायैव गुणैर्लभं ददामासौ गुणैर्लभं तम् ॥ ५ ॥
 देवैर्लभन्तेऽप्यन्यतो राजा पुरुषदा ।
 उर्वशीदत्तवित्तं त्वं विष्णो वित्तवित्तदा ॥ ६ ॥

ततस्तस्य शरीरादापुङ्खनिमग्नाश्रावचानुद्धृत्य यवनराजतं
 कुमारं भेषजप्रयोगेण नियमेन च स्वल्पैरेव दिवसैर्निर्वाणचूतमची-
 कृतम् । तदनन्तरं सहस्रसंख्येस्तुरगैर्लक्षसंख्यैः कञ्चनैरङ्गवा-
 मरादिभिश्च तं पूजयितुमुपचक्रमे । प्रसदावसरे नरसिंहदेव
 उवाच । राजपुत्राणां युद्धं स्वाभाविक एव धर्मः । तत्किमद्भुतं
 कृतं यदियं मम पूजा क्रियते । यदि पूजा कर्तव्या तर्हि वाचिक-
 देवस्य क्रियतां येन रिपुशिरोऽप्यानीय सत्यपक्षानुरोधेन भवतः
 पुरस्तान्मम यशः प्रख्यापितम् । अन्यथा नीयमानं रिपुमण-
 चिह्नं रिपुशिरो दृष्ट्वा को वाऽध्यगमिष्यद्यन्मया मारितो रिपुयिनि ।
 तदयमेव प्रयमं पूज्यताम् ।

वाचिकदेव उवाच—

कुमार नरसिंह, मैवं शूहि । कथमहं त्वदीयं पराक्रमकृ-
 मदाय परोच्छिष्टजीवी भविष्यामि ।

नरसिंहदेव उवाच—

माधु सत्यवीर माधु ।

अनेन तव सन्ध्येन सर्वमेयोचितं तव ।

मदेच्छोऽसि विदग्धोऽसि सतीपुत्रोऽसि वाचिक ॥२॥

तनूनयोः कुमारयोः परस्परालापमाकर्णयता समुपगत-
 रितीरेण यवनराजेन द्वावपि कुमारौ मुल्यमेव सत्कृता ।

—शुक्लपरीक्षायाम्

त्रयोविंशः पाठः ।

कथासरित्सागर—“Ocean of Rivers of Stories”—based on कथवत्सल of गुणकण्ठ, written in Paisv'hachi language in the first century A. D.—was composed by सोमदेव—a Kashmirian Brahmana-poet in the latter half of the eleventh century A. D. It contains 22,000 verses, equal to almost twice as much as the Iliad and Odyssey put together. It is divided into 124 सर्ग or “waves” included in eighteen खंड or books. On this are based various plays and prose works in Sanskrit Literature.

उर्वशीपुरुषसंगः कथा ।

आसीत्पुरुषा नाम राजा परमवैष्णवः ।
 अभूद् भुवीव जायेऽपि वस्यप्रतिदत्ता गतिः ॥ १ ॥
 धर्मस्तं नन्दने जानु तं ददसं विलाप्यतः ।
 उर्वशी नाम वामन्य मन्दनात्ममियापरम् ॥ २ ॥
 दृष्ट्वात्रेण तेजाभूमता तथा दत्तयेतता ।
 यथा स्वमपरम्भादिसत्त्वोन्मेषांम्यकल्पयन् ॥ ३ ॥
 सोऽपि तां वीर्य लाघव्यरमनिर्भरिणी वृष्टः ।
 यत्र प्राप परिपूर्णं सुखाक्रान्तो मुमुक्षुं तम् ॥ ४ ॥
 अथादिदेश सर्वज्ञो दत्तिः एतान्मुधिस्त्रियः ।
 नारदाख्यं मुनिवतं दर्शनार्थमुपगतम् ॥ ५ ॥
 देवस्य नन्दस्येयान्वयस्य राज्ञः पुरुषतः ।
 उर्वशीदत्तवित्तः तम् त्रियसो दिवदत्तिराहः ॥ ६ ॥

तद् गत्या मम वाक्येन बोधयित्वा शनकतुम् ।
 दापय त्वरितं तस्मै राडे तामुर्यशीं मुने ॥ ७ ॥
 इत्यादिष्टः स हरिणा तथेत्यागम्य नारदः ।
 प्रबोध्य तं तथाभूतं पुरुरयसमप्रयीत् ॥ ८ ॥
 उन्निष्ठ त्वम्हने रात्र्यग्रहितोऽस्मीह विष्णुना ।
 स हि निर्व्याजप्रस्तानां नैरापदमुपैतने ॥ ९ ॥
 इत्युक्त्यादधासितेनाथ स पुरुरयसा सह ।
 जगाम देवराजस्य निकटं नारदो मुनिः ॥ १० ॥
 हरेर्निदेशमिन्द्राय निवेद्य प्रणतान्मने ।
 उर्यशीं दापयामास स पुरुरयसे ततः ॥ ११ ॥
 तद्भूदुर्यशीदानं निज्जयकरणं दिव ।
 उर्यदयास्तु तदेयासीमृनसंजयतौषधम् ॥ १२ ॥
 अथाजगाम भूलोकं तामादाय पुरुरयाः ।
 स्वर्बधूदशनाद्यर्पमर्पयन्मत्वंचक्षुषाम् ॥ १३ ॥
 ततोऽनपायिनौ तौ द्वापुर्वंशी च भृषद्य सः ।
 अग्न्याग्न्यदृष्टिपाशेन निबद्धाविष तस्थतुः ॥ १४ ॥
 एकदा शनर्यः शार्कं प्राप्तयुद्धेन यज्जिज्ञा ।
 साहायकार्यमाहूतो ययौ नाकं पुरुरवाः ॥ १५ ॥
 तत्र तस्मिन्हने मायाधरनाम्यमुराधिपे ।
 प्रनृत्तस्वयेकसार्धं शक्रस्यामयदुन्मवः ॥ १६ ॥
 ततश्च रम्भां नृत्यन्नीमाचार्ये नुम्बुरौ स्थिते ।
 घलिताभिनयां दृष्ट्वा अदास स पुरुरवाः ॥ १७ ॥
 आने दिव्यमिदं नृत्तं किं त्वं जानासि मानुष ।
 इति रम्भापि तन्कासं सासूर्यं तमप्रापत ॥ १८ ॥
 आनेऽहमुर्यशीसङ्गात्तद्यदोत्ति न नुम्बुरः ।
 मुष्मदुगुरपीत्येनामुयाचाय पुरुरवाः ॥ १९ ॥

चतुर्विंशः पाठः

मनुस्मृति (शृगुपंहिता)—“The Digest of Laws”—is based on मानवधर्मसूत्र” and is divided into twelve books or chapters. Manu is the first lawgiver of India. He is the father of all human beings, the progenitor of mankind. He alone was saved by the advice of a fish from the great flood which destroyed all created beings. It contains a number of verses which are similar to those in the Great Epic. It is put somewhere between the second century B. C. and the second century A. D.

धर्मः ।

यिद्विद्भिः सेवितः सद्भिर्निगमउपरागिभिः ।
 हृदयेनाभ्यनुष्ठातो यो धर्मस्ते नियोधत ॥ १ ॥
 कामान्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्यकामता ।
 काम्या हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥ २ ॥
 संकल्पमूलः कामो वै यज्ञः संकल्पसंमथाः ।
 मतानि यमधर्माश्च सर्वे संकल्पज्ञाः स्मृताः ॥ ३ ॥
 अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते मेह कर्हिचित् ।
 यद्यद्वि कुरुते किञ्चित्तत्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥ ४ ॥
 तेषु सम्यग्वर्तमानो गच्छत्यमरलोकताम् ।
 यथा संकल्पितांश्चेह सर्वान् कामान्समश्नुते ॥ ५ ॥
 वेदोऽखिलो धर्ममूलः स्मृतिशीले च तद्विदाम् ।
 आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥ ६ ॥

चतुर्विंशः पाठः

मनुस्मृति (मनुचंदिना)—“The Digest of Law”—a book on मानवधर्मशास्त्र and is divided into twelve books or chapters. Manu is the first lawgiver of India. He is the father of all human beings, the progenitor of mankind. He alone was saved by the advice of a fish from the great flood which destroyed all created beings. It contains a number of verses which are similar to those in the Great Epic. It is put somewhere between the second century B. C. and the second century A. D.

धर्मः ।

विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्निन्यमद्वेषरागिभिः ।
 हृदयेनाभ्यनुष्णतो यो धर्मस्तं निशेधत ॥ १ ॥
 कामान्मता न प्रशस्ता न वैषेहास्यकामना ।
 काम्यो हि वैशधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥ २ ॥
 संकल्पमूलः कामो वै यज्ञाः संकल्पसंमथाः ।
 मतानि धर्मधर्माश्च सर्वे संकल्पज्ञाः स्मृताः ॥ ३ ॥
 अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते नेह कर्हिचिन् ।
 यद्यदि कुर्वते किञ्चित्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥ ४ ॥
 तेषु सम्यग्वर्तमानो गच्छत्यमरलोकताम् ।
 यथा संकल्पितांश्चेद् सर्वान् कामान्समश्नुते ॥ ५ ॥
 वेदोऽधिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदाम् ।
 आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥ ६ ॥

पञ्चविंशः पाठः ।

कादंबरी a novel was written in poetical prose by **शायमह** in the seventh century A. D. at the time of King Harshavardhana of Thaneshwar. His style of writing is known as **पांचाली** in which sound and sense are evenly balanced. He has a marvellous command over the language. His other works are **हर्षचरितं**, **पार्वतीरचिषं**, **मुद्ररक्षितकं** and **चक्रीरत्नकम्**.

शूद्रकगजवर्णनम् ।

आम्नीदशेपनरपतिशिरःममभ्यर्चितशामनः, पाकराप्स
इवापरः, धनुरुदधिमात्मानेस्वलाया मुखां भर्ता, प्रतापशुण्ड-
धनवत्समस्तसामन्तचक्रः, चक्रवर्तिलक्षणोपेतः, इह इव वि-
मन्मयः, गङ्गाप्रवाह इव भगीरथपथप्रवृत्तः, रश्मिरिव प्रतिदिग्भ्यो-
पजायमानोदयः, कर्ता महाश्रयाणां, आहर्ता ऋतूनां, आर्द्राः
सर्वशास्त्राणां, उत्पात्तिः कल्याणां, कुलमुवनं गुणानां, आगमः
काव्यामृतरमाना, उदयशीलो मित्रमण्डलस्य, उत्पातकंतुष्टि-
जनस्य, प्रवर्तयिता गोप्रीधन्धानां, आश्रयो रमिकानां, प्रत्यादेशो
धनुष्मतां, धौरेयः साहमिकानां, अग्रणीर्विदग्धानां, वैनतेय इव
विनतानन्दजननो राजा शूद्रको नाम । यश्च मनसि धर्मेण,
कौपे यमेन, प्रसादे धनदेन, प्रतापे वड्डिना, भुजे मुखा, दृष्टि
प्रिया, वाचि सरस्वत्या, मुखे शशिना, वले मरुता, प्रज्ञया
सुरगुरुणा, रूपे मनसिर्जन, तेजमि सवित्रा च वमना सर्वदेव-
मयस्य प्रकटितविद्यरूपाकृतेः अनुकरोति भगवतो नारायणस्य ।

अतिकृपणाः खल्वमी प्राणाः । यदुपकारिणमपि तातमद्यापि
 कापि गच्छन्तं नालुगच्छन्ति । सर्वथा न कंचिन्न खलोक्येति
 जीवितदृष्ट्या । यदीदृगवस्थमपि मामयमायासयति जलाभिलाषः ।
 मन्ये चागाणितपितृभरणशोकस्य निर्धृणवैव केवलमियं मम सलिल-
 पानशुद्धिः । अद्यापि दूर एव सरस्तीरम् । दिवसस्य चेदमत्रि-
 कष्टा दशा वर्तते । अधिकासुपजनयति तृपामातपस्पर्शसन्तप्तप-
 सुपटलदुर्गमा भूमिः । अतिप्रयत्नपिपासावसन्नानि गन्तुमल्पमपि
 मे नालमंगकानि । अप्रभुरस्म्यात्मनः । सीदति मे हृदयम् ।
 अन्धकारतासुपयाति चक्षुः । अपि नाम खलो विधिरनिच्छतोऽपि
 मे मरणमद्योपपादयेत् ।

—कार्तवीर्य

सप्तविंशः पाठः ।

सदाचारः ।

उपसृष्टम त्रिंशो नित्यमग्रमघात्तामादितः ।

मुक्त्वा योपसृष्टोऽस्यगग्निः स्थानि च संसृष्टेन ॥ १ ॥

पुत्रपेदशन नित्यमघाद्वर्तनदकुलमयम् ।

एष्टया हृष्ट्यस्तीक्ष्णं प्रणिमन्देश सर्वशः ॥ २ ॥

पुत्रिणं दशनं नित्यं यत्नशून्यं च यच्छति ।

अपुत्रिणं तु तद्वक्तव्यमुपयेत् ताशयेद्विदम् ॥ ३ ॥

अष्टाविंशः पाठः ।

वेयसिंहार—“Binding of the Braid of hair”—of द्रौपदी is a play in six acts, deriving its plot from the Great Epic. It covers the period between the return of the Pāndavas to Indraprastha after their thirteen years' exile and Yudhishtira's accession to the throne. It is a heroic play. The author महानारायण lived in the latter half of the seventh century A. D.

वीरो द्रौणायनिः ।

कृपाश्रत्त्यामानौ—विजयतां श्रीरवेन्दरः ।

दुर्योधनः—

(दृष्ट्वा) अये कथं कृपोऽश्रत्त्यामा च (आसनादवतीर्य
कृपं प्रति) गुरो, अभिवादये । (अश्रत्त्यामानमुद्दिश्य) आचार्यपुत्र !

एह्यसदर्थहततात परिष्वजस्व
ह्लात्तैरिदं मम निरन्तरमङ्गमङ्गैः ।
स्पर्शस्तथैष भुजयोः सदृशः पितुस्ते
शोकेऽपि नो विकृतिमेति तनूद्वेपु ॥ १ ॥

(आलिङ्ग्य पार्श्वं उपवेशयति)

(अश्रत्त्यामा वाष्पमुत्सृजति)

कर्णः—

द्रौणायने, अलमत्यर्थमात्मानं शोकानले प्रक्षेप्तुम् ।

दुर्योधनः—

आचार्यपुत्र, को विरोध आधरोरस्मिन् व्यसनमहार्णवे ।

एकोनविंशः पाठः ।

कुमारसंभवम् "The Birth of the Son of Shankara" is महाकाव्य—a court epic—written by कविशम, whose exact date is not known. He may be taken to have flourished in the beginning of the fifth century A. D. He is the prince of poets and is known throughout the world. His style of writing is वैश्वी, easy and simple. He wrote अनुमंसा, कुमारसंभवम्, रघुवंशम्, मेघदूतम् (works in verse), मातृविक्रमचरितम्, विक्रमोर्वशीयम् and अभिज्ञानशाकुन्तलम्—plays. कुमारसंभवम् contains 17 cantos or सर्गम् in which is described the birth of कर्तिकेय who, being established as the Commander-in-chief of the heavenly forces, killed the demon तारक.

ससर्पाणां शिवस्य दर्शनम् ।

ते प्रभामण्डलैर्ध्र्योम चोतयन्तस्तपोधनाः ।
 सादग्धतीकाः सपदि प्रादुरासम्पुटः प्रभोः ॥ १ ॥
 आप्लुतास्तीरमन्दारकुसुमोत्किरयीचिपु ।
 व्योमगङ्गाप्रवाहेषु दिङ्नाममदगन्धिषु ॥ २ ॥
 मुक्तायज्ञोपवीतानि विभ्रतो दैमवलकलाः ।
 रत्नाक्षसूत्राः प्रमज्ज्यां कल्पवृक्षा इवाधिताः ॥ ३ ॥
 अथः प्रस्थापितार्येन समावर्जितकेतुना ।
 सदृशरश्मिना साक्षान्सप्रणाममुदीहिताः ॥ ४ ॥
 तेषां मध्यगता साध्वी पत्युः पादार्पितेक्षणा ।
 साक्षादिव तपःसिद्धिर्वमासे यद्वदग्धती ॥ ५ ॥

एकोनविंशः

कुमारसम्भवं "The Birth
महाकाव्य—a court epic—written
is not known. He may be the
beginning of the fifth century
poets and is known through
writing is वैदर्भी, easy and
कुमारसम्भवं, रघुवंशं मेघदूतं
विष्णुसौवर्णीयं and अभिज्ञान-
contains 17 cantos or सर्ग
of कर्तिकेय who, being one
of the heavenly forces, is

मत्सर्पिणां शि

ते प्रभामण्डलैर्व्योम द्योत
सारन्ध्रतीका सपदि प्रादु
आप्नुतास्तीरमन्दारकुसुमाः
व्यामगद्वाप्रवाहेषु दिङ्नाम
मुक्तायज्ञोपवीतानि विधत्ते
रत्नाद्युभया प्रयज्या कल्पवृक्ष
अथ प्रम्यापितारसेन समावर्जितः
महश्चरश्मिना साक्षात्सप्रणाममुदी
तंषा मध्यगता साध्या पश्युः पादार्पि
माध्याह्न्ये तत्र निरुपमासे यद्वदन्

तदा प्रमुन्येव वनद्विपातां
 वासार्थमस्मिन्नदमद्विहृत्सौ ।
 प्यापारितः शूलसृता विधाय
 सिदाथमद्वागतसावपृष्टि ॥ २ ॥
 तस्यालमेवा सुधितस्य दुप्यै
 मदिष्टकाला परमेश्वरेण ।
 वपस्थिता शोणितपाश्या मे
 सुपदिषध्यान्मसी सुधेय ॥ ३ ॥
 स त्वं निर्यतं विदाय लज्जां
 गुरोर्भेषाद्भित्तशिष्यमभिः ।
 शठेण ररथं पदशम्परसं
 न तद्ययः शस्त्रभृतां पिबोति ॥ ७ ॥

विहीनः प्रत्यमचीनः—

संददधेष्टस्य मृगेन्द्र कामे
 हास्यं दधस्तदददं विवज्जुः ।
 अन्तर्गतं प्राणवृत्तां हि वेद
 सत्यं भवान् भावमतोऽभिधास्ये ॥ ८ ॥
 माम्भ्यः स मे द्यावरज्जमानां
 सगंस्त्रिनिप्रत्ययहारहेतुः ।
 गुरोर्त्पीडं धममादितामे-
 मंशयत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम् ॥ ९ ॥
 स त्वं मदीयेन शरीरवृष्टि
 वेदेन निर्यतं विजुं प्रसीद ।
 दिनायसानोक्तु कबालयम्सा
 विखन्यतां धेनुरियं मदर्थैः ॥ १० ॥

त्रिंशः पाठः ।

शृण्वंश—The Race of Raghu—another Court-Epic of भरविष्णु
in nineteen Cantos, describes the life and victories of the Solar
race from दिगीप to अग्निवर्ण.

दिलीपस्य परोक्षम् ।

सिंहो जगाद—

अखं महीपाल तव धमेण
प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात् ।
न पदगोन्मूलनशक्ति रंभः
शिलोच्चये मूच्छन्ति मातृतस्य ॥ १ ॥

कैलासगौरं वृषमादरुक्षोः
पादार्पणानुमहपूतपृष्ठम् ।
अयेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः
कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम् ॥ २ ॥

अमुं पुरः पश्यसि देवशर्कं
पुत्रीहतोऽसौ वृषमप्यजेन ।
यो हंमकुम्भस्तननिःसृतानां
स्कन्दस्य मातुः पयसां रसञ्च ॥ ३ ॥

कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्
यन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य ।
अथैनमद्रेस्तनया शुशोच
सेनान्यमालीढमियासुराखैः ॥ ४ ॥

तदा प्रसृत्येव धनद्विपान्तं
 धारतार्थमस्मिन्नदमदिकुली ।
 प्यापारितः शुलभुता विधाय
 सिद्धयमद्वागतसम्बधृति ॥ ५ ॥
 तस्यालमेवा सुधितस्य तृप्त्यै
 प्रदिष्टकाला परमेम्बरेण ।
 इवस्थिता शोद्धितपारणा मे
 तुष्टद्विधयाद्भयती सुधेष ॥ ६ ॥
 स त्वे निपतंस विदाय लब्ध्वां
 शुभेभ्योऽर्द्धितशिष्यमधिः ।
 शुद्धेण त्वयं परमस्वरसं
 न तद्यतः शक्यभूतां सिध्योति ॥ ७ ॥

विनीतः प्रत्यप्रसीत्—

संदृष्ट्वेष्टस्य मृगेन्द्र कामे
 हारयं वचस्तपददं विपद्युः ।
 अन्तर्मते प्राण दृतां हि वेद
 सर्वं भवान् भावमतोऽभिधास्ये ॥ ८ ॥
 आन्धः स मे रुचावरज्जमानां
 सर्गस्थितिप्रणयहारहेतुः ।
 शुभेऽपीदं धममादिताग्रे-
 नंदयपुरस्नादनुपेक्षणीयम् ॥ ९ ॥
 स त्वे मदीयेन शरीरप्राप्ति
 हेतुन निपतंसिजुं प्रसीद ।
 दिमायसानोगुरुकपालवत्सा
 विद्युन्वता धेनुर्विवे मदर्थैः ॥ १० ॥

शुभः च निवेद्य वाङ्मने ॥२०॥

नन्दनान्ते कान्तं नन्दनम्
 नन्दनं कान्तं कान्तं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् । ॥ २१ ॥
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् । ॥ २२ ॥
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् । ॥ २३ ॥
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् ।
 नन्दनं नन्दनं नन्दनं नन्दनम् । ॥ २४ ॥

मनुष्यदेवः पुनरुक्ताव—

उत्तमिन्धनं वापनं इत्युक्तम्
 उत्तम्य शब्दो मुचनेषु कृतः ।
 राज्येन किं तादृशमित्युक्तम्
 माल्येषु शोभमानेषु माल्येषु ॥ २५ ॥
 कथं नु शक्योऽनुनयो मद्रूपे-
 र्निधायनायाम्यप्यस्तिनान् ।

[illegible]

चतुर्विंशः पाठः ।

महर्षिजायतेराधमः ।

अनतिदूरमिव गत्वा दिशि दिशि सदासमिदितकुसुमकनोत्ता-
 तिलज्जमाकादिन्त्यालबकुलबटुलैः पूर्णालतादेक्षाचिरुदघनदेवतैः
 संतानादपैः अननैरुपगूढम्, आपृहीतसमित्पुत्राङ्गुमण्डपिः
 मय्यपनमुत्तरशिष्यानुगतैः सर्वैः प्रथितद्विर्गुणिभिरान्योप-
 ष्ठम्, अनिलावनमितरिलराभिः प्रणम्यमानमिव वनलताभिः,
 मनवरतमुक्तकुसुमैरम्यम्यमानमिषसादपैः, अनेकतरिदोरुपुष्प-
 यण्डुमद्भयम्, अविपुष्पारवाह्यमाणुवनवराददंष्ट्रान्नराजलप्र-
 ताक्षम्, आरुधामृतचटवाहनम्, वपचर्ममृगानिधिबर्गम्,
 इयमानभित्तुर्देवनम्, वपदिरयमानआडवल्गुम्, आलोच्यमानधर्म-
 तापम्, वाच्यमानविबिधगुणवम्, विषाचर्ममाणसकनराकार्यम्,
 पारम्यमाणलंकारम्, आरुधमानध्यानम्, माध्वमानमन्त्रम्,
 धाम्वायमानयोगम्, सारुधमानवन्दनम्, वपमृगमाणुसमिधम्,
 वपमैरुधमाणुचण्डजिनम्, प्रप्यमानराजमालम्, सदायमानवेच-
 रदम्, गतिश्चमाणुपरिवाजवम्, अरुधपूर्वं वरिचालम्, अप-
 तिर्जनमनूतम्, अमुतपूर्वमनूतम्, अज्जवेतिगिब शिषुवन-
 वन्दितम्, अतिरालीदमपर्ययम् अज्जवेति अर्येर्जावेदमम-
 वादम् ।

नन्दन्त्युदित आदित्ये नन्दन्त्यस्तमितेऽहनि ।
 आत्मनो नावबुध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥ ११ ॥
 हृष्यन्त्यनुमुखं दृष्ट्वा नवं नवमिवागतम् ।
 श्रुतूनां परिवर्तेन प्राणिनां प्राणसंक्षयः ॥ १२ ॥
 यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महार्णवे ।
 समेत्य तु व्यपेयातां कालमासाद्य कंचन ॥ १३ ॥
 एयं भार्याश्च पुत्राश्च ज्ञातयश्च यस्तुनि च ।
 समेत्य व्यषधायन्ति ध्रुवो ह्येषां विनामयः ॥ १४ ॥
 नात्र कश्चिद्यथामार्गं प्राणी समतिर्यजते ।
 तेन तस्मिन् सामर्थ्यं प्रेतस्यास्त्यनुशोचतः ॥ १५ ॥
 यथा हि सार्धं गच्छन्तं श्यात्कश्चित्पथि स्थितः ।
 अहमव्यागमिष्यामि पृष्टतो भयतामिति ॥ १६ ॥
 एयं पूर्वगतो मार्गः पितृपैतामहेर्ध्रुवः ।
 तमापन्नः कथं शोचेद्यस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ १७ ॥
 यपसः पतमानस्य श्रोतसो यानिर्वर्तिनः ।
 आत्मा शुचे नियोक्तव्यः शुद्धप्राज्ञः प्रज्ञाः स्मृताः ॥ १८ ॥
 धर्मात्मा शुशुभैः कृत्स्नैः क्रतुमिश्नातदर्शिणैः ।
 न स शोच्यः पिता तात स्वर्गतः सत्कृतः सताम् ॥ १९ ॥

— द्रव्योपपादके

महर्षिजाबालेरायमः ।

अनत्रिंशमिव गत्वा दिशि दिशि सदामभिहितकुमुमकलेरा-
 लतिलकमालादिन्तालवतुलबहुलैः पूगालतादोलाभिरुदयनदेवतैः
 संसक्तशरपैः अनेनेरुपगूढम्, आशूरीतसमितुराशुगुममृद्भिः
 अभ्ययनमुखरशिष्यानुगतैः सर्वैः प्रकिराद्भिर्मुनिभिरान्याप-
 कष्टम्, अनिलावनमिनारीसराभिः प्रणम्यमानमिव वनलताभिः,
 अनवरतमुक्तकुमुमैरभ्यर्च्यमानमिवशरपैः, अनेकमृद्विषेःपुष्प-
 मालानुम्रम्यस्यम्, अरिपुष्करवाहपुष्पमालवनवराहचंद्रान्तराललप्र-
 रासूकम्, आरम्भामृतचक्षुषाहगन्धम्, वरचर्यमालाभिर्वर्गम्,
 पूज्यमानविगर्हकम्, वषट्पुष्पमालाभिरुदयनम्, आलोच्यमानधर्म-
 शास्त्रम्, वाच्यमानविविधपुस्तकम्, विचार्यमाणमहजशास्त्रार्थम्,
 आरभ्यमाणपर्यन्तालम्, आरभ्यमानध्यानम्, साध्यमानमन्त्रम्,
 अभ्यस्यमानयोगम्, साहस्यमानवक्त्रम्, वषट्पुष्पमालासमिधम्,
 वषट्पुष्पमालाहस्ताजिनम्, अभ्यमानासुमाह्वयम्, म्हास्यमानवेङ्क-
 टरश्मिम्, मारिच्यमाणपरिवाहकम्, अट्टपूर्वं करिवाशस्य, अक-
 रितिवितमनूतरम्, अधुतपूर्वमनूतरम्, अजयंतिमिव त्रिगुण-
 वन्दितम्, अतिरमणीयमपरमिव महालोकं महर्षेर्जाबालेरायमम-
 परम् ।

—अनन्तरम्—

पञ्चत्रिंशः पाठः ।

स्वप्नवासवदत्ता ■ a play of six acts written by माग of the second century A.D. He is very highly praised by क्यट्टिनाय, वायसदे and many other poets of Sanskrit Literature. His style is even easier than that of क्यट्टिनाय. The following thirteen plays are ascribed to him अभिरेकनटकं, अविमारकं, बाह्वचरितं, चारुदत्तं, दूतघटोत्कचं, दूतकाव्यं, कर्णभारं, मध्यमव्यायोगः, पंचरात्रं, प्रतिमा, प्रणिशापौगन्धरापणं, स्वप्नवासवदत्तं and उदमंगलम्. In this he described how वासवदत्ता was seen by him in his dream. This is taken to be his best play.

लावाणकदाहः ।

(ततः प्रविशति ब्रह्मचारी)

ब्रह्मचारी—(ऊर्ध्वमवलोक्य) स्थितो मध्याह्नः । दृढमस्मि परिप्रान्तः । अथ कस्मिन्प्रदेशे विभ्रमयिष्ये । (परिक्रम्य) भवतु, दृष्टम् । अभितस्तपोवनं भवितव्यम् । यावत्प्रविरामि । (प्रविरम्य) अये आश्रमाविकट्टः स्वस्वैः जनः । (अन्यतो विलोक्य) अथ वा तपस्विजनोऽप्यत्र । निर्दोषमुपसर्गणम् । अये स्त्रीजनः ।

अञ्जुर्धृषः—स्वैरं स्वैरं प्रविरातु मवान् । सर्वजनसाधारणमाश्रमरदं नान ।

वासवदत्ता—हं ।

पद्मावती-अम्भो परपुरुषदर्शनं पदिरति आयां । भवतु,
सुपरिपालनीयः खलु भन्त्यासः ।

वाङ्मुनीयः-भोः पूर्वं प्रविष्टाः स्मः । प्रतिगृह्यतामति-
थिमत्वरः ।

महापारी-(आपम्भ) भवतु भवतु । निवृत्तपरिभ्रमोऽस्मि ।

योगन्धरायणः-भोः कुत आगम्यते । क्व गन्तव्यम् ।
कथापिज्ञानमयस्य ।

महापारी-भोः भूयताम् । राजगृहोऽस्मि । भुतिविरोध-
णार्थं वत्सभूमौ लावाणकं नाम ग्रामस्तत्रोपितवानस्मि ।

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) हा लावाणकं नाम । लावा-
णकसंघर्षतनेन पुनर्नष्टोद्धत इव मे सन्तापः ।

योगन्धरायणः-अयं परिसम्पत्ता विद्या ।

महापारी-न खलु तावत् ।

योगन्धरायणः-यद्यनवसिद्धा विद्या किमागमनप्रयोजनम् ।

महापारी-तत्र तत्त्वतिदादयं व्यसनं संवृत्तम् ।

योगन्धरायणः-कथमिदं ।

महापारी-तत्रोदयन्ते नाम राजा प्रतिवसति ।

योगन्धरायणः-भूयते तत्र भवानुदयनः । किं सः ।

महापारी-तस्याधन्तिराजपुत्री वासवदत्ता नाम पत्नि रद-
मभिप्रेता किञ्च ।

योगन्धरायणः-भारितम्यम् । तत्तत्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततस्तस्मिन्मृगयानिष्कान्ते राजानि धामदक्षेन
सा दग्धा ।

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) अलीकं अलीकं सन्धेयम् ।
जीयामि मन्दभागा ।

योगन्धरायणः-ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततस्ताम्रवपुश्चामो योगन्धरायणो नाम स-
विषस्तस्मिन्नेवान्नो पतितः ।

योगन्धरायणः-सत्यं पतित इति । ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तत् दूतागतं भुत्वा
तयोर्वियोगजनितसङ्गापरतस्मिन्नेवान्नो प्राणान्धरित्यवपुश्चामोऽभ्य-
स्यैर्मदता वदनेन धारितः ।

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) जानामि जानामि कार्यं पुन-
रपि मयि शानुहोरावम् ।

योगन्धरायणः-ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-तस्मिन्नाः शरीरोन्मुक्तानि दग्धोपाख्याम-
कानि पत्न्याश्च राजा मोहगुणगतः ।

सर्वे-हा ।

वासवदत्ता-(स्वगतम्) सद्यमेव इदानीन्धर्वयोगन्धरायणो
ममम् ।

ब्रह्मचारी-जनः राज्ञेः राज्ञेः प्रतिजन्मसंज्ञा मनुष्याः ।
जनः न राजा मदीयवर्षात्सर्वेष्वनुषाः अरादीः । महतो वायु वा

कावचं ! हा कवचिद्विदुः ! हा विदुः ! हा विदुः !

इति विदुः विदुः बहु कवचिद्विदुः । विदुः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।

धर्मो मातङ्ग्यः कवचः

धर्मो मातङ्ग्यः कवचः ॥ १ ॥

योग्यो मातङ्ग्यः कवचः । योग्यो मातङ्ग्यः कवचः ।

इति कवचिद्विदुः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः । नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।
धर्मो मातङ्ग्यः कवचः । धर्मो मातङ्ग्यः कवचः ।

योग्यो मातङ्ग्यः कवचः । योग्यो मातङ्ग्यः कवचः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः । नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।

धर्मो मातङ्ग्यः कवचः । धर्मो मातङ्ग्यः कवचः ।

योग्यो मातङ्ग्यः कवचः । योग्यो मातङ्ग्यः कवचः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः । नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।

धर्मो मातङ्ग्यः कवचः । धर्मो मातङ्ग्यः कवचः ।

योग्यो मातङ्ग्यः कवचः । योग्यो मातङ्ग्यः कवचः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः । नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।

धर्मो मातङ्ग्यः कवचः । धर्मो मातङ्ग्यः कवचः ।

योग्यो मातङ्ग्यः कवचः । योग्यो मातङ्ग्यः कवचः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः ।

नरेन्द्रो मातङ्ग्यः कवचः । (निष्कर्षः)

ब्रह्मचारी-ततस्तस्मिन्भृगयानिष्कान्ते राजानि भ्रामदाहेन
सा दग्धा ।

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) अलीकं अलीकं स्वयेतत् ।
अयामि मन्दभागा ।

यौगन्धरायणः-ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततस्तामभ्यवपत्तुश्चामो यौगन्धरायणो नाम स-
चिवस्तस्मिन्नेषाम्नो पतितः ।

यौगन्धरायणः-सत्यं पतित इति । ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तद् धृत्तान्तं श्रुत्वा
सयोर्वियोगजनितसन्तापस्तस्मिन्नेषाम्नो प्राणान्परित्यक्तुश्चामोऽमा-
त्यैर्मंदता यत्नेन पारितः ।

वासवदत्ता-(आत्मगतम्) जानामि जानामि अप्यपुत्र-
स्य मयि सानुकारात्त्वम् ।

यौगन्धरायणः-ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी-ततस्तस्याः शरीरेषुभुक्तानि दग्धरोषाण्यामर-
णानि परित्यज्य राजा मोहमुपगतः ।

सर्वे-हा ।

वासवदत्ता-(स्वगतम्) सद्यम इदानीमायं यौगन्धरायणो
ममनु ।

ब्रह्मचारी-ततः शनैः शनैः प्रलिप्तम्यसंज्ञः संवृत्तः ।
ततः स राजा अहीनप्रथिसंज्ञांशुशठहरारीरः सहस्रो माय हा

वागवदन्ते ! हा अचन्तिराजपुत्रि ! हा भियं ! ॥ विरातिप्ये !
इति विर्मपे विर्मपि बहु मल्लपिगताम् । किं बहुना ।

मैचेदानीं तात्तयाश्चरयाचता

मैवाप्यन्ये मयीविमुचंरिषुजताः ।

धन्या रता रती यां तथा वसति भर्ता

भयंरनेदानीं हि दग्धाप्यदग्धा ॥ १ ॥

चौगन्धरायणः—अथ भोः तं तु पर्यवस्थापयितुं न अस्मि-
इति यन्नाशान्मायः ।

ब्रह्मचारी—अस्मि दमस्वात्मात्ममात्स्यो ददं भयलवांस्तत्रम-
बन्धं पर्यवस्थापयितुम् । न हि—

अनादारे नुरयं प्रततददिनतामवदनः

शरीरे स्वरकारं मृपतिसमं दुःख परिबद्धम् ।

दिया या रात्री वा परिचरति यानैर्नरपति

मृप प्राणान्सपरुयजति यदि तरयान्युपरमः ॥ २ ॥

चौगन्धरायणः—अथ भोः पर्यवस्थापित इदानीं ॥ राजा ।

ब्रह्मचारी—तदिदानीं न जाने । इह तथा सह इतितम् ।

इह तथा सह शयितमित्येवं तं विलपन्तं धज्जानं महता यत्नेन

वरमाद् मामाद् गृहीत्वाऽमात्यैरप्यजान्तम् । ततो निष्क्रान्ते राजनि

प्रोषितनक्षत्रचन्द्रमिव नभोऽरमणीयः संभूतः स भवतः । ततोऽ-

हमपि निर्गताऽस्मि । आश्रय्यामि भवन्तो । गच्छामस्तापत् ।

बभौ-गम्यतामर्षसिद्धये ।

ब्रह्मचारी—तथास्तु । (निष्क्रान्तः)

पद्मत्रिंशः पाठः

सर्द्धर्णपद्यानि ।

कल्याणानां निधानं कलिमलमयनं पायनं पायनानां
 पायेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपदप्राप्तये प्रस्थितस्य ।
 विधामस्थानमेकं कथियरथचसां जीवनं स्रज्जनानां
 बीजं धर्मद्रुमस्य प्रमथतु मथतां भूतये रामनाम ॥ १ ॥
 यं शेषाः समुपासते शिष्य इति प्रहोति वेदान्तिनो
 शंखा युद्ध इति प्रमाणपटयः कर्तेति नैयायिकाः ।
 अर्द्धग्नित्वय जनशासनरताः कर्मेति मीमांसकाः
 सोऽयं वो विदधानु याञ्चितफलं त्रैलोक्यनाथो हृदि ॥ २ ॥
 देव श्रीरघुनाथ किं बहुतया दासोऽस्मि ते लक्ष्मणो
 मेघादीनपि भूधराय गणये ज्ञेयः पिनाकः किमान् ।
 तन्मासादिषु पश्य पश्य च बलं भुव्यस्य यत्कौतुकं
 प्रोद्भूतं प्रतिनामितुं प्रचलितुं नेतुं निद्वन्तुं क्षमः ॥ ३ ॥
 गृहीतहृदकोदरहे रामे परिणयोग्मुखे ।
 पस्पन्द मयनं यामं जानकीजामदग्न्ययोः ॥ ४ ॥
 अये करठः कुठारस्ते कुरु राम यथोचितम् ।
 निद्वन्तुं हस्त गोविशास्त्र शूरा रघुवंशजाः ॥ ५ ॥
 क्षयोतो घातते तावद्यावज्जोदयते शशी ।
 उदिते ॥ सहस्रांशी न क्षयोतो न चन्द्रमाः ॥ ६ ॥
 गच्छन् पिपालिको याति योजनानां शतान्यपि ।
 अगच्छन् र्वनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ॥ ७ ॥

अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति हालाहल मा स्म तात दृष्य ।
 मनु सन्ति मपादृशानि भूयो भुषनेऽस्मिन्वचनानि दुर्जनानाम् ॥ ८ ॥

सप्तत्रिंशः पाठः ।

रघुसायन is a play of seven acts written by बघरेव in the twelfth century A. D. It describes the life of Ramachandra in a very lucid and charming style. The बघरेव is different from his namesake, the author of गीतगोविन्द

मिथुनारसकुरिणी रायश्री ।

(सप्तः प्रथितानि तापसः)

तापसः—(गमन्ताववज्जोष्य) अहो अयमनेकशुक्लरावण-
गुणमनिशमहरिजतावितानमनोरमागमरमलीयसन्निवेशरायश्रीः ।
(नेपथ्यामिमुगमवज्जोष्य) अयमर्थं मिथुः । मिथुः, इव इव ।

(प्रथित) मिथुः—अपि कुरातं तापसाय ।

तापसः—सुममरमाहं सुष्माहं च कुरावम् ।

मिथुः—इत्यनी विरोधो भवदरोमान् ।

तापसः—(पुनः गच्छाम्) मनु कीदृशमहोत्सवं
आगतो भवान् । तदिह निदिश्यामीत्येवमस्मिन्नामनेन समोऽप्यो-
ग्यः । प्रमदार्थं च राजा जनसो कुरुष्व ।

मिथुः—विष्णुमाहं निदिश्यामीत्येवमस्मिन्नामनेन ।

तापसः—नूनमर्थं अस्मिन्नामनेन कुरुष्व । अतः कीदृशमहोत्सवं
कुरुष्व इव च भवदरोमान् ।

मिथुः—अर्थं राजा । अस्मिन्नामनेन कुरुष्व इव च ।

तापसः—मिष्टो गच्छमेतन् । देवाय दत्त—(तत्परोक्षे)
देवाय दत्तमिष्टमप्यहम् ।

मिष्टः—(मिष्टम्) अन्नमप्यहम् । मिष्टं यदा दत्तम्
कतु भक्षम् ।

तापसः—तावद्यद्य विप्रस्यं चो मयमिति ।

मिष्टः—अहमपि मया दत्त एव बोधयि दत्तम् ।

तापसः—तदावयवताम् । अहं हि तच्छब्दमिष्टमहम्
मायवदा दत्तमाहवयवम् । अहमिति हि तेन दत्तम् बोधयि
बोधिचो माय मुनी यजमानमप्यहमितिमेव स्वमसरत्तम्
तस्य यमनामयं तनयं यदुजं यापितवान् । तेन यावत्तं म-
मदीयो मुनिमिति निजमयनाम्यामपि मियतमे निजवतयो तस्य
यमपिती ।

मिष्टः—तदस्त्वतः ।

तापसः—तदस्त्वेन मुनिना दत्तमपिष्टं तादृहपुगमपिष्टं तस्य
यदः । अहं च यजमान, दिव्यमिष्टं तादृहपुगम् ।

तरिदे बीजगुरुदेनिवेशोद्यनमित्यसौ ।

अस्तःपुनरुन्नी रत्नायं यदमात्रेण यत्सति ॥ १ ॥

तेन च बोधन्यायार्थयोर्निवेशनीयमिति । अनुमयं च यदा ।
यजमानमप्यहमपिष्टं यति यतं च मुनिना ।

मिष्टः—तदस्त्वतः ।

सप्तत्रिंशः पाठः ।

प्रयश्चरार्थे is a play of seven acts written by अपरेव in the twelfth century A. D. It describes the life of Ramachandra in a very lucid and charming style. This अपरेव is different from his namesake, the author of गीतगोविन्द.

मिथुनापमरुविणौ राक्षसौ ।

(ततः प्रविशति तापसः)

तापसः—(गमन्तादवलोक्य) अहो अयमनेकरुच्यश्चावध-
मुगमनिशामहविज्ञानवितानमनोरमासमरमणीयमप्रियेशपरेव ।
(नेत्रप्याभिमुलामवलोक्य) अयमयं मिथुः । मिथुं, इत इत ।

(प्रविश्य) मिथुः—अपि कुरातं तापसस्य ।

तापसः—श्रेयसमाप्तं मुष्माकं च कुरातम् ।

मिथुः—इदानीं विरोचते मयदरीनाम् ।

तापसः—(पुनः सागम्यम्) ननु कीदृशमाहीनैर्दनेन
आत्मो भवान् । तदिह निविशतायां पञ्चरात्रनिवासेन भद्रोऽप्ये-
व नश्यः । प्रसदाद्यं च गता जनरो द्रष्टव्यः ।

मिथुः—दिशमाकं निरीक्ष्यतां मयदरीनेन ।

तापसः—नूनमयं अक्षरिणाविनोदकृतम् । ननु कीदृशमनेन
द्रष्टुमिह एव भवादृशम् ।

मिथुः—अयं गतादि अक्षरिणाविनि नूनमेवम् ।

मिश्रः—पुत्री दक्षिता ।

तापसः—तन् दि दशावधाय ।

मिश्रः—न दि न दि । अन्तर्वाय ।

तापसः—येन पुनः स्मृतिराद्यदिनमन्तव्यपुत्रीयचेतो नापाः ।

मिश्रः—रामचालनेव ।

तापसः—क एव रामः । (विनूरय) नूनं त एव यः त्वन्तु
दशावधुस्मारद्योषधः । तत्त्वस्य च पुनरधुना ताटव्यवनयो ।

मिश्रः—गुहादुस्माच्च ताटवामेवानुगतः । मापीचोऽपि रि-
हृषीद्योविजयामनायचपीदिनो जीवन्मुक्त इव दूरं स्थितः ।

तापसः—तत्त्वमिदानीं ॥ वपितं चेत्तापि लहृंधरस्य ।

मिश्रः—वपितमेव विज्ञेयमाकादता मापीचं ।

तापसः—तत्त्वमं वपितो न लहृंधरः ।

मिश्रः—नपीतामिहापरीतलं लहृंधरचेदपि माहृष्ट एव बोध-
परितापः ।

तापसः—वच पुनरधुना रामज्ञरमणौ ।

मिश्रः—भूतं मया बोधितानुपदं तदाभमाग्निमिहिलां प्रति
प्रचक्षिताविति । (विलोकय, मन्त्रात्म) वधमिमौ तापित वधा-
मिचनेतं । तदस्य निशाचरचेदिणो रामस्य पुरतः स्थागुमगुवित-
म्यवयोः ।

(निष्क्रान्तौ)

—महाभारते

तापसः—अदिदमाकर्ण्य तत्तादृक्युगं लंकेष्वरजनन्या निष्-
पाया एव कर्णोन्निभमिनि विनिन्द्य तदाहरणाय पूर्वमेव तादृकं
प्रति निजानुपर एकः प्रस्थापितः । अधुना च नूनं तादृक्या
तत्तादृक्युगमादृतमिनि विचार्य तदामयनाय तादृकं प्रत्यहं प्रहितः ।

भिडुः—अयं पुनरिदं वृत्ताग्नज्ञानमाकर्णितं माल्यवना ।

तापसः—

पातां च फांनुकायनी विमला च विद्या
लौकोत्तरः परिमलश्च कुरङ्गनाभे ।
सैलस्य शिन्दुरिव यारिणि दुर्निवार-
मेतत् अयं प्रसरति स्वयमेव लोके ॥ २ ॥

यिरोपतश्च बहुतरत्रणिधिप्रणिधायी मान्यवान् ।

भिडुः—तन् अयं मिथिलोपवने भवान् ।

तापसः—आकर्णितं हि मया मिथिलामागतं लंकेष्वर इति ।
अतस्तद्विलोफनाय प्रथममिहागतोऽधुना च तादृकवनेन यास्यामि ।
तत् अयं तावद्भवान् पुनः कतरः ।

भिडुः—अहमपि स एव यः प्रथमं तादृकं प्रति प्रहितो
मिथिलोपवनागमनकारणं ममान्मावयोः ।

तापसः—(सहर्षं) तत्त्वथय तावत्तर्कं सतादृकमधुना
तादृकवनम् ।

भिडुः—सतादृकमिति तावन् शृच्छ ।

तापसः—क्व पुनः संप्रति तादृक ।

भिडुः—पुरीं प्रविष्टा ।

तापसः—तत् किं दशरथस्य ।

भिडुः—न हि न हि । अन्तर्गतस्य ।

तापसः—केन पुनः प्रविष्टायितमन्तकपुरीप्रवेशो तस्याः ।

भिडुः—रामशरणेनैव ।

तापसः—क एष रामः । (विमूरय) नूनं स एव यः खलु दशरथकुमारयोरपजः । तत्कथय क्व पुनरधुना ताटकात्तनयौ ।

भिडुः—सुषादुस्तापन् ताटकमेवानुगतः । मारीचोऽपि शिशुग्रीवोचितराममारुचपीडितो जीवन्मुक्त इव दूरं स्थितः ।

तापसः—तत्कथमिदानीं न कथितं केनापि सङ्क्षेपस्य ।

भिडुः—कथितमेव धितेदमाक्रन्दता मारीचेन ।

तापसः—तत्कथं कुपितो न सङ्क्षेपस्य ।

भिडुः—मीताभिलाषरीतले सङ्क्षेपस्येवमि नारुड एव कोप-
परीतापः ।

तापसः—क्व पुनरधुना रामलक्ष्मणौ ।

भिडुः—भुतं मया कैशिचरनुपदं तदाभमन्मिपिलां प्रति प्रचक्षिताविति । (विलोक्य, मन्त्रासम्) कथमिहो तापित एवा-
भिवर्तेते । तदस्य निराश्रयैरेणो रामस्य पुरतः स्थातुमनुचित-
मावयोः ।

(निष्क्रान्तौ)

—मसञ्जापवे

अष्टत्रिंशः पाठः ।

तस्योक्तः शिलाखंडः ।

एकदा नर्मदायां महाद्वदे आलकैरेकः शिलाखण्ड ईषद्
 भ्रंशिताक्षरः कश्चिद् दृष्टः । तैश्च परिचिन्तितम् । इदमत्र लिखि-
 तमिव किंचिद्भाति । नूनमिदं राजनिकटं नेयमिति बुद्ध्या भोज-
 नदत्ति समानीतम् । तदाकर्ण्य भोजः प्राह । पूर्वं भगवता हनु-
 मता श्रीमश्वत्थमायणं कृतम् । तदत्र द्वदे प्रक्षेपितमिति श्रुतमस्ति ।
 ततः किमिदं लिखितमित्यवर्यं विचार्यमिति लिपिज्ञानं कार्यम् ।
 ननुपरीक्षयाक्षराणि परिक्षाय पठति । तत्र चरणद्वयमानुपूर्व्या-
 ब्रम्भम् ।

अपि क्षलु विषमः पुराकृतार्ता
 भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥

ततो भोजः प्राह । एतस्य पूर्वार्थे कथ्यतामिति । तदा
 भवभूतिराह—

क नु कुलमकलहृमायतास्याः
 क नु रज्जनीचरसंगमापवाद् ।
 अपि क्षलु विषमः पुराकृतार्ता
 भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ १ ॥

ततो भोजस्तत्र ध्वनिदोषं मन्यानस्तदेव पूर्वार्थमन्यथा
 पठति स्म—

क जनकतनया क रामजाया
 क च दशकान्धरमन्दिरे निवासः ।
 अपि स्रजु विषमः पुराहतानां
 भयति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ २ ॥

ततो भोजः कालिदासं प्राह । सुकवे, स्वमपि कविहृदयं
 पठेति । ॥ प्राह—

शिपशिरसि शिरसि यानि रेजुः
 शिप शिप तानि मुठन्ति गृध्रपादे ।
 अपि स्रजु विषमः पुराहतानां
 भयति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ॥ ३ ॥

ततस्तस्य शिलाखण्डस्य पूर्वगुटे अतुषोपनेन कालिदास-
 पठितं तमेव दृष्ट्वा राजा धूसं सुषोष ।

—मोक्षचन्द्रे

एकोनचत्वारिंशः पाठः ।

विजयदासचन्द्र is written by वेङ्कटराव रघुनाथ रीविड in the middle of the seventeenth Century A. D. He lived at कङ्कनिकुड, a village near Kanchi in Madras Presidency. चन्द्र is a variety of mixed poetry—चण्डिकावलि. As the title indicates, it describes in ३३ Chapters the merits (and demerits also) of the different places in India through the conversation of two demi-gods moving in an aeroplane in the sky.

महागङ्गार्जुनम् ।

विश्वायज्ञोक्तमृदया कृशविदिमानमागत्य समाननेषन् ।
 कृशानुविर्ध्वायानामधेये मन्थनंयुग्मं गगने खगार ॥ १ ॥

तत्र—

कृशानुरकृशाग्र्यः पुनर्मागिरं गतः ।
 विश्वायसुरभूद्विरागुणप्रहङ्गकौतुही ॥ २ ॥

अथ विमानं मुदूरमानयन्वनजनन्दमशिष्टिदिभृतीनवेदय
 सविम्मयमीश्वरमुद्दिश्य विशाखमुः—

कत्यौषधीः कति तरुश्रुति वा महीध्यान
 कत्यमृधीश्रुति नदीः कति पुंस पतान ।
 कत्यह्वनास्यमरुजः कति नाथ देशान्
 मय्ये तयैव मदिमा नहि मानि युद्धी ॥ ३ ॥

इत्यतो गच्छन्पुरतोऽवलोक्य मयदुमानम्—

महाराष्ट्रामिन्यो मधुरजलसाम्द्रो निरुपनः
 प्रकाशो देशोऽयं सुरपुरनिकामो विजयते ।
 गृहस्था यन्मामी गुणजनधयः केऽपि विमयैः
 समृद्धाः श्रद्धातो मुदुरतिधिपूजां विदधते ॥ ४ ॥

कृशानुः—सम्ये किं प्राक्कालीनचरित्रमधुना कथयसि ।

अधुना किल कलिमालिन्यादीदृशी रीतिरेतदेशवासिनामासीन् ।
 तथाहि—

अपारैर्यापारैरहरिह नयन्तोऽश्नदशा—
 स्वय क्राताः सन्ध्यां विदधति न जातु स्वसमये ।

चत्वारिंशः पाठः ।

मासविष्णुमित्रं is a play of five acts describing the love story of king अमित्र and मासविष्णु reigning in विदिशा. This is taken to be the first play of अजिदत्त.

मध्याह्नः ।

वैतालिकः—विजयतां देवः । वपारुदो मध्याह्नः । तदा हि—
पत्रच्छायास्तु हंसा मुकुलितमयना दीर्घिकापद्मिनीनां
सौधान्पत्यर्येतापाङ्गलमिषत्विषदेपिपासायतानि ।
सिन्दूरक्षेपान् पिरास्तुः परित्यजति शिखी भ्रान्तिमद्भारियम्
सर्वदक्षैः समप्रस्त्रमिय नृपगुणैर्दोष्यते सतसतिः ॥ १ ॥

विदूषकः—अविहा अविहा । आश्रयस्य भोगनयेला संवृष्टा
अत्रभवतोऽपि । अवितवेलातिक्रमे चिकित्सद्य दोषमुदाहयन्ति ।

—मासविष्णुमित्रे

एकचत्वारिंशः पाठः ।

रिक्तमोर्दशी = a play of five acts describing the love of उर्वशी for उर्वशी and their final union. This is the second play of अजिदत्त.

भोगनसमयः ।

विदूषकः—निष्ठु तावद्भवतो धीरता । बुभुक्षितस्य आश्र-
यस्य जीवेनभवत्सम्बन्धतां भवान् । समयः मयु र्नामभोगनं
संविनुम् ।

राजाः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) गतमर्थं दिवसस्य ।

अष्टातुः शिथिले निषीदति तयोर्मूलालयाले शिथी

निर्मिथोपरिकर्णिकारमुकुलान्यालीयते षट्पदः ।

तत्तं पारि विहाय तोरनलिनीं कारणद्वयः संयते

जीवायेशमनि चैव षड्व्ययः श्रान्तो जलं याचते ॥ १ ॥

—विजयोर्वशीवे

द्विचत्वारिंशः पाठः ।

इन्दुमतीररणम् ।

इत्याकुर्वन्त्यः ककुर्दं नृपाणां ककुर्दस्य इत्यादितलक्षणोऽभूत् ।

काकुर्दस्यार्धं यत् उप्रतेच्छाः नृपान्यं दधत्युत्तरकोसलेन्द्राः ॥ १ ॥

महेन्द्रमारुघाय महोरुक्षे यः संयति प्रातपिनाकिलोलः ।

अकार बाणैरसुराङ्गानां गरुडस्थलीः प्रेषितपत्रलेखाः ॥ २ ॥

पेरावतास्फालनपिच्छये यः संप्रहृयध्वजश्मज्जदेन ।

अपेयुषः स्वामपि मूर्तिमग्न्यामधोसनं गोत्रभिदोऽधितष्टी ॥ ३ ॥

जातः कुले तस्य किलोदकीर्तिः कुलप्रदीपो नृपतिर्दिलीपः ।

अतिष्ठदेकोनशतक्रतुष्वे शक्राम्यसृषाविनिवृत्तये यः ॥ ४ ॥

यस्मिन्मही शासति पाणिनीनां निद्रां विदारार्थपर्ये गतामाम् ।

यातोऽपि नाक्षसपदंशुकानि को लम्पयेदादृष्टाय इस्तम् ॥ ५ ॥

पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति महाकतोर्विश्वजितः प्रयोक्ता ।

अतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोऽभिभूतिम् ॥ ६ ॥

आरुढमद्रीनुदधीन्विनीर्णं भुजगमातं यसति प्रविष्टम् ।

ऊर्ध्वं गतं यस्य न घानुबन्धि ययुः पत्पिप्लेपुमियत्तपालम् ॥ ७ ॥

असौ कुमारस्तमजोऽनुजातस्त्रिविष्टपस्येव पति अवन्तः ।

गुपीं पुरं यो भुवनस्य पित्रा धुपैश्च वन्द्यः सद्यो विमर्ति ॥ ८ ॥

कुलेन कान्त्या वयसा भयेन गुणैश्च तैस्तेर्विनयप्रधानैः ।
 त्वमात्मनस्तुल्यमनुं घृणीष्य रत्नं समागच्छतु काञ्चनेन ॥ ६ ॥
 ततः सुनन्दायचनायसाने लज्जां तनून्मुख्य मरेन्द्रकन्या ।
 दृष्ट्वा प्रसादामलया कुमारं प्रत्यग्रहीन्संवरणघ्नत्रैव ॥ १० ॥
 सा यूनि तस्मिन्मिलायबन्धे शशाक शालीनतया न वदतुम् ।
 रोमाञ्जलद्वयेण स गात्रयष्टिं निन्या निराकामदगलकेक्षयाः ॥ ११ ॥
 तथागतायां परिहासपूर्वं सन्यां मन्त्री येष्वनृदायभाषे ।
 आप्ये यजामोऽन्यत इत्यथेनां यद्वृन्मूवाकुटिलं वदत्यं ॥ १२ ॥
 सा चूर्णगौरं रघुनन्दनस्य धार्मीकराम्यां करभोषमोरुः ।
 आस्तञ्जयामास यथाप्रदेशं कण्ठे गुणं मूर्धन्यानुरागम् ॥ १३ ॥
 तथा स्रजा मङ्गलपुष्पमय्या विशालयज्ञःस्थलमभ्यया सः ।
 अमस्त कण्ठार्पितशङ्खपाशां विदमंगजावरज्जां वनेभ्यः ॥ १४ ॥
 शशिनमुपगतंय कौमुदी मेघमुक्तं
 जलनिधिमनुरूपं जहनुकन्यायतीर्णां ।
 इति समगुणयोगप्रीतयस्त्रय पौगः
 श्रवणकट्ट नृपाणामेकधाक्यं विषयः ॥ १५ ॥
 —रघुवंशे

त्रिचत्वारिंशः पाठः ।

बालकीडा ।

महोत्सये तत्र समागतानां गन्धर्वविद्याधरमुन्दरीणाम् ।
 संभाषितानां गिरिराजपुत्र्या गृहेऽभवन्मङ्गलगीतकानि ॥ १ ॥
 सुमङ्गलोपायनपात्रहस्तास्त्रं मातरौ मातृवदभ्युपेताः ।
 विधाय दूर्वाक्षतकानि मूर्ध्नि निन्यु स्वमङ्गं गिरिजातनूजम् ॥ २ ॥
 याता वधुः सौख्यकयाः प्रसदुराशा विधूयो हुतमुग्दिदीपे ।
 जलान्यभूयन्विमलानि तत्रान्सर्वेऽन्तरिक्षं प्रसस्ताद् सद्यः ॥ ३ ॥

इत्थं महेशाद्रिसुतासुतस्य अम्भोत्सवे संमदयांचकार ।
 चराचरं विश्वमशेषमेतत्परं चकम्पे किल तारकाधीः ॥ ४ ॥
 ततः कुमारः समुदां निदानैः स बाललीलाचरितैर्विचित्रैः ।
 गिरीशगोपीर्द्वन्द्वं जटारं मुदे न हृष्या किमु बालकेलि ॥ ५ ॥
 महेश्वरः धूलिसुता च दर्पान्ततर्पमेकेन मुखेन गाढम् ।
 अजातदन्तानि मुग्धानि सूनोर्मनोहराणि कमलधृष्टुम्भ ॥ ६ ॥
 कचिरक्षलद्भिः कचिदरक्षलद्भिः कचिरप्रकम्पैः कचिदप्रकम्पैः ।
 बालः न लीलाचलनप्रयोगैर्मनयोर्मुदं वर्धयति स पित्रोः ॥ ७ ॥
 अहंनुहासच्छुत्तिमानने दुष्टंदाहृण्यपीडनधूलिधूषः ।
 मुदुर्यदन् किचिदलक्षितार्थं मुदे तयोरद्वयगतस्तत्ताम ॥ ८ ॥
 गृह्णन्विषासे हरयादनस्य स्पृशन्नुमाकंसरिणं वल्लीक्षम् ।
 स भूदगिणः खुरमतरं शिखायं कर्पन्वभूष प्रमदाय पित्रोः ॥ ९ ॥
 एको नय इति दश पञ्च सतोऽप्यजीगृह्णामदुलं प्रसार्य ।
 महेशकण्ठोरगदस्तपद्मिनं तदद्वयः शैशवमौग्यमैशि ॥ १० ॥
 कपर्दिकण्ठान्तकपालदाघांऽङ्गुलिं प्रवेदयाननकोटरेषु ।
 दन्तानुपाशुं रत्नसी वभूष मुक्ताफलधाम्निवट कुमारः ॥ ११ ॥
 शम्भोः शिरोऽन्तः सरितस्तं गान्धिव्याघ्र गाढं शिशिराम्भसेन ।
 स जातजाघ्यं निजपाणिपद्ममनापयद्भालविलोचनाम्री ॥ १२ ॥
 किंचिरबलं भंगुरकंधरस्य ममञ्जटाजूटधरस्य शम्भोः ।
 प्रलम्भमाने किल कौतुकेन खिरं पुष्पुम्भे मुकुटेन्दुखण्डम् ॥ १३ ॥
 इति षट्पिधं बाललीलाविचित्रविषेष्टिनं
 ललितललितं सान्द्रानन्दं मनोहरमाचरन् ।
 अलभत परं बुद्धिं बह्वे दिने नयपीडनं
 स किल मबलं शान्दं शस्त्रं विषेद विमुष्यया ॥ १४ ॥

चतुश्चत्वारिंशः पाठः ।

सेनापतेः पुष्पमित्रस्य लेखः ।

पञ्चुकी-अयमिदानीं देवस्य सेनापतेः पुष्पमित्रस्य सखा-
शात्सप्राप्तस्यो लेखः प्राप्तः । प्रत्यक्षीकृत्येनं देवः । (राजा
सहस्रोत्थाय प्राप्तकं सोपचारं परिगृह्य शिरसि कृत्वा परिजना-
यार्पयति । लेखं च नाट्येन उद्घेष्टयति । उपविश्य वाचयति ।)
स्थिति । यशशरणात्सेनापतिः पुष्पमित्रो वैदिशस्थं पुत्रमापुष्मन्त-
मभिमित्रं स्नेहात्परिष्यज्यानुदर्शयति । विदितमस्तु । योऽसौ
राजसूययज्ञदीक्षितेन मया राजपुत्ररातपरिवृतं गोप्तारं वसुमित्र-
मादिरय संयत्सरोपावर्तनीयां निरर्गलस्तुरगो विमूढः ॥ सिन्धोर्द-
क्षिणे रोधसि धरम्रघातीकेन यवनानां प्रार्थितः । तत उभयोः
सेनयोर्महानासीत्सम्बन्धः ।

ततः पराङ्परराजित्य वसुमित्रेण धन्यिना ।

प्रसह्य द्वियमाणो मे याजिरात्रो नियतितः ॥ १ ॥

सोऽहमिदानीमंगुमतेव मगरः पौत्रेण प्रत्याहृताद्यो परपे ।
तदिदानीमक्रालहीनं विगतरोषचेतमा भवता वभूजनेन गह यज्ञ-
सेवनायागन्तव्यमिति ।

राजा-अनुगृहीतोऽस्मि ।

परित्रागिह-दिष्ट्या पुत्रविजयेन वम्पनी वर्धते ।

पञ्चचत्वारिंशः पाठः ।

कपटपत्रम् ।

भागुरायणः—शुभार अयं श्लोकः । राक्षसनाम्नाद्विदेयं मुद्रा ।

मलयकेतुः—मुद्रां परिपालयन्मुद्रपाटय दराय ।

भागुरायणः—(तथा कृत्वा दरायति ।)

मलयकेतुः—(वाचयति ।) स्वस्ति । यथास्थानं कुतोऽपि
कोऽपि कस्यपि पुरुषविरोधमवगमयति । अस्मत्प्रतिपक्षं निराकृत्य
दर्शिता वापि सत्यता सत्यवादिना । सांप्रतमेतेषामपि प्रथममु-
पन्यस्तसन्धीनामस्मत्सुहृदां पूर्वप्रतिज्ञावसन्धिपरिपणनप्रोत्साहनेन
सत्यसन्धः प्रीतिमुत्पादयितुमर्हति । एतेष्वेवमनुगृहीताः सन्तः
स्वामयधिनारोनोपचारिण्यममयिष्यन्ति । अविरमृतमेतत्सत्यवतः
स्मारयामः । एतेषां मय्ये केविदरेः कोपवृणान्यामर्दिनः
केविद्विपयेति । अलंकारत्रयं य सत्यवता यदनुप्रेषितं तदुप-
गतम् । यथापि श्लेषस्याशून्यार्थं विधिदनुप्रेषितं तदुपगमनीयम् ।
वायिकं चाततमादरमाध्मेतन्मिति ।

—शुभाराचसे

पद्मचत्वारिंशः पाठः ।

तारापीडस्य लेखः ।

अन्ध्राणीः रुक्मधावारं प्रनिराग्रेव पितुः समीपरागतमग्नि-
ज्ञानतरमाजेलहारक्रमशश्चिन् । पृततुरंगमञ्च प्रीतिविरागतिनं
चतुष्पा दूयरेवावृज्यन् । अत्र कश्चिन्तुराज्ञी तावः साह गर्वेण
परितनेताम्बा अ मन्त्रांतःपुरेति । अथागापुत्रमृत्यु प्रणामनन्तरं
तेव यथाज्ञापयतीति अभिप्रायः शेषादिनवमं पांश्वभूव । युवराजापु
गिरासि कृत्वा स्वयमेव च तदुत्सुच्य क्रमशः पठाठ ।

अर्थः । राजादिनीनः मन्त्रज्ञानमन्त्रादिगणपदोपरीकृतचर-
णार्थिन्दः परममाहेयसो महासत्तादिराजो वैवस्वाणीवः सर्वम-
न्त्राणां प्रवर्तनं चन्द्रादीन्मुद्रां चक्रानामुत्तमालिपतीन् चक्रानुस्मिन्मु-
द्रमात्रे नुस्मन्मुद्रयति । कुराजिन्मः प्रजाः । किन्तु द्विपानि
यस्यो मन्त्रादौऽदृष्टान् गतः । अत्रचन्द्रमण्डितं श्रीं इत्यम् । देवी
अ मन्त्रांतःपुरेति नमुनीना । अतो शेषवाचनसिद्धिरेव
प्रमाणवाच्यता नैवर्त्येति । रुक्मनामवेति च द्वितीयेऽप्यगुणेऽर्थे
निश्चिनमकाचयन् । अथ यथाज्ञापयति नाम उक्तपुत्रा तरेव
अ मुद्रार्थिन्दः यथाज्ञापयत्यवाचयन् ।

सप्तचत्वारिंशः पाठः ।

प्रकीर्त्यमाने ।

किं काप्येन कवेस्तेन किं काण्डेन च धन्यतः ।
 परम्य हृदये लग्नं न घूर्णयति वन्निष्ठः ॥ १ ॥
 सूर्यद्यम्बो पन्नो वृणो गदी धेनुश्च सञ्जनः ।
 एते परोरकाराय विधानेय विनिर्मिता ॥ २ ॥
 गुणदोषौ गुरौ गृह्णन्मदुर्येदाविवेशतः ।
 शिरसा शरायने पूर्वं परं कण्ठे सुरदाति ॥ ३ ॥
 एकेनापि सुपुत्रेण सिंदी स्वपिति निर्मयम् ।
 सदैव दशभिः पुत्रैर्मारं वहति गर्दभी ॥ ४ ॥
 राण्यः कण्ठार्धेय विद्यामर्धं च सञ्जयेत् ।
 राण्य्यागो कुतो विद्या कण्य्यागो कुतो धनम् ॥ ५ ॥
 कमले कमला शेते हरः शेते दिमालये ।
 शौराभ्यां च हरिः शेते मन्वे मत्कुण्यद्वया ॥ ६ ॥
 वृजन्तं राम रामेति मधुरं मधुराहारम् ।
 आरूढकयिताशास्त्र बन्धे वाल्मीकिचोदिलम् ॥ ७ ॥
 अथतुर्यदत्तो मन्त्रा द्विषादुरपरो हरिः ।
 अमाललोचनः शम्भुमंगलान्बादरायणः ॥ ८ ॥
 नरोको हि भवति स्त्रोको यत्र तिष्ठन्ति साधयः ।
 लकारो लुप्यते तत्र यत्र तिष्ठन्त्यसाधयः ॥ ९ ॥
 कान्पृच्छामः गुराः स्वर्गे निवसामो ययं भुवि ।
 किं वा काप्यरसः साधुः किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ १० ॥
 तावद्वा मारयेर्मानि यावन्माघस्य मोदयः ।
 उदिते मैषधे काव्यं क्व माघः क्व च भारविः ॥ ११ ॥

स्यस्ति पाणिनये तसौ यस्य रुद्रप्रसादतः ।
 आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बवतीजयम् ॥ १२ ॥
 यस्याधोरश्चिकुरनिकरः कर्णपुरो मयूरो
 मासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः ।
 हयो हयो हृदयवसतिः पंचबाणस्तु बाणः
 फेपो नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥ १३ ॥
 कथय कालिदासाद्याः कथयो वयमन्यमी ।
 पयंते परमाणौ च पदार्थः प्रतिष्ठितम् ॥ १४ ॥

—नानाकम्पेडु

अष्टचत्वारिंशः पाठः ।

प्रश्नोत्तरमालिका is a very good piece of advice in the form of questions and answers given by शंकराचार्य, a great Indian philosopher of अद्वैत school, who flourished in the eighth Century A. D.

प्रश्नोत्तररत्नमालिका ।

भगवन्किमुपादेयं गुरुवचनं हेयमपि च किमकार्यम् ।
 को गुरुरधिगततत्त्वः शिष्यदिनायोद्यतः सनतम् ॥ १ ॥
 कः पश्यतरो धर्मः कः शुचिर्हृदयस्य मानस गुरुम् ।
 कः पण्डितो विषयकी किं विषयवधोरणा गुरुषु ॥ २ ॥
 किं संसारे सारं बहूनां विविचिन्त्यमानमिदमेव ।
 किं मनुष्येष्टितमं स्वपरदिनायोद्यतं जगम् ॥ ३ ॥

वरमाद्भयमिदं मरणादग्धादिदं चो विशिष्यते रागी ।
 चः शूरो यो लज्जमालोचनवाचेर्न च ध्वयितः ॥ ४ ॥
 को मरुतः परधनुता किं सौख्यं सर्वसंगविरतिर्यो ।
 किं सत्यं भूतहितं प्रियं च किं प्राणिनामसत्यः ॥ ५ ॥
 किं मरणं मूर्खस्य किं धान्यं यद्यसरे दक्षम् ।
 क्षामरणात्किं शूलं प्रच्छदं पल्लवं पापम् ॥ ६ ॥
 कुत्र विधेयो यत्नो विद्याभ्यासे सशौचधे दाने ।
 कथधीरणा यय कार्या यस्यपरयोर्विपरधनेषु ॥ ७ ॥
 चः साधुः सद्वृत्तः कमध्यममाद्यप्यते त्यक्तद्वृत्तम् ।
 वेगं जितं जगदेतास्त्यतितित्प्रायता पुंसा ॥ ८ ॥
 वरय यये प्राणिगणः सन्यप्रियमापिशो भिनोतस्य ।
 यय रथातप्यं न्याप्ये पवि दृष्टादृष्टामादये ॥ ९ ॥

—शंकराचार्य

एकोनपञ्चाशः पाठः ।

वर्षाकालः ।

अथ स कालः संप्राप्तः समथोऽथ कलागमः ।
 संपश्य (यं) नभो मेघैः संवृतं विरिस्तत्रिभैः ॥ १ ॥
 नयमासधृतं गर्भं मास्करस्य नभस्तिथिः ।
 पीत्या रसं समुद्राणां योः प्रवृत्ते रसायनम् ॥ २ ॥
 शश्वत्सुमादृष्ट मेघसोपानपङ्क्तिभिः ।
 कुटुम्बाभुनमालाभिरलंकृतं दिवाकरः ॥ ३ ॥
 सन्ध्यारागोलितैस्ताम्रैरभ्युषि च पाण्डुभिः ।
 स्निग्धैरधपटञ्जैर्देवं समुषमिषाम्बरम् ॥ ४ ॥

मद्दमाकृतनिःश्वासं मन्थ्याचदनरञ्जितम् ।

आपास दृजलद भाति कामानुरमिषाम्बरम् ॥ ४ ॥

एषा शर्मपङ्क्तिः नयथागिपरिप्लुता ।

मीतेय शोकमग्ना मही याण्य विमृशति ॥ ६ ॥

मेघोदरयिनिर्मुक्ता कर्पूरदलशीतला ।

शक्यमञ्जलिभिः पानु याता केतवगन्धिन ॥ ७ ॥

एष कृष्णार्जुन शैलः कौतुकेभिर्यमितः ।

सुप्रीय इय शास्त्रागिथांगभिग्मिपिदपने ॥ ८ ॥

मेघकृष्णाजिनधरा धारायस्त्रांपयीनिन ।

मादनापुलिगुदा प्राधीता इय रर्थता ॥ ४ ॥

कस्याभिग्न्य हेमाभिर्विपुलिर्गन्धसाधिवम ।

अथ मन्त्रनिर्णयः मन्त्रमिश्राः १० ॥

नालमेवाभिसा शिशुमहन्ती प्रतिभाति मे ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

रजः प्रशान्तं सति मोक्षमनुनिता रक्षोवधमा पश्यान्मा ।

द्विपता द्विपात्रा यानु-अभि-गता यथा-गता यथा-न न- अयेया ॥१॥

कथञ्चित्कालं कथञ्चिद्वक्तव्यं न च प्रकृत्यन्तर्गतं विधानम् ।

कथयिष्ये कथयिष्यामि नमो नमः ॥ ५५ ॥ अथ अथ अथ अथ ॥ ५६ ॥

यदस्ति वदंस्ति नदंस्ति भास्ति श्वास्ति । न यान्ता नामाभ्यसति ।

मयो घनामलगात्रा यना० वा त्रिधर्मादृष्टान विज्ञोभन गवामाः ॥ १७ ॥

पञ्चाशः पाठः ।

हेमन्तवर्षेणम् ।

अयं स कालः सम्प्राप्तः प्रियो यस्ते प्रियंवद ।
 अलङ्घित इषामाति येन संवत्सः शुभः ॥ १ ॥
 नीहारपदपो लोकः पृथिवी सस्यमालिनी ।
 जलान्पनुपमोग्धानि सुभगो हन्ययादनः ॥ २ ॥
 प्राश्यकामा जनपदाः सम्पन्नतरणोरसाः ।
 विचरन्ति महीपाला यायार्थे विजिगीषवः ॥ ३ ॥
 सेयमाने दिशं सूर्ये दृढमन्तकसेविताम् ।
 विहीनतिलकेष स्त्री मोक्षरा दिक् प्रकाशते ॥ ४ ॥
 प्रकृत्वा दिमकोपादपो दूरसूर्यं च सांप्रतम् ।
 यथार्थनामा सुन्यक्तं दिमयान् दिमयान् गिरिः ॥ ५ ॥
 भवन्तसुखसन्ध्यारा मध्याह्ने शृणुतः सुखाः ।
 दिवसाः सुभगादिप्यारक्षापासलिलदुर्भगाः ॥ ६ ॥
 मृदुसूर्याः सुनीहाराः पट्टशीताः समादिताः ।
 ग्रन्थारण्या दिमध्यस्ता दिवसा भान्ति सांप्रतम् ॥ ७ ॥
 निवृत्ताकाशशयनाः पुष्यनीता दिमादृशाः ।
 शीतपृष्ठतरायामास्त्रिषामा यान्ति सांप्रतम् ॥ ८ ॥
 रविसंक्रान्तसौमाम्यस्तुषारादक्षमश्वलः ।
 निःश्वासान्ध इषादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशने ॥ ९ ॥
 उपोत्समा तुषारमणिना पौर्णिमास्यां न यज्जने ।
 शीतेष चातपश्यामा लक्ष्यते ॥ १० ॥
 प्रकृत्वा शीतलरपशो दिमकृद्दय सांप्रतम् ।
 प्रकाति पश्चिमो वायुः काले विगुणशोतकः ॥ ११ ॥

बाणदध्नान्यराणानि ययगोश्रमयन्ति च ।
 शोमन्तेऽभ्युदिने मूर्धे नदद्भिः शौच्यसारसैः ॥ १२ ॥
 मयूखेक्षपसपेद्भिर्दिमनीद्वारसंवृतैः ।
 दूरमभ्युदितः सूर्यः शशाङ्क इव लक्ष्यते ॥ १३ ॥
 जराभ्रमूर्धितैः पद्मैः शीर्णकेशरकर्णिकैः ।
 मालशेषा दिमध्यस्ता न भान्ति कमलाकराः ॥ १४ ॥

—भारव्यकरे

एकपञ्चाशः पाठः ।

शिशुपालस्य सन्तापः ।

वैराग्यायन उवाच—

ततोऽभिषेचनीयेऽहिं ब्राह्मणा राजभिः सह ।
 अन्तर्धेद्वौ प्रविशितुः सत्काराद्वा महर्षयः ॥ १ ॥
 ततो मीमोऽप्रवीद्राजन्धर्मपञ्चं युधिष्ठिरम् ।
 कियतामर्हणां राज्ञां यथाहमिति भारत ॥ २ ॥

युधिष्ठिर उवाच—

कस्मै मयाग्नयतेऽर्धमेकस्मै कुरुनन्दन ।
 उपनीयमानं युस्तं च तन्मे हृदि पितामह ॥ ३ ॥

वैरा० ६०—

ततो मीमः शान्तनवो बुद्ध्या निधित्य धीर्यथान् ।
 धार्प्येयं मन्यते कृष्णं पूजनीयतमं भुवि ॥ ४ ॥
 एष होषां समस्तानां तेजोयत्नपराक्रमैः ।
 मध्ये तपधियामाति ज्योतिषामिव मास्कट ॥ ५ ॥

तत्रैव धीमान्मनुजान् मरुदेव इत्यपराह ।
 कथञ्चेत्य विचिन्वन्नाथोवापादेनमुत्तमम् ॥ ६ ॥
 अत्रिजगत् सङ्गच्छन्त्यान्मरुदेव वंशजा ।
 तिरुचालः पुनः वृक्षः वातुरेवं न वदामि ॥ ७ ॥
 स इत्यप्य धीमं व धमेगत्र व वीरति ।
 कथारिचिन्वन्नेवं वेदिनामो महात्मनः ॥ ८ ॥

(१०१) अथ—

नाथमर्हति बाभ्रुर्वसिष्ठनिवत् महात्मनु ।
 मरुतरिषु बाभ्रुव राज्ञस्त्वर्षिषांस्तथा ॥ ९ ॥
 बाला वृक्षं न ज्ञानीष्व धर्मः वृक्षो हि पञ्चधा ।
 अथ च वृक्षानिबालो ह्यप्यमोऽप्यदर्शितः ॥ १० ॥
 त्यादयो धमेवृक्षो हि वृक्षांश्च त्रिविधमपि ।
 मध्वप्यधिकः प्रीत्यो लोकेष्वप्यमनः सताम् ॥ ११ ॥
 अथवा मध्वमे वृक्षे ऋषिरे वृक्षपुंगव ।
 वातुरेवं विद्यते वृक्षे कथमर्हति तन्नुतः ॥ १२ ॥
 आचार्ये मन्वसे ह्यप्यमपि वृक्षमन्दन ।
 होले निवृत्ति बाभ्रुर्वे कस्माद्वर्षितवानिति ॥ १३ ॥
 अथिष्व मन्वसे वृक्षमपि वृक्षमन्दन ।
 विनायकं विद्यते वृक्षे कथं वृक्षोर्षितमपि ॥ १४ ॥
 प्रीत्यो ह्यप्यमपि राज्ञश्च विद्यते वृक्षमन्वसे ।
 स्वप्नन्दनपुङ्गे राज्ञश्च वृक्षोर्षितमपि ॥ १५ ॥
 वृक्षोर्षितं च राज्ञश्च विद्यते वृक्षमन्वसे ।
 वृक्षे च भरताचार्ये कथं वृक्षमप्यर्षितः ॥ १६ ॥
 अथवा मन्वसे प्रीत्योऽपि वृक्षमन्वसे ।
 हि राज्ञमिदानीं तं वृक्षमन्वसे भारत ॥ १७ ॥

ययं न ॥ मयादस्य कौन्तेयस्य महात्मनः ।
 प्रयच्छामः करान्सर्वे न लोभाच्च ख सान्त्वनात् ॥ १८ ॥
 अस्य धर्मप्रवृत्तस्य पार्थिवत्वं चिकीर्षतः ।
 करान्सौ प्रयच्छामः सोऽयमस्माच्च मन्यते ॥ १९ ॥
 योऽयं वृष्णिकुले जातो राजानं हतवान्पुरा ।
 जयसन्धमद्वात्मानमन्यार्थेन दुरात्मवान् ॥ २० ॥
 अद्य धर्मान्नता खैव व्यपहृष्टा युधिष्ठिरात् ।
 दर्शितं हृषण्यं च हृण्णेऽर्थस्य निवेदनान् ॥ २१ ॥
 दृष्टो युधिष्ठिरो राजा दृष्टो भोष्मच्च पादयः ।
 पासुदेवोऽप्ययं दृष्टः सर्वमेतद्ययातयम् ॥ २२ ॥

—मभाष्येति

द्वापश्चाशः पाठः ।

शिशुपालस्य वधः ।

गीष्म वधाच्च—

रुत्रियः रुत्रियं जित्वा रणे रणरुतां वरः ।
 यो मुञ्चति ययं हृत्वा गुरुर्मयति तस्य ततः ॥ १ ॥
 अस्यां हि समिश्रो राक्षसेकमन्यजितं मुनिः ।
 न पश्यामि मदीशालं सान्त्वनीपुत्रतेजसा ॥ २ ॥
 न हि केयतमस्माकमपमर्त्यनमोऽस्मृतः ।
 अयातामपि लोकानामयं नीपो महामुक् ॥ ३ ॥
 दृष्टेन हि मिना युद्धे बहवः रुत्रियर्षमाः ।
 आगस्त्यं च वाप्येवं निबिजेन प्रतिष्ठितम् ॥ ४ ॥

धानवृक्षो द्विजातीनां क्षत्रियाणां बलाधिकः ।
 पैश्यानां धान्यघनवान् शूद्राणामेव अन्मतः ॥ ५ ॥
 पूज्यतापाय गोविन्दे देतुं द्राघवि संस्थितौ ।
 वेदयेद्भाग्यविज्ञानं बलं चाभ्यधिकं तथा ॥ ६ ॥
 तमिमं सन्धसंपन्नमाचार्यं पितरं गुरुम् ।
 अर्घ्यमर्चितमर्चोर्दं सर्वं संशानुमर्दय ॥ ७ ॥
 कथं तु पुरयो बालः शिशुपालो न युष्यते ।
 सर्वत्र सर्वदा कृष्णं तस्मादेवं प्रभावते ॥ ८ ॥

मिशु० ४०—

विभीषिकाभिर्वह्नीभिर्मौषयस्सर्वपापिधान् ।
 न व्यपन्नपसे कस्माद्भुजः सङ्कुलपांसन ॥ ९ ॥
 नायि मौरिषि सम्पदया यथाग्धो वाग्धमन्विषात् ।
 तथामृता हि कौरव्या येषां भीष्म स्वमग्रयोः ॥ १० ॥
 अघलितस्य मूर्त्तस्य केचन स्तोत्रमिच्छतः ।
 कथं भीष्म न ते जिह्वा शतधेवं विदीर्यते ॥ ११ ॥
 यद्यनेन हता बाल्ये शङ्कुनिधिप्रमत्र किम् ।
 तौ बाह्वधृपभौ भीष्म यौ न बुद्धविशारदौ ॥ १२ ॥
 चैतनारदितं काष्ठं यद्यनेन निपातितम् ।
 पादेन शकटं भीष्म तत्र किं हृतमद्भुतम् ॥ १३ ॥
 बल्मीकमात्रः सतादं यद्यनेन धृतोऽप्यलः ।
 तदा गोपर्धनो भीष्म न तच्चित्रं मर्तं मम ॥ १४ ॥
 गोघ्नः त्वीप्सद्य सम्भीष्म त्वशाक्यापदि पून्यते ।
 एवंभूतद्य यो भीष्म कथं स स्तवमर्दति ॥ १५ ॥
 असी मतिमतां श्रेष्ठो य एष अगतः प्रभुः ।
 अनादनः सर्वमिति तत्सर्वं वितर्पे मुषम् ॥ १६ ॥

को हि धर्मिणमात्मानं जानन् ज्ञानविशं वरः ।
 कुर्याद्यथा त्वया भोपा कृतं धर्ममवेक्षता ॥ १७ ॥

भी० उ०—

उक्तस्योक्तस्य नेहान्तमहं समुपलक्षये ।
 यत्तु यस्यामि तत्सर्वं शृणुष्यं यत्तुधाधिपाः ॥ १८ ॥
 एष तिष्ठति गोविन्दः पूजितोऽस्माभिरच्युतः ।
 यस्य यत्त्यरते युद्धिर्मरणाय स माधवम् ॥ १९ ॥
 कृष्णमाह्वयतामद्य युद्धे चक्रवर्त्तयाम् ।
 पायवस्वैव देवस्य वेदं विशतु पातितः ॥ २० ॥

शि० उ०—

आह्वये त्यां रणे गच्छ मया सार्धं जनार्दन ।
 पायवद्य निदन्मि त्यां सहितं सर्वपाण्डवैः ॥ २१ ॥

कृष्ण उ०—

शृणुयन्तु मे महीपाला येनैतत्प्रामितं मया ।
 अपराधशतं क्षाम्यं मातुस्त्वैव याचने ॥ २२ ॥
 दत्तं मया याचितं च तदे पूर्णं हि पार्थिवाः ।
 अभुना मारयिष्यामि पश्यतां यो महीक्षिताम् ॥ २३ ॥

वे० उ०—

यद्यमुक्त्या यदुश्रेष्ठकोटिराजस्य तत्प्रयात् ।
 अपादरद्विष्टुः कुञ्जक्रेणामित्रकर्षणः ॥ २४ ॥
 जनधे मयपर्वं घातः पपात ज्वलिताग्निः ।
 कृष्णेन निदते वीर्ये चत्वाल च यदुन्धरा ॥ २५ ॥

नो हि मूढदत्युच्छिन्नतोऽपि परैरप्यारुह्यमाणमात्मानं न चेतयते ।
 न च शक्तः माध्यं माधनं वा विमन्य वर्तितुम् । अयथावृत्तश्च
 कर्मसु प्रतिहन्यमानः स्वैः परैश्च परिभूयते । न चावज्ञातस्याज्ञा
 प्रभवति प्रज्ञानां योगक्षेमाराधनाय । अतिशयान्तरासनाश्च प्रजा
 यत्किञ्चनपादिन्यो यथाकथंचिद्वर्तिन्यः सर्वाः स्थितीः मंदिरेषु ।
 निर्मर्यादश्च लोको लोकादितोऽमुत्तश्च स्वामिनमात्मानं च भ्रंशयेत् ।
 आगमदीपदष्टेन स्वत्वध्वना मुच्यंन वनेते लोक्यात्रा । दिव्यं हि
 पञ्चभूतमयद्रविष्यत्सु व्यवहितविप्रकृष्टादिषु च विरयेषु शाखं
 नामाप्रतिहतवृत्ति । तेन हीनः मनोरप्यायतापिशालयांलौचनयो-
 रग्य एव जन्तुः, अयंदरुनेष्वमाभर्ष्यान् । अतो विहाय बाह्य-
 विद्यास्यमियंगमागमयस्व दण्डनीतिं कुलविद्यां, तदर्थानुष्ठानेन
 चार्वाकितराभितमिद्विरस्यलितशासनः शाधि पिरमुदाधिमेनका-
 मुषीमिति ।

एक एव गृह्यदमो निधनेऽप्यनुपाति यः ।

शरीरेण समं गच्छेत् सर्वमप्यनु गच्छति ॥ ३ ॥

न तनो हि सदापात्रे प्राणा मायां न निष्ठति ।

न पुत्रमित्रौ न ज्ञानिधर्ममिच्छति केचनः ॥ ४ ॥

यत्प्राणव्ययकोऽसौ धर्मप्राणपि निर्धनः ।

धृतप्राणपि गृह्येद्य यो धर्मयिमुनो जनः ॥ ५ ॥

इदं नरकव्याधेर्द्विक्रित्सां न करोति यः ।

गत्या निरोधस्थानं न रोगी किं करिष्यति ॥ ६ ॥

जरां मृत्युं मय व्याधिं यो जानाति स पण्डितः ।

स्यस्यस्तिष्ठेन्निर्वीर्येन्द्रा स्वपेन्द्रा केनचिद्वसेन् ॥ ७ ॥

तुल्यजातिययोरुपाहृतान्प्रशयति मृत्युना ।

न हि तत्रास्ति ते प्राप्सो यद्वयदूदये तत्र ॥ ८ ॥ इति ।

ततो वैराग्यमापन्नो यत्सराजो भोजं क्षमस्येत्युक्त्वा प्रणम्य
 तं च रथे निवेश्य नगराद्वाहिर्धने तमसि गृहमागम्य भूमिगृहा-
 न्तरे निक्षिप्य भोजं ररक्ष । स्वयमेव कृत्रिमविद्याविद्विः सकुण्डलं
 स्फुरद्वक्त्रं निर्मीलितनेत्रं भोजकुमारमस्तकं धारयित्वा तच्चादाय
 कनिष्ठो राजमयनं गत्वा राजानं नत्वा प्राह । धीमता यदादिष्टं
 सत्साधितमिति । ततो राजा च पुत्रवधं ज्ञात्वा तमाह । यत्स-
 राज, खड्गप्रहारसमये तेन पुत्रेण किमुक्तमिति । यत्सस्तत्प-
 त्रमदात् । राजा स्वभार्याकरेण दीपमानीय तानि पत्राक्षराणि

मान्धाता च मदीयनि. हनयुगाल्मकारभूतो गतः ।
 रोमुयेन मदोद्धो विगच्छत कासा दशास्यान्तकः ।
 अन्धे चापि सुधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिव्य भूषणे
 नैवेनापि रामे गता वायुमयी शुभ्रज न्वया वाग्यनि ॥ ६ ॥

राजा च तदर्थे क्षाया गुर्यातो भूमौ पश्यत । ततश्च
 देवीहरवगलपलितपेलाप्यलानिलेन समंशो भूया देवि गतं मां
 तपूरा हा हा पुत्रपातिनमिति विलपन्नुग्र ॥६॥ दारपालानात्पाप
 माद्वलाननिपतेऽप्यह । ततः स्वाक्षया समागतान्माद्वलान्मा
 मया पुत्रो हतस्तस्य मावधिभं बदम्यमिति बदन्तं ते तमूषुः ।
 राजन्, सदमा बद्धिमविरोति ।

—भोजनकथने

पञ्चपञ्चाशः पाठः ।

भोजस्य शापप्राप्तिः । द्वितीयो भागः ।

ततः रामोऽप्य दुष्टिगतगरः पदः । यथा त्वं दत्ताधर्म-
 देवताऽपाधमो बलमात्रः । तव विदुः रामं दत्ता निन्दुः एतेन
 तेन त्वदुन्मो भोजः स्वरहितः । तव त्वया निन्देत्त-दत्तम् ।

च निन्दपरिद्वान्धमिति मरुवादिदि दान्धे दुरामात ।
 विदधनि तथाऽपराधे अ-म्य ददा कृथा मरुति ॥ १ ॥
 अपराधोपचारो दस्य मरुति विदुःतिम् ।

एक एव मुह्यद्भर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।

शरीरेव समं नायं सर्वमन्यद्गु गच्छति ॥ ३ ॥

न ततो हि सदापार्थे मात्रा भार्या च तिष्ठति ।

न पुत्रमित्रौ न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलः ॥ ४ ॥

यत्नवानन्यराकोऽसौ धनवानपि निर्धनः ।

श्रुतवानपि मूर्खश्च यो धर्मविमुखो जनः ॥ ५ ॥

इद्वैव नरकव्याधेयिकित्सां न करोति यः ।

गत्या निरौषधस्यानं न रोगी किं कालेष्यति ॥ ६ ॥

अयं मृत्युं भयं व्याधिं यो जानाति स पण्डितः ।

स्वल्पस्तिष्ठेन्निषादेन्द्रा स्वयंद्रा केनाविदसेत् ॥ ७ ॥

तुल्यज्ञातिवयोरुपाहृतान्यरपत्रि मृत्युना ।

न हि तत्रास्ति ते प्राप्ते यज्ञयद्दयं तत्र ॥ ८ ॥ इति ।

ततो वैराग्यमापन्नो वासराजो भोजं क्षमस्येत्पुत्राया प्रणम्य
 स च रमे निवेश्य नगराद्वाहिर्धने समसि गृहमागम्य भूमिगृहा-
 न्तरे निश्चिन्त्य भोजं ररत् । स्वयमेव कृत्रिमविद्यापेद्भिः सङ्कल्प-
 दुरद्वयं निर्मितिनेत्रं भोजकुमारमलकं वारयित्वा तत्रादाय
 अनिष्टो राजभवनं गत्वा राजानं गत्वा प्राह । भीमता यदादिदं
 कम्पायितमिति । ततो राजा च पुत्रवधं ज्ञाया समाह । वत्स-
 राज, यत्रवहारममये तेन पुत्रेण हिमुक्तमिति । वत्सराज-
 प्रमदान् । राजा स्वभार्याकरेण दीपमानीय तानि वत्सराज-
 वाचयति ।

मान्धाता च मदीपतिः कृतमुग्रासंकारभूतो गतः
 सेतुर्धेन मदीर्धो विरचित कासी दशास्यान्तकः ।
 ऋषे चापि पुष्टिष्ठिर्यसृतयो याता दिवं भूपते
 मैकेनापि समे गता वसुमती मुञ्च स्वया यास्यति ॥ ६ ॥

राजा च तर्धे शाखा गुण्यासो भूमौ पपात । ततश्च
 देवीहरकमलपालितपेक्षान्धरानिक्षेन ससंज्ञो भूत्वा देवि मा मां
 स्मृता हा हा पुत्रपातिनमिति विसृपन्धुरर इव हाग्यालानानाप्य
 माक्षयानानपतेन्याह । ततः स्वाक्षया समागतान्माक्षयाभ्रत्या
 मया पुत्रो दत्तस्त्वय मापश्चिपं वक्ष्यामिति वदन्तं ते समूधुः ।
 राजन् , सदसा षड्विम्बाविरोति ।

—मोक्षवन्द्ये

पञ्चपञ्चाशः पाठः ।

मोक्षस्य राज्यप्राप्तिः । द्वितीयो भागः ।

ततः समेत्य पुष्टिसगरः प्राह । यथा त्वं राजापमस्त-
 धैवामाज्याधमं वत्सराजः । तव किल राज्यं वक्ष्या सिन्धुसन्तरेण
 तेन त्वदुत्सर्गे भोगः स्थापितः । तथ त्वया विगृह्येतान्यत्तवम् ।

कतिपयदिपतरथायिनि मरुकारिदि यौवने दुरामान् ।
 विदधति तयाऽपराधं अन्यैश्च यथा युया भवति ॥ १ ॥
 वपनात्प्रापकासे यस्य मञ्जति निरसृतिम् ।

पापाणहृदयस्यास्य जीवतीत्यभिधा मुधा ॥ २ ॥

राशि धर्मिणि धर्मिष्ठाः पापे पापपराः सदा

राजानमनुवर्तन्ते यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ३ ॥

ततो रात्रावेव वह्निप्रवेशनं निश्चिते रात्रि सर्वे सामन्ताः
पौराश्च मिलिताः । पुत्रं हत्वा पापमयाङ्गीतो नृपतिर्वह्निं प्रविराटीति
किंवदन्ती सर्वत्राजनि । ततो बुद्धिसागरो द्वारपालमाहूय न केनापि
भूपालमवनं प्रवेष्टव्यमित्युक्त्वा नृपमन्तःपुरे निवेशय सभायामेव-
की सन्नुपविष्टः । ततो राजमरणवार्तां श्रुत्वा वत्सराजः समा-
गृह्णामागत्य बुद्धिसागरं नत्वा शनैः प्राह । तात, मया भोजराजो
यज्ञित इति । बुद्धिसागरश्च कर्णे तस्य किमप्यकथयन् । तच्छ्रुत्वा
वत्सराजश्च निष्क्रान्तः । ततो मुहूर्तेन कोऽपि करञ्जलितदन्तीन्द्र-
वन्तदण्टो विरचितप्रत्यमजटाकलापः कर्पूरकरम्बितमासितोद्भृतिव-
सञ्जलतनुमूर्तिमान् मन्मथ इव स्फटिककुण्डलमण्डितकर्णयुगलः
कौरोयकौपीनो मूर्तिमांश्चन्द्रचूड इव सभां कापालिकः समागतः ।
तं वीक्ष्य बुद्धिसागरः प्राह । योगीन्द्र, कुत आगम्यते । कुत्र ते
निवेशश्च । कापालिके त्वयि यच्चमत्कारकारी कलाविशेष औषधि-
विशेषोऽप्यस्ति । योगी प्राह—

देरो देशे मयने मयने मयने तथैव मिश्राक्षम् ।

सरसि च नद्यां सलिलं शिथ शिथ तत्पार्थयोगिनां पुंसाम् ॥ १० ॥

ग्रामे ग्रामे कुटी रम्या निर्भरे निर्भरे जलम् ।

मिश्रापां सुखमं खाद्यं त्रिमयः किं प्रयोजनम् ॥ २ ॥

देव, अस्माकं नैवो देवाः । सकलभूमरुढलं भ्रमामः ।
गुरूपदेरो तिष्ठामः । निखिलं भुवनतलं करतलामलकवन्
परयामः । सर्पदष्टं विषज्याकुलं रोगमस्तं शस्त्रभिन्नशिरस्कं
अलशियिलितं, तात, तत्क्षणादेव विगलितसकलाम्याधिसंशयं
कुर्म इति ।

राजाऽपि रुद्वपान्तर्दित एव भुतसकलपृष्ठान्तः सभामागतः
बापालिकं दरद्वयप्रणम्य योगीन्द्र, रुद्रवर्य, परंपकारपरायण,
महापापिना मया हतस्य पुत्रस्य प्राणदानेन मां रक्षेत्याह ।
अथ बापालिकोऽपि राजम्, मा भैषीः । पुत्रस्तो न मरिष्यति ।
शिषप्रसादेन गृहमेष्यति । परं रमरानभूमौ बुद्धिसागरेण सह
होमद्रव्याणि प्रेषयेत्यबोधम् । ततो राजा बापालिकेन बहुव्रतं
तत्सर्वं तथा हर्षिति मुद्धिसागरः प्रेषितः ।

ततो राजौ गृहरूपेण भोजोऽपि तत्र नदीपुत्तिने नीतः ।
योगिना भोजो जीवित इति प्रथा च समभून् । ततो राजेन्द्रारूढो
बान्दिभिः स्तूपमानो भेरीमृदंगादिघोषैर्जंगद्विधिरुर्ध्वन्योरुमात्य-
पश्चिंतो भोजराजो राजभवनमगान् । राजा च तस्मालिङ्ग्य रोदिति ।
भोजोऽपि रुदन्तं सुखं निवार्यास्तोषीन् । ततः मन्तुष्टो राजा
निजसिंहासने तस्मिन्निवेशयित्वा रुद्रचामराभ्यां भूषयित्वा तस्मै
राज्यं ददौ । निजपुत्रेभ्यः प्रत्येकमेकैकं ग्रामं दत्त्वा परमप्रेमास्पदं
अयन्तं भोजनिक्षरो निवेशयान्नाम । ततः परलोकपरिजालो

मुञ्जोऽपि निजपट्टराक्षीभिः सह तपोवनमूर्ध्नि गत्वा परं तपस्ते-
भोजमूपालश्च देवत्राक्षणप्रसादाद्राज्यं पालयामास ।

—भोजक

पट्टपञ्चाशः पाठः ।

विदुरनीतिः ।

घृतगट्ट त्वाच—

श्रोतुमिच्छामि ते धर्म्यं परं नैःश्रेयसं वचः ।
अस्मिन्त्राजर्विधंशे हि त्वमेकः प्राज्ञसंमतः ॥ १ ॥

विदुर त्वाच—

दुर्योधने सौथले च कर्णे दुःशासने तथा ।
एतेष्वैश्वर्यमाधाय कथं त्वं भूतिमिच्छसि ॥ २ ॥
आत्मज्ञानं समारभस्ति तेषां धर्मेनित्यता ।
यमर्थाप्राप्तकरोन्ति स वै पण्डित उच्यते ॥ ३ ॥
निषेधने प्रशस्तानि निन्दितानि न सेवते ।
अनास्तिकः अश्वात्त एतत्पण्डितत्वक्षणम् ॥ ४ ॥
क्रोधो हर्षश्च दर्पश्च द्वीः स्मरमो मान्यमानिता ।
यमर्थाप्राप्तकरोन्ति स वै पण्डित उच्यते ॥ ५ ॥
यस्य हृत्पथं न जानन्ति मित्रं वा मन्त्रितं परे ।
हृत्पथेयाम्य जानन्ति स वै पण्डित उच्यते ॥ ६ ॥
यस्य हृत्पथं न विजन्ति शीतमुष्णं मयं रतिः ।
समृद्धिरसमृद्धिषां न वै पण्डित उच्यते ॥ ७ ॥

मुञ्जोऽपि निजपट्टरात्रीभिः सह तपोवनभूमिं गत्वा परं तपस्ते ।
भोजमूपासश्च देवत्राक्षणप्रसादाद्राज्यं पालयामास ।

—मोक्षसूत्रे

पट्टपञ्चाशः पाठः ।

विदुरनीतिः ।

धृतराष्ट्र उवाच—

भोतुमिच्छामि ते धर्म्यं परं नैर्धेयसं वचः ।
अस्मिन् राजर्षियंशे हि त्वमेकः प्राज्ञसंमतः ॥ १ ॥

विदुर उवाच—

दुर्योधने सौयले च कर्णे दुःशासने तथा ।
एनेत्येभ्यः प्रमाधाय कथं त्वं भूतिमिच्छसि ॥ २ ॥
आत्मज्ञानं समारंभस्ति निष्ठा धर्मनिष्पत्ता ।
यमर्थाप्राप्तकर्मणि स वै पण्डित उच्यते ॥ ३ ॥
निरेयने प्रशस्तानि निर्दिष्टानि न सेयते ।
अनात्मिकः अध्याय एतत्पण्डितमहात्मनः ॥ ४ ॥
क्रोधो हर्षश्च क्षोभश्च द्वेषश्च स्तम्भो मान्यमानिता ।
यमर्थाप्राप्तकर्मणि स वै पण्डित उच्यते ॥ ५ ॥
यस्य हृदये न ज्ञानमिदं मित्रं वा मन्त्रितं परे ।
एतमेवायं ज्ञानमिदं स वै पण्डित उच्यते ॥ ६ ॥
यस्य हृदये न विघ्नमिदं शीतगुण्यं मये रतिः ।
ममृजिष्यसमृजिष्यौ न वै पण्डित उच्यते ॥ ७ ॥

सुपूरा वै शुनदिका सुपूरो मूषिकाञ्जलिः ।
 सुस्तप्तोपः कापुदपः स्वरूपकेनैव तृप्यति ॥ ६ ॥
 अप्यदेरादञ्जदं मा खेय निधनं वज्र ।
 अपि वा संशये प्राप्य जीवितेऽपि पराशमेः ॥ ७ ॥
 अप्यटेः श्वेनवन्निष्ठं पश्येत्स्वं विपत्तिमम् ।
 पियदन्वाऽधया तूष्णीं ध्योस्त्रीवापरिष्कितः ॥ ८ ॥
 त्यमेवं प्रेतयच्छेदे कस्माज्जदतो यथा ।
 वसिष्ठ हे कापुदप मा स्यार्प्ताः शत्रुनिर्जितः ॥ ९ ॥
 माऽस्तं गमस्त्वं रूपणो विधूयस्व स्वकर्मणा ।
 मा मध्ये मा जघन्ये त्वं माऽधो भुस्तिष्ठ गर्जितः ॥ १० ॥
 मुहूर्तं ज्वलितं धेयो न च धुमापितं विरम् ।
 मा इ स्म कस्यचिदुतेऽजनि राक्षः खरो मृदुः ॥ ११ ॥
 हन्वा मानुष्यकः कर्म सुत्वाऽऽजि यावदुत्तमम् ।
 धर्मस्यावृण्वमानोति न चात्मानं विगर्हते ॥ १२ ॥
 कलम्या यदि वा लम्बा मानुशोचति परिहृतः ।
 आनन्तर्यं चारभते न प्राणानां धनापते ॥ १३ ॥
 उद्गाथयस्व धीर्वै वा तां वा गच्छ भुषां गतिम् ।
 धर्मं पुत्राग्रतः हन्वा किं निमित्तं हि जीवसि ॥ १४ ॥
 यस्य वृत्तं न जल्पन्ति मानवा मदवन्नुतम् ।
 राशिपर्यन्तमात्रं स मैव स्त्री न पुनः पुमान् ॥ १५ ॥
 भुतेन तपसा वापि धिया वा विजयेण वा ।
 जनाभ्योऽभिभयस्याभ्याम्कर्मणा हि स वै पुमान् ॥ १६ ॥
 न त्वेष जादमीं कापालीं वृत्तिमेपितुमर्हसि ।
 नृशस्यामयशस्यां च दुःखां कापुदपोचिताम् ॥ १७ ॥
 निरमर्षं निरुत्साहं निर्वायमस्तिन्दमम् ।
 मा स्म सीमन्तिमी काचिज्जगतेषु प्रमीत्यम् ॥ १८ ॥

एकः स्यादु न भुञ्जीत एकचार्याश्च चिन्तयेत् ।
 एको न गच्छेदध्वानं नैकः सुतेषु जागृयात् ॥ २१ ॥
 द्वाविमौ कण्टकौ तीक्ष्णौ शरीरपरिशोषिणौ ।
 यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः ॥ २२ ॥
 द्वाविमौ पुरुषत्रयाश्च सूर्यमण्डलभेदिनौ ।
 परिधाइ योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ॥ २३ ॥
 घत्वारि ते तात गृहे वसन्तु धियाभिजुष्टस्य गृहस्थधर्मैः ।
 वृद्धो धातिरयसन्नः कुलीनः स्वस्वा दरिद्रो भगिनी चानपत्या ॥ २४ ॥

—उद्योगपर्वणि

सप्तपञ्चाशः पाठः ।

ओजसि विदुलावचनम् ।

विदुला नाम राज्ञ्या जगद्दे पुत्रमौरसम् ।
 निर्जितं सिन्धुराजेन शयानं दीनचेनमम् ॥ १ ॥

विदुलोवाच—

अमन्दन मया ज्ञात द्विपता दर्शयधन ।
 न मया त्वं न पित्रा न ज्ञात काव्यागतो हामि ॥ २ ॥
 निर्मन्युध्यायसंख्येय पुरुष ऋषिमाधन ।
 यावर्चायं निराशोऽसि कल्याणाय भूय यद् ॥ ३ ॥
 माऽऽत्मानमयमम्यस्य मेनमन्नेन र्षीमह ।
 मनः कृत्या सुकल्याण मा भैर्य्य प्रतिगृह्य ॥ ४ ॥
 उनिष्ठ हे कापुरुष मा शेष्येय पराजित ।
 अमित्राश्चन्द्र्यन्तर्वाधिमानो वन्धुराजान ॥ ५ ॥

सुपूरा वै पुनरदिका सुपूरो भूपिकाव्रतिः ।
सुसन्तोषः कापुदयः स्वल्पकेनैव वृष्यति ॥ ६ ॥
अप्यदेरादज्जन्दां मा शेष निधने व्रज ।

अपि वा संशये प्राप्य जीवितेऽपि परावमे ॥ ७ ॥
अप्यदेः श्वेनयजिदं पर्येस्थं विपरिमन् ।
विषदन्त्याऽथवा गृप्तीं ध्योतीयापरिशंकितः ॥ ८ ॥

त्यनेन प्रेतयज्येवे कस्माज्जदतो यथा ।
कलिष्ठ दे कापुदय मा स्थाप्तीः शुशुनिर्जितः ॥ ९ ॥
माऽस्तं गमस्यं कृपणो विधूयस्य स्वकर्मणा ।

मा मय्ये मा जयम्ये स्वं माऽधो भूस्तिष्ठ गर्जितः ॥ १० ॥
मुहूर्तं ज्यलितं धेयो न च धूमापितं विरम् ।
मा ह स्म कस्यचिद्गोदेऽजानि राहः करो मृदुः ॥ ११ ॥

कृत्वा मानुष्यकं कर्म शुत्वाऽऽजि वायदुत्तमम् ।
धर्मस्यानुत्पन्नाजोति न चामाने विगर्हते ॥ १२ ॥
अलम्बा यदि वा लम्बा मानुशोचति परिद्वतः ।

आनन्तर्यं चारभते न प्राणानां धनायते ॥ १३ ॥
उद्गाययस्य धीर्यं वा तां वा गच्छ ध्रुवां गतिम् ।
धर्मं पुत्राग्रतः कृत्वा किं निमित्तं हि जीवसि ॥ १४ ॥

यस्य कृत्तं न अल्पन्ति मानवा मददन्तम् ।
राशिबर्धनमात्रं स नैष रवी न पुनः पुमान् ॥ १५ ॥
भुतेन तपसा वापि धिया वा विप्रमेण वा ।

अनाम्योऽभिभवस्थन्याकर्मणा हि स वै पुमान् ॥ १६ ॥
न त्येव आत्मी कापाली कृत्तिमेविनुमर्हसि ।
नुरांस्यामयशस्यां च दुःखां कापुदयोचिताम् ॥ १७ ॥

निरमर्यं निरुत्साहं निर्पायंमरिजम्बनम् ।
मा स्म सीमस्तिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥ १८ ॥

एकः स्यादु न भुञ्जीत एकज्यायां च चिन्तयेत् ।
 एको न गच्छेदध्यानं नैकः मुनेषु ज्ञागृपात् ॥ २१ ॥
 द्वाविमौ कण्टका त्रीणि शरीराणि शोषिणी ।
 यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यन्त्यनीश्वरः ॥ २२ ॥
 द्वाविमौ पुरुषाश्च सूर्यमण्डलभेदिनौ ।
 परित्राह योगयुक्तश्च रणे चाग्निमुक्षो हतः ॥ २३ ॥
 घत्वारि ते तात गृहे वसन्तु धियाभिजुष्टस्य गृहस्थधर्मैः ।
 धृष्टो घातिर्यस्य च कुलीनः स्यादरिष्टो मणिर्नो घातय्यात् ॥ २४ ॥

—सप्तमः—

सप्तपञ्चाशः पाठः ।

भोजमिव विदुलावचनम् ।

विदुला माम राज्ञ्या जगद्वै पुत्रमात्मनम् ।
 निर्जितं मिथुगजेन शयानं दीनयेनमम् ॥ १ ॥

विदुलोवाच—

अतस्त्वं मया ज्ञातं द्विषतां दृश्यधनम् ।
 न मया त्वं न पित्रा न ज्ञातं काव्यागतां त्वमि ॥ २ ॥
 निर्मग्नपुत्राव्यसंख्येव तुदयं त्रीणिमाधनम् ।
 यावर्त्तं निर्गमोऽसि कल्याणाय नृप वद ॥ ३ ॥
 माऽऽत्मानमवमम्यस्य मेनमन्वतं वीक्ष्य
 मत्तं कृत्वा तु कल्याणं मा भेदस्य प्राप्त्यदहम् ॥ ४ ॥
 उनिष्ठ हं कापुत्र्य मा मेख्येव परार्जुन ।
 अग्निबाणस्य भवार्थं धिमानो बभूवुर्गण्ड ॥ ५ ॥

मा घृमाय ज्वलात्यन्नमात्रम्य जहि शत्रयान् ।
 ज्वल मूर्धन्यमिश्राणां मुहुर्नमपि वा क्षणम् ॥ १६ ॥
 एतावानेव पुरुषो यदमर्या यदक्षमो ।
 क्षमायान्निरमर्षश्च नैव स्त्री न पुनः पुमान् ॥ २० ॥
 सन्तोषो वै धिय इन्ति तथाऽनुक्रोश एव च ।
 अनुत्थानमये चोमे निरीहो नाश्रुने महत् ॥ २१ ॥
 आयसं हृदये कृत्वा मृगयस्व पुनः स्वकम् ।
 परं विषहने यस्मात्तस्मात्पुरुष उच्यते ॥ २२ ॥
 मृत्यैर्विहीयमानानां परपिण्डोपजीविनाम् ।
 कृपणानामस्तत्यानां मा वृत्तिमनुयतिधाः ॥ २३ ॥
 अनु त्या तात जीयन्तु ब्राह्मणाः मुहदस्तथा ।
 पर्जन्यमिष भूतानि देवा इव शतक्रतुम् ॥ २४ ॥
 स्वबाहुयलमाश्रित्य योऽभ्युजीयति मानवः ।
 त्र लोके लभते कीर्तिं परथ च शुभां गतिम् ॥ २५ ॥

—इन्द्रोपनिषद्

अष्टपञ्चाशः पाठः ।

अजविलापः

विललाप ॥ याप्यमद्भवं सहजामप्यपहाय धीरताम् ।
 अभितप्तमयोऽपि मार्दवं मज्जने कैव कथा शरीरिषु ॥ १ ॥
 कुसुमाप्यपि गात्रसंगमात्प्रमथत्यायुरपोहितं यदि ।
 न भयिष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्यहरिष्यतो विधेः ॥ २ ॥
 अथवा मृदु वस्तु विमिश्रितं मन्दनैवावयते प्रजान्तकः ।

मा घृमाय ज्वलात्यन्लमाक्रम्य अदि शात्रयान् ।
 ज्यस मृधंन्यमित्राणां मुहूर्तमपि या क्षणम् ॥ १९ ॥
 एतावानेय पुरुषो यदमर्षो यदधमो ।
 क्षमायाश्चिरमप्यंश्च नैव स्त्री न पुनः पुमान् ॥ २० ॥
 सन्तोषो ये श्रियं हन्ति तथाऽनुक्रोश एव च ।
 अनुत्थानमपे शोभे निरीहो नाश्रुते मदत् ॥ २१ ॥
 आपसं हृदयं कृन्या मृगयस्य पुनः श्वकम् ।
 परं विषहते यस्मात्तस्मात्पुरुष उच्यते ॥ २२ ॥
 भृत्यैर्विदीयमानानां परपरिडोषजीविनाम् ।
 कृपणानामसत्यानां मा कृन्मिमुच्यतिघाः ॥ २३ ॥
 अनु त्या तात जोयन्तु प्राक्षणाः मुहदस्तथा ।
 पर्जन्यमिव भूतानि देया इव शनकतुम् ॥ २४ ॥
 स्वबाहुपलमाश्रित्य योऽभ्युज्जीवति मानवः ।
 स लोके लभते कीर्तिं परत्र च शुभां गतिम् ॥ २५ ॥

—उद्योगपर्वणि

अष्टपञ्चाशः पाठः ।

अजविलापः

विललाप स याण्यग्नदं सहजामप्यपहाय धीरताम् ।
 अमिततमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिषु ॥ १ ॥
 कुसुमान्यपि गात्रसंगमात्यमयत्यायुरपोदिते यदि ।
 न भविष्यति हन्त साधनं किमिथान्यत्यहरिष्यतो विधेः ॥ २ ॥
 अथवा मृदु यस्तु हिंसितुं मृदुनैवारभते प्रजान्तकः ।

मा भूमाय ज्यलास्यन्माक्रम्य जडि शत्रयान् ।
 ज्यल मूर्धन्यमित्राणां मुहूर्तमपि वा क्षणम् ॥ १९ ॥
 एतायानेय पुरुषो यदमर्गं यदग्रमो ।
 क्षमायाश्चिरमर्षश्च नैव ग्री न पुनः पुमान् ॥ २० ॥
 सन्तोषो वै श्रियं हन्ति तथाऽनुकोश एव च ।
 अनुत्थानमये चोमे निरीक्षो नाश्रुते मदत् ॥ २१ ॥
 आपसं हृदयं कृत्वा मृगयस्व पुनः स्वकम् ।
 परं विपदते यस्मात्तस्मात्पुरुष उच्यते ॥ २२ ॥
 भृत्यैर्विदीयमानानां परपरिण्डोपजीविनाम् ।
 कृपणानामसत्यानां मा कृत्तिमनुयतिथाः ॥ २३ ॥
 अनु त्या तात जीयन्तु ब्राह्मणाः सुहृदस्तथा ।
 पर्जन्यमिव भूतानि देवा इव शतक्रतुम् ॥ २४ ॥
 स्वबाहुबलमाश्रित्य योऽभ्युजीयति मानवः ।
 स लोके लभते कीर्तिं परत्र च शुभां गतिम् ॥ २५ ॥

—उद्योगपर्वणि

अष्टपञ्चाशः पाठः ।

अजविलापः

विललाप स बाष्पगद्गदं सदृजामप्यपहाय धीरताम् ।
 अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैच कथा शरीरिषु ॥ १ ॥
 कुसुमान्यपि गात्रसंगमात्प्रभवत्यायुरपोदितं यदि ।
 न मयिष्यति हन्त साधनं किमिधान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः ॥ २ ॥
 अथवा मृदु वस्तु हिंसितुं मृदुनैवारमते प्रजान्तकः ।

करुणाविमुखेन मृत्युना हृता त्वां यद् किं न मे हृतम् ॥ १६ ॥
 विमयेऽपि सति त्वया विना सुखमेनावदजस्य गण्यताम् ।
 अहतस्य विलोभनान्तरैर्मम भ्रूये विषयास्त्वदाश्रयाः ॥ १७ ॥
 विलपयति कोशलाधिपः करुणार्थप्राथिनं प्रियां प्रति ।
 अकरोत्पृथिवोरुहानपि श्रुतशास्त्रारम्भाप्यदुर्दिनान् ॥ १८ ॥

—रघुवंशे

नवपञ्चाशः पाठः ।

परमेष्ठिनः स्तुतिः ।

तस्मिन्प्रपक्षरे देवाः पौलस्त्योपप्लुता हरिम् ।
 अमिजम्मुनिंदाघार्ताशलायावृक्षमिश्राध्वगाः ॥ १ ॥
 ते च प्रापुदन्वन्तं युयुधे चादिपूरुषः ।
 अज्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम् ॥ २ ॥
 प्रमुञ्चपुण्डरीकाक्षं बालातपनिर्मांशुकम् ।
 दिवसं शारदमिव शारम्मसुखदर्शनम् ॥ ३ ॥
 प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्वियाम् ।
 अधेनं तुष्टुषुः स्तुत्यप्रवाद्भनसगोचरम् ॥ ४ ॥
 ममो विश्वरूपे पूर्य विश्वं तदनु विश्रते ।
 अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं प्रेक्षास्थितात्मने ॥ ५ ॥
 रसान्तराण्येकरसं यथा दिभ्यं ययोऽभ्रुते ।
 देशे देशे गुणेष्वेयमयस्यास्त्वमविक्रियः ॥ ६ ॥
 अमेयो मितलोकस्त्यमनर्घो प्रार्थनायहः ।
 अजितो जिप्पुरत्यन्तमथ्यक्तो व्यक्तकारणम् ॥ ७ ॥

हृदयस्थमनाग्रप्रमत्ताः त्वां तपस्विनम् ।
 द्वापुममघरपृष्टं पुराणमज्जरं विदुः ॥ ८ ॥
 सर्वज्ञस्यमविद्यातः सर्वयोगिनश्चमात्मभूः ।
 सर्वप्रभुस्त्रीशुक्लामेकस्य सर्वरूपमाह ॥ ९ ॥
 समुपगंगरालं ज्ञानं कालावस्थाश्चमुपुंगा ।
 चतुर्पुलकमयो लोकस्यलं सर्वं ननुमुत्तमान् ॥ १० ॥
 अभ्यासनिष्ठोनेन मनसा हृदयाधपम् ।
 योतिर्मये विचिष्यन्ति योगिनश्चां विमुक्तये ॥ ११ ॥
 अजस्य पुरुषो जगत् निर्दिष्टस्य दत्तविषयः ।
 हरपनो जागरुक्तस्य साधार्यं वेद कस्मिन् ॥ १२ ॥
 शास्त्रादीन्विषयाभोक्तुं यत्किञ्च दृश्यते तपः ।
 पर्याप्तोऽति अज्ञाः पापुर्मादासीत्येन यत्किञ्च ॥ १३ ॥
 बहुधाऽप्यात्ममैत्रिणा पश्यान्ति सिद्धिदंनकः ।
 त्यस्येव निरालम्बोपा जाह्नवीया इवालीये ॥ १४ ॥
 केवलं समालोकेषु पुनाति पुरतः पतन् ।
 अनेन वृत्तयः शेषा निबन्दितास्तारवपि ॥ १५ ॥
 उदधेतिव तन्मति तेज्जांसीव विचरन्तः ।
 वपुतिभ्यो वपुतिनिष्पन्नं वृत्तानि चरितानि ते ॥ १६ ॥
 अतश्चात्मव्याप्त्यै न ते विचरन्ति विद्यते ।
 लोकानुग्रहं सर्वत्रो हेतुरने जगत्कर्मलो ॥ १७ ॥
 मदिमानं बहुशक्तीन् तत्र सीदित्वेन कथः ।
 धर्मेषु तदवस्था वा न शुचान्मिषत्तया ॥ १८ ॥
 इति असादयामागुहने सुखात्मप्रधोऽज्ञम् ।
 भूतार्थव्याहृतिः सा हि न वपुतिः परमेश्वरः ॥ १९ ॥

करुणादिगुणेन मृग्युना हरता ग्नां वद किं न मे हनम् ॥११॥
 विमयेऽपि मति ग्नाया शिता मृग्यमेनापदम्य गणयताम् ।
 अहतम्य विलोभनात्तरेर्मम मर्थे निरयाम्यदायया ॥ १३ ॥
 शिलाप्रतिनि कोगलाप्रियः करुणाद्यंमतिनं प्रियां प्रति ।
 अकरोमृष्टियोरुदाननि मृगयापारमपण्यदुर्दिताम् ॥ १८ ॥

—पुष्टी

नवपञ्चाशः पाठः ।

परमेष्ठिनः स्तुतिः ।

तस्मिन्प्रपसरे देयाः पीलम्योपप्लुता हरिम् ।
 अमिज्जमुर्निदाघातांशटायावृक्षमिवाध्यगाः ॥ १ ॥
 ते च प्रापुरदन्त्यन्तं बुबुधे चादिपूरुषः ।
 अत्र्याक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्दि लक्षणम् ॥ २ ॥
 प्रपुष्टपुण्डरीकाक्षं बालानपनिभांशुकम् ।
 दिव्यसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनम् ॥ ३ ॥
 प्रणिपत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरद्विषाम् ।
 अथैनं तुष्टुष्टुः स्तुत्यमथाद्मनसगोचरम् ॥ ४ ॥
 नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु विधत्ते ।
 अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधास्थितात्मने ॥ ५ ॥
 रसान्तराण्येकरसं यथा दिव्यं पयोऽद्भुते ।
 देशे देशे गुणेष्वेधमयस्यास्त्वमविक्रियः ॥ ६ ॥
 श्रमेयो मितलोकस्त्वमनर्थो प्रार्थनायहः ।
 अजितो जिप्सुरत्यन्तमव्यक्तो व्यक्तकारणम् ॥ ७ ॥

पट्टितमः पाठः ।

शियावनारः

शियावनारं is written by कवीश्वर परमानन्द, son of गोविन्दमह in the seventeenth century A. D. He was a Mahārāshtriya and a court-poet of Shivājī, the Marāṭhā King. It contains thirty-two अध्याय^s or chapters and is written in the epic style. It is actually called कबुडगव by the poet in the colophon. It is published by भारत इतिहास संशोधक मंडल of Poona.

जतनी शम्भुशिवयोस्तत्र यादयनन्दिनी ।
 जग्राह हृदयं पत्युः शुद्धान्ते सुमहन्त्यपि ॥ १ ॥
 हस्तिना हरिणा चापि यमुदेयो यथान्यहम् ।
 व्यपजत तथा शाहः शम्भुना च शिवेन च ॥ २ ॥
 स तु शंभोः कनीयांसि गरीयांसि गुणधिया ।
 यहु मेने महापजः शिवशर्मणमात्मजम् ॥ ३ ॥
 यदाप्रभृति संजातः स एष तनयः शिवः ।
 तदाप्रभृति शाहस्य समृद्धाः सर्वसम्पदः ॥ ४ ॥
 अतिष्ठन् द्वारि बहुशो मन्दराचलमुन्दराः ।
 विजिताम्भोरुहरुचो मद्गारिमुचो गजाः ॥ ५ ॥
 आसन्सहस्रशश्चापि मन्दुरार्या मनोहराः ।
 दाता इवाशुगतयः सैन्धवाः समरोत्तुराः ॥ ६ ॥
 यदृधे चाधिकं कोपस्तोषेण सह नित्यशः ।
 प्रतापः पप्रथेऽत्यर्थं प्रमावञ्च दिने दिने ॥ ७ ॥
 दुर्महाण्यपि दुर्गाणि सुप्रहृत्यं प्रपेदिरे ।

पष्ठितमः पाठः ।

शिवावतारः

शिवमार्तं is written by कवीन्द्र परमानन्द, son of गोविन्दमह in the seventeenth century A. D. He was a Mahārāshtrīya and a court-poet of Shivāji, the Mahrāthā King. It contains thirty-two अध्याय^s or chapters and is written in the epic style. It is actually called अनुपुराण by the poet in the colophon. It is published by भारत इन्डियन सर्वोपेक्षक मंडळ of Poona.

जननी शम्भुशिवयोस्तत्र यादवनन्दिनी ।
 जगद् इदं पत्युः शुद्धान्ते सुमहत्पि ॥ १ ॥
 हलिना हरिणा चापि वसुदेवो यथान्वहम् ।
 व्यराजत तथा शाहः शम्भुना च शिवेन च ॥ २ ॥
 स तु शंभोः कनीयांसं गरीयांसं गुणधिया ।
 यद्गु मेने महाराजः शिवशर्माणमात्मजम् ॥ ३ ॥
 यदाप्रभृति संज्ञातः स एव तनयः शिवः ।
 तदाप्रभृति शाहस्य समृद्धाः सर्वसम्पदः ॥ ४ ॥
 अतिष्ठन् द्वारि बहुशो मन्दराचलसुन्दराः ।
 धिजिताम्भोरुहचो मदयारिमुचो गजाः ॥ ५ ॥
 आसन्सहस्रशश्चापि मन्दुरायां मनोहराः ।
 पाता इवाशुगतयः सैन्धवाः समरोत्तुराः ॥ ६ ॥
 यवृधे चाधिकं कोपस्तोषेण सह नित्यशः ।
 प्रतापः पप्रथेऽत्यर्थं प्रमाथश्च दिने दिने ॥ ७ ॥
 दुर्महाययपि दुर्गाणि सुप्रहन्त्य प्रपेदिरे ।

